

ZESZYTY NAUKOWE TOWARZYSTWA DOKTORANTÓW
UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

RADA NAUKOWA

Przewodniczący Rady Naukowej

Prof. dr hab. Wojciech Nowak | Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego

Dr Denys Azarov | Uniwersytet Narodowy „Akademia Kijowsko-Mohylańska”

Prof. Martin Bier | East California University

Prof. dr hab. Andriy Boyko | Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

Prof. Hugh J. Byrne | FOCAS Research Institute, Dublin Institute of Technology

Dr hab. Adrián Fábíán | University of Pécs

Prof. dr hab. Maria Flis | Uniwersytet Jagielloński

Prof. dr hab. Tadeusz Gadacz | Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Dr Herbert Jacobson | Linköping Universitet

Prof. dr hab. Katarzyna Kieć-Kononowicz | Uniwersytet Jagielloński

Dr Miklós Kiss | University of Groningen

Dr Erdenhuluu Khohchahar | Kyoto University

Prof. dr hab. Andrzej Kotarba | Uniwersytet Jagielloński

Dr Oleksiy Kresin | Narodowa Akademia Nauk Ukrainy

Prof. dr hab. Marta Kudelska | Uniwersytet Jagielloński

Prof. dr hab. Tomasz Mach | Uniwersytet Jagielloński

Prof. dr hab. Andrzej Mania | Uniwersytet Jagielloński

Dr Kristin McGee | University of Groningen

Prof. dr hab. Karol Musioł | Uniwersytet Jagielloński

Prof. Biderakere E. Rangaswamy | Bapuji Institute of Engineering and Technology

Dr Melanie Schiller | University of Groningen

Prof. dr hab. Jacek Składzień | Uniwersytet Jagielloński

Prof. dr hab. Leszek Sosnowski | Uniwersytet Jagielloński

Prof. dr hab. Bogdan Szlachta | Uniwersytet Jagielloński

Prof. Luigia di Terlizzi | Università degli Studi di Bari Aldo Moro

Prof. Matthias Theodor Vogt | Institut für kulturelle Infrastruktur Sachsen

ZESZYTY NAUKOWE TOWARZYSTWA DOKTORANTÓW
UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

NAUKI HUMANISTYCZNE

~ NUMER 23 (4/2018) ~

SCANDINAVIAN STUDIES

KRAKÓW 2018

Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ
ul. Czapskich 4/14, 31-110 Kraków
www.doktoranci.uj.edu.pl/zeszyty

Redaktor naczelna:
Ewa Modzelewska

Zastępczyni redaktor naczelnej:
Iga Łomanowska

Sekretarz redakcji:
Rafał Kur

Redaktor prowadząca serii:
Joanna Stożek

Publikacja finansowana ze środków Towarzystwa Doktorantów UJ

Współpraca wydawnicza:

WYDAWNICTWO
nowa strona

www.wydawnictwonowastrona.pl
e-mail: biuro@nowastrona.net.pl

Portal naukowy Academic Journals
academic-journals.eu

© Copyright by Towarzystwo Doktorantów UJ
All rights reserved
Wydanie I, Kraków 2018
Nakład: 60 egz.

e-ISSN 2082-9469
p-ISSN 2299-1638

Contents

PIOTR DYGUŚ	7
Sacrum och stavning. Användning av stora och små bokstäver i det svenska och polska liturgiska språket / Sacrum and Orthography. The Usage of Upper and Lower Case in Swedish and Polish Liturgical Language	
DAMIAN HERDA	19
On the Grammaticalization of Partitives into Degree Adverbs: The Case of Polish <i>Odrobina</i> 'Crumb; a Little' and Swedish <i>Smula</i> 'Crumb; a Little'	
OLGA DZIEDZIC	33
Personnamn som översättningsproblem. En studie av Andrzej Stasiuks roman <i>Dziewięć</i> och dess svenska översättning / Anthroponyms as Translation Problem. A Study of Andrzej Stasiuk's Novel <i>Dziewięć</i> and Its Swedish Translation	
PAWEŁ KAŻMIERCZAK	51
Do Moomins Have Nebs? Polish Translation Of Boel Westin's "Tove Jansson. Ord, bild, liv"	
MARIA ROLA	81
Polska maträtter i den svenska översättningen av Małgorzata Musierowicz ungdomsroman <i>Szósta klepka</i> / An analysis of the Translation of food in the Swedish version of <i>Szósta klepka</i> by Małgorzata Musierowicz	
PATRYCJA ZABOROWSKA	95
Konceptualisering av språkspel i den svenska översättningen av <i>Księgi Jakubowe (Jakobsböckerna)</i> av Olga Tokarczuk. "Till stor del består världen av ord, som, sedan de väl uttalats, gör anspråk på den allmänna ordningen..." / Language Games in the Swedish Translation of <i>The Books of Jacob</i> of Olga Tokarczuk	

SONIA ŁAWNICZAK	109
From a Safe Distance – Swedish Portrayal of World War II. Astrid Lindgren: <i>Krigsdagböcker 1939–1945</i>	
AGNIESZKA MARIA PROSZEWSKA	121
Axel Hägerström, Uppsala School, and the Rise of Swedish Analytical Philosophy	
ABOUT THE CONTRIBUTORS	133

PIOTR DYGUŚ

JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW
FACULTY OF PHILOLOGY
INSTITUTE OF GERMAN STUDIES
DEPARTMENT OF SWEDISH STUDIES
E-MAIL: PIOTR.DYGUS@DOCTORAL.UJ.EDU.PL

Sacrum och stavning. Användning av stora och små bokstäver i det svenska och polska liturgiska språket

SAMMANFATTNING

I denna artikel analyseras användning av stora och små bokstäver i det svenska och polska liturgiska språket. Syftet med artikeln är att påpeka skillnader och likheter i de ortografiska reglerna som används i de liturgiska texterna, men även undantag från reglerna. Forskningsmetoden är parallella språkkorpusar som innehåller de liturgiska böckerna i de två ovannämnda språkversionerna.

Den genomförda analysen visar att det förekommer stora olikheter i användningen av stora och små bokstäver i stavning av egennamn och teonymer. I enlighet med de ortografiska reglerna i polskan används stora begynnelsebokstäver vid stavningen av namn på liturgiska perioder eller festdagar vilket inte förekommer i de svenska liturgiska texterna. Teonymerna däremot stavas vanligtvis med stora bokstäver i båda språken.

NYCKELORD

liturgiskt språk, Romerska missalet, stavning, parallella språkkorpusar

Inledning

Syftet med denna artikel¹ är att analysera stavning av egennamn och teonymer som förekommer i det svenska och polska liturgiska språket och att

¹ Artikeln är baserad på min masteruppsats *Det svenska och polska liturgiska språket* som skrevs 2018 på Institutionen för svenska språket och litteraturen vid Jagellonska universitetet i Kraków.Handledaren var fil. dr, docent Iwona Kowal.

visa skillnader och likheter i användning av stora och små bokstäver. Jag ska undersöka i vilken mån de ortografiska regler som gäller i svenskan och polskan och som står i lexikon används i de liturgiska texterna. Analysen kommer att möjliggöra att visa sådana fall där reglerna antingen används eller bryts i det liturgiska språket.

1. Den teoretiska bakgrunden

Det liturgiska språket behandlas i språkvetenskap som en del av det religiösa språket. Själva religiösa språket omfattar det moralteologiska och dogmatiska språket, det liturgiska språket, privatböner, det bibliska språket, teologiska traktater, katekes, predikningar och den religiösa skönlitteraturen. Det religiösa språket definieras även som ett språk som används av människor vid religiösa handlingar och när man talar om religion och tro². Det religiösa språket är alltså ett mycket brett begrepp som gäller alla religioner i världen. Varje religion har sitt eget religiösa språk, som kallas oftast för kyrkospråket³. Det katolska kyrkospråkets källor är framför allt Bibeln, men också de liturgiska böckerna (det romerska missalet, breviariet, lektionariet, evangelieboken, den romerska ritualen, pontifikalen, kyrkohandboken), olika böner, sånger, predikningar, officiella dokument och även uppenbarelser och litteratur⁴. Det liturgiska språket är alltså en del av det katolska kyrkospråket, liksom kyrkospråket utgör en del av det religiösa språket.

Begreppet *liturgi* innebär en religiös gudstjänst eller en mässa som firas inom en specifik kyrka (i den katolska kyrkan är det framför allt den heliga mässan)⁵. Den katolska liturgins grundliga syfte är att fira den heliga mässan. Under mässan kan det samlade folket be till Gud, tacka, prisa och beklaga. Liturgin uppfyller också en didaktisk och helgande funktion⁶. Den viktigaste källan till det katolska liturgiska språket är det romerska missalet (officiellt namn på svenska: *Missale för Stockholms katolska stift*, pol. *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, lat. *Missale Romanum*).

² W. Przyczyna, G. Siwek, *Język Kościoła w Polsce pod koniec drugiego tysiąclecia*, „Ateum Kapłańskie” 1999, nr 132 (3), s. 130, [online] http://web.diecezja.wloclawek.pl/Ateum/ostatni_3.htm [4.05.2018].

³ M. Makuchowska, *Język religijny względem pozostałych odmian polszczyzny*, [i:] *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego. Z okazji 400-lecia wydania Biblii ks. Jakuba Wujka*, red. Z. Adamek, S. Kozłara, Tarnów 1999, s. 182–183.

⁴ R. Mazurkiewicz, „Dar i tajemnica” (*Głos w dyskusji w sprawie współczesnego języka religijnego*), [i:] *Od Biblii Wujka...*, op. cit., s. 191–193.

⁵ B. Nadolski, *Liturgika fundamentalna*, Poznań 1989, s. 9–10.

⁶ A. Żądło, *Funkcje modlitwy ustalonej: liturgicznej i pozaliturgicznej. Ujęcie teologiczne*, [i:] *Funkcje wypowiedzi religijnych*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2014, s. 83.

Yttranden i det liturgiska språket kan ha olika sändare och mottagare⁷. Ur det språkvetenskapliga perspektivet kan Gud förekomma som sändare (när yttrandet visar *sacrum*, till exempel under Bibelläsningen i mässan) eller mottagare (som bönsens adressat). Relationen sändare-mottagare kan även skapas mellan prästen och det samlade folket som för en dialog⁸. Teologin behandlar inte relation mellan sändare och mottagare liksom kommunikationsteori. I ämnets teologiska framställning används begreppet *mottagare* inte alls⁹.

Det liturgiska språket består inte bara av ord. Varje detalj i liturgin har sin egen betydelse, till exempel gester och ställningar, rörelse (procession), prästens kläder och dess färger, objekt (bröd och vin), de liturgiska kärlen (bland annat kalk och paten), musik och tystnad, ljus och mörker och även kyrkans dekoration¹⁰.

Före Andra Vatikankonciliet (1962–1965) firades den katolska liturgin i hela världen bara på latin. Liturgins reform, som var en av de konciliets avgörande beslut, kungjordes i Konstitutionen om den heliga liturgin *Sacrosanctum Concilium* 4 december 1963. Då reformerades hela romerska liturgin vilket åstadkom att den nya massordningen (*Novus Ordo Missae*, Paulus VI: s liturgi) uppkom och möjligheten att fira gudstjänst på flera olika språk dök upp¹¹. Den latinska versionen av missalet (*Missale Romanum*) utgavs 1969. Efter 1969 började översättningsprocessen av missalet till olika nationalspråk. Det romerska missalet på polska utgavs 1986 och på svenska ett år senare. År 2008 utgavs den nya versionen av det romerska missalet på latin med vissa ändringar i förhållande till den första utgåvan. Den överställdes till svenska och utgavs i Sverige 2013. Översättningsprocessen till polska är förmodligen på väg, men det finns inga officiella uppgifter om den.

Det romerska missalet börjar med *Allmän introduktion till det romerska missalet* (pol. *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, OWMR). Dokumentet beskriver framför allt mässans struktur, dess former och liturgiska funktioner. Dessutom bestäms kyrkans inredning och objekt som är nödvändiga att fira gudstjänst. Sedan placerades den liturgiska kalendern (vart och ett stift har sin egen kalender; i den polska utgåvan finns det en ge-

⁷ M. Makuchowska, *Funkcje modlitwy ustalonej liturgicznej i „prywatnej”. Aspekt językoznawczy*, [i:] *Funkcje wypowiedzi religijnych*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2014, s. 97.

⁸ D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Funkcja sakralna w tekstach i języku. Perspektywa językoznawczy*, [i:] *Funkcje wypowiedzi religijnych*, op. cit., s. 21.

⁹ Z. Janiec, *Język w liturgii czy „język liturgiczny”?*, „Anamnesis” 2001, nr 42, s. 92.

¹⁰ Ibidem, s. 91.

¹¹ K. Matwiejuk, *Język narodowy w liturgii*, „Liturgia Sacra” 2011, nr 17, s. 41–43.

mensam kalender för alla stift). Missalets nästa del är mässformulär av mässor under kyrkoåret. Sedan förekommer mässans enskilda led och andra mässformulär (till exempel om helgon, votivmässor och andra).

Det liturgiska språket utgör tyvärr ett inte så populärt forskningsområde, både i Sverige och i Polen. Det kunde hittas inte ens en språkvetenskaplig undersökning som behandlar det liturgiska språket inom katolska kyrkan i Sverige och bara en (av Gisela Håkansson) som gäller Svenska kyrkan¹². Situationen ter sig på ett liknande sätt även i Polen. Polska liturgister har visserligen skrivit flera vetenskapliga artiklar om det liturgiska språket¹³, men de beskriver ämnet ur det teologiska (inte språkvetenskapliga) perspektivet. När det gäller språkvetenskapliga undersökningar fokuserar de framför allt på andra olika aspekter av det religiösa språket, till exempel olika böner, Bibelöversättningar eller predikningar.

2. Material och metod

Materialet som används i den här studien kommer från den största källan till det liturgiska språket, det vill säga det romerska missalet i de svenska och polska språkversionerna. Till analysen har korta fragment ur missalet (alltså 80 mässformulär) valts. Varje mässformulär består av fem delar (ingångsantifon, kollektbön, bön över offergåvorna, communionantifon och bön efter communionen). I studien tar jag hänsyn bara till kollektböner, böner över offergåvorna och böner efter communionen, eftersom ingångsantifoner och communionantifoner utgörs av korta citat från Bibeln (eller eventuellt kyrkofädernas skrifter). Därför är de inga representativa liturgiska texter: både deras innehåll och form präglades inte av författarna till missalet (däremot återspeglas bibliska texter i de liturgiska bönerna).

Mässformulären i den svenska versionen har jag samlat ur *Cecilia. Katolsk gudstjänstbok* som utgavs i Stockholm 2013. I Polen är det ingen möjlighet att få tillgång till den svenska översättningen av missalet. Därför har jag använt gudstjänstboken där man kan hitta urval av mässformulären. Mäss-

¹² G. Håkansson, *Ett lingvistiskt perspektiv på det liturgiska språket*, [i:] *Han har gjort oss och vi är hans. Om kallet att leva i Svenska kyrkan*, red. H. Glamsjö, Skellefteå 2003, s. 68–89.

¹³ Se till exempel: Z. Janiec, op. cit.; J. Nowak, *Zasady tłumaczenia tekstów liturgicznych według instrukcji Liturgiam authenticam*, [i:] *Kościół w życiu publicznym: teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, t. 2: *Materiały spotkań sekcyjnych*, red. K. Gózdź, Lublin 2004, s. 323–333; H. Sobeczko, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, „Seminare” 2011, nr 17, s. 125–144; W. Świerzawski, *Tłumaczenie liturgii rzymskiej na języki ojczyste*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1978, nr 31, s. 63–78.

formulären i den polska versionen kommer direkt från den polska översättningen av missalet som heter *Mszał Rzymski dla diecezji polskich* och utgavs i Poznań 1986. Analysen omfattar alltså 80 mässformulär från olika liturgiska perioder, vart och ett i den svenska och polska språkversionen, vilket räknas till 84 kollektböner, 70 böner över offergåvorna och 80 böner efter kommunionen. Tillsammans analyseras 486 liturgiska böner – 243 i den svenska och 243 i den polska språkversionen.

Metoden som används i materialtes analys är parallella språkkorpusar. Parallella språkkorpusar gör möjlighet att analysera materialet med hjälp av ett dataprogram och utvärdera det både på det kvalitativa och det kvantitativa sätt. Korpusen har uppstått genom att mata in texterna i datorn på så sätt att alla 486 liturgiska böner som utgör forskningsmaterialet har grupperats så att en viss bön på svenska har placerats i korpusen tillsammans med sin motsvarigheten på polska. I korpusen tar jag ingen hänsyn till textversionen i källspråket, det vill säga på latin. Hela korpusen omfattar 15857 ord varav 8474 ord utgör den svenska delen och 7383 ord den polska.

Trots det att jag använder två språkversioner av samma formulär fokuserar jag inte på översättningen. I stället behandlar jag den svenska och den polska versionen av mässformulären som separata språkprodukter.

3. Analys av materialet

I denna uppsats analyserar jag användning av stora i små bokstäver i stavning av egennamn, teonymer och även andra uttryck där används stora bokstäver trots att de ortografiska reglerna i språket inte kräver det. De regler som jag hänvisar till kommer från *Svenska skrivregler*¹⁴, utgavs i Stockholm 2017 under redaktion av Ola Karlsson och två polskspråkiga utgivningar, *Zasady pisowni słownictwa religijnego*¹⁵ under redaktion av Renata Przybylska och Wiesław Przyczyna och *Pisownia słownictwa religijnego*¹⁶ av dessa författare. De regler som nämns i Przybylska och Przyczynas publikationer utgör vidareutveckling och komplettering av allmänna regler som kan hittas i vanliga ortografiska ordböcker.

Varje exempel i analysen märks med sidonummer från gudstjänstboken *Cecilia* [C] respektive det polskspråkiga missalet [MR].

¹⁴ *Svenska skrivregler*, red. O. Karlsson, Stockholm 2017.

¹⁵ *Zasady pisowni słownictwa religijnego*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2010.

¹⁶ R. Przybylska, W. Przyczyna, *Pisownia słownictwa religijnego*, Tarnów 2011.

3.1. Namn på festdagar och liturgiska firanden

Enligt svenskans ortografiska regler skrivs namn på festdagar med liten bokstav¹⁷. Reglerna säger visserligen ingenting om liturgiska firanden, särskilt inom katolska kyrkan, men man kan dra en slutsats att regeln gäller även i detta fall. Detta illustreras i följande exempel:

- [C 1157] *Första söndagen i advent*
- [C 1169] *Andra söndagen i fastan*
- [C 1190] *Fjärde påsksöndagen*
- [C 1200] *Femte söndagen "under året"*
- [C 1231] *Söndagen efter pingst – Heliga Trefaldighetens dag (högtid)*
- [C 1200] *Kristi förklarings dag (fest)*
- [C 1239] *Jungfru Marias upptagning till himlen (högtid)*
- [C 1240] *Det heliga korsets upphöjelse (fest)*
- [C 1161] *Julnattens mässa*
- [C 1176] *Skärtorsdagens kvällsmässa*
- [C 1177] *Långfredagens gudstjänst till åminnelse av Herrens lidande och död*
- [C 1180] *Påskvakan till åminnelse av Kristi uppståndelse*

Det används stora bokstäver i det första ordet i vart och ett av de ovanstående namnen eftersom de fungerar som mässformulärens titlar. Vid användningen i texten gäller stavning med liten bokstav (naturligtvis utom teonymer och egennamn, som *Gud*, *Jungfru Maria* etc.). I korpusen finns det ändå inga exempel på användning av sådana namn i en text, alltså det är omöjligt att konstatera om de skulle skrivas med liten bokstav i det liturgiska språket.

I korpusen förekommer två beteckningar på festdagar där denna regeln inte följs:

- [C 1165] *Trettondedag jul Epifania – Herrens uppenbarelse*¹⁸
- [C 1166] *Söndagen efter Epifania – Herrens döp (fest)*

Lexemet *Epifania*, skrivs med stor bokstav, utgör i detta fall en benämning på den 6 januari, alltså ett namn på en festdag. Översättarna av missalet har troligtvis dragit en slutsats att ordet fungerar som egennamn (beteckning på Guds uppenbarelse för människan, som är en frälsningshändelse, ett element i frälsningshistorian).

¹⁷ *Svenska skrivregler*, op. cit., s. 118–119.

¹⁸ De här benämningarna utgör ett namn på en och samma dag (6 januari) och förekommer i korpusen i denna form, det vill säga i två separata rader.

Polskans ortografiska regler bestämmer att namn på festdagar och högtider skrivs med stora bokstäver¹⁹. Regeln gäller namnets alla led, utom själva benämningarna *uroczystość* (sv. *högtid*) eller *święto* (sv. *fest*), som inte utgör namnets väsentliga del och kan utelämnas. En annan regel fungerar däremot vid stavningen av namnet *søndagen* "under året" (pol. *niedziela zwykła*), vilket skrivs med liten bokstav. Även namn på liturgiska firanden och gudstjänster skrivs med små bokstäver. Detta återspeglas i nedanstående exemplen²⁰.

[MR 2] 1 *niedziela Adwentu*

[MR 75] 2 *niedziela Wielkiego Postu*

[MR 208] 4 *niedziela wielkanocna*

[MR 246] 5 *niedziela zwykła*

[MR 276] *Niedziela po uroczystości Zesłania Ducha Świętego – Najświętszej Trójcy (uroczystość)*

[MR 139'] *Przemienienie Pańskie (święto)*

[MR 151'] *Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny (uroczystość)*

[MR 177'] *Podwyższenie Krzyża Świętego (święto)*

[MR 32–33] *Narodzenie Pańskie – Msza w nocy*

[MR 126] *Wielki Czwartek – Msza wieczery Pańskiej*

[MR 133] *Wielki Piątek Męki Pańskiej – Liturgia na cześć Męki Pańskiej*

[MR 150] *Wigilia Paschalna w Wielką Noc*

Liksom de svenskspråkiga exemplen, som har beskrivits ovanför, behandlas även de polskspråkiga namnen på högtider, fester och liturgiska firanden som mässformulärens titlar, men enligt reglerna skrivs de i varje fall med stora bokstäver (utom namnen på söndagar "under året" där ordet *niedziela* (sv. *söndag*) skrivs med liten bokstav). Det speciella fallet utgör namnet *niedziela po uroczystości Zesłania Ducha Świętego – Najświętszej Trójcy* [MR 276]: det egentliga namnet föregås i missalet av informationen om festens datum (festen infaller åtta veckor efter påsken). Uttrycket skrivs alltså med liten bokstav, som en benämning på söndag "under året", och festens egentliga namn – med stor bokstav.

Användning av stor bokstav vid stavningen av adjektivet *Paschalna* i namnet *Wigilia Paschalna w Wielką Noc* [MR 150] utgör en avvikelse. Uttrycket *Wigilia Paschalna* skrivs med stora bokstäver när det betyder en natt före Påsksöndagen. Om det tydligt anknyter till ett liturgiskt firande borde man använda små bokstäver²¹.

¹⁹ *Zasady pisowni słownictwa religijnego*, op. cit., s. 13–14.

²⁰ I exemplen förekommer ändå andra ord som skrivs med stora bokstäver vilket orsakas av andra ortografiska regler. Detta gäller först och främst egennamn och namn på kyrkoårets perioder, som *Adwent* (sv. *advent*) och *Wielki Post* (sv. *fastan*).

²¹ R. Przybylska, W. Przyczyna, op. cit., s. 21–22.

3.2. Teonymer

Enligt de ortografiska regler som framställs i *Svenska skrivregler* skrivs namn på gudar i alla religioner med stora bokstäver (*Allah, Profeten, Gud, Herren, Gud Fader, Vår Herre, Frälsaren, om Gud vill*)²². Användning av denna regel i det svenskspråkiga missalet illustrerar följande exempel: *Gud, Herren, Jesus Kristus, Fadern, Sonen, Anden, den helige Ande, Frälsaren, Herden, Lammet, Ordet, du Gode, du den Helige*²³. I denna förteckning finns både benämningar som tydligen hänvisar till Gud eller Treenighetens personer och tre appellativer (*Herden, Lammet, Ordet*) som ändå direkt nämner Jesus Kristus, och dessutom två uttryck där teonymen är ett adjektiv.

Polskans ortografiska regler preciserar också att övernaturliga väsens namn (och deras eventuella substitut) skrivs med stora bokstäver. Regeln gäller alla led som skapar teonymen (såvida de inte är identifieringsbenämningar)²⁴. I enlighet med regeln förekommer i missalet följande teonymer: *Bóg, Pan, Jezus Chrystus, Ojciec, Syn, Duch (Święty), Zbawiciel, Pasterz, Baranek, Wcielone Słowo*²⁵. Till skillnad från den svenskspråkiga versionen förekommer inga teonymer med adjektiv som grundled, men enligt reglerna skulle de också skrivas med stora bokstäver.

I det polska språket är det möjligt att skriva med stora bokstäver personliga och possessiva pronomen som hänvisar till tre gudomliga personer: *Twój Syn, Ty, składamy Tobie dziękczynienie* [MR 76], *dary złożone ku Twojej chwale* [MR 248]. Dessa pronomen har avseende på teonymer som de ersätter, det vill säga de anknyter till Gud som bönens mottagare. Denna stavning är omöjlig i det svenska språket: i svenskan stavas pronomen i alla form med små bokstäver (*din Son, du, vi tackar dig* [C 1170], *offret till din ära* [C 1202]).

3.3. Enstaka ord och uttryck med användning av stora bokstäver

I korpusen har det också hittats andra ord eller uttryck, som inte är teonymer eller namn på festdagar, men som stavas med stora bokstäver:

²² *Svenska skrivregler*, op. cit., s. 125.

²³ Här hänvisar jag inte till konkreta sidor i missalet eftersom dessa teonymer förekommer flera gånger i korpusen.

²⁴ R. Przybylska, W. Przyczyna, op. cit., s. 11–13.

²⁵ Även i detta fall nämner jag teonymer som upprepas många gånger i missalet, så jag nämner inte sidonummer.

[C 1164] *försoningens offer* – [MR 37] *przełagalna Ofiara*

[C 1165] *genom detta mysterium* – [MR 44] *przez działanie tego Sakramentu*

I den polskspråkiga versionen av missalet stavas substantiven *Ofiara* och *Sakrament* med stora bokstäver (när de betyder den heliga mässan eller den heliga kommunionen). Denna stavning av substantivet *ofiara* är en avvikelse från polskans ortografiska regler²⁶, eftersom namn på liturgiska firanden vanligtvis stavas med liten bokstav. Samma regler bestämmer att benämningar *Eucharystia* och *Najświętszy Sakrament* stavas med stora bokstäver, så missalets översättare har beslutat att använda en stor bokstav även vid stavningen av ett enstaka ord *Sakrament* (utan attribut *Najświętszy*). Det svenskspråkiga missalet nämner dessa uttryck stavade med små bokstäver, enligt svenskans ortografiska regler.

[C 1163] *i den heliga familjen har du givit oss ett föredome* – [MR 37] *w Świętej Rodzinie daj nam wzór życia*

[C 1174] *vars kropp och blod vi har fått ta emot* – [MR 99] *którego Ciało i Krew przyjmujemy*

[C 1169] *du har givit oss brödet från himlen* – [MR 68] *posileni Chlebem z nieba*

[C 1179] *vi, som mättats av ett och samma himmelska bröd* – [MR 243] *wszyscy, których posilił tym samym Chlebem eucharystycznym*

[C 1234] *för Jesu Kristi skull, vars hjärta brinner av ousäglig kärlek* – [MR 279] *wejrzyj na niewysłowioną miłość Serca Twojego Syna*

De ovanstående fem exemplen framträder användning av stor bokstav i det polskspråkiga uttrycket (i dess alla led eller bara i ett av dem), stavningens motivering är ändå annorlunda. Enligt de ortografiska reglerna stavas uttrycket *Święta Rodzina* (som benämning på Jesus, Jungfru Maria och Josef från Nasaret) alltid med stor bokstav eftersom det behandlas som egennamn²⁷. Regeln fungerar ändå inte i svenskan. Följande tre exempel innehåller beskrivande benämningar på Eukaristin. Przybylska och Przyczyna uppger att bara adjektivet i uttrycket *ciało i krew Pańska* stavas med stor bokstav (för det hänvisar till Gud) och båda substantiven med liten bokstav²⁸. Motivering till stavningen är en direkt referens till Eukaristin. Enligt reglerna är det även omöjligt att stava substantivet *chleb* (i uttrycken *Chleb z nieba* och *Chleb eucharystyczny*) med stor bokstav. Också i denna situation har missalets översättare bestämt sig att använda stora bokstäver med avseende på referens till Eukaristin. Även substantivet *Serce* (som näm-

²⁶ *Zasady pisowni słownictwa religijnego*, op. cit., s. 30.

²⁷ R. Przybylska, W. Przyczyna, op. cit., s. 11.

²⁸ *Ibidem*, s. 71.

ner föremål för tillbedjan i den katolska kyrkan) stavas med stor bokstav, trots att denna stavning inte är motiverad i de ortografiska reglerna. Det svenskspråkiga missalet stavas ordet *hjärta* med liten bokstav.

I korpusen har det hittats bara ett exempel på en situation där samma uttryck stavas med stor bokstav i svenskan, men med liten bokstav i polskan:

[C 1240] *Livets träd* – [MR 178'] *drzewo krzyża*

Enligt de ortografiska reglerna i det svenska språket skulle uttrycket stavas med liten bokstav, så troligtvis har missalets översättare velat att understryka referentens stora betydelse (som artefakten som har spelat en viktig roll i i frälsningshistorien). Enligt Przybylska och Przyczyna stavas uttrycket *Krzyż Święty* på polska med stora bokstäver (som föremål för tillbedjan som förekommer i enda exemplet)²⁹, men regeln gäller inte svenskan.

4. Avslutande anmärkningar

I den svensk- och polskspråkiga versionen av det romerska missalet förekommer stora skillnader i användning av stora och små bokstäver. Det angår framför allt namn på festdagar och liturgiska firanden, i mindre utsträckning teonymer. Dessutom märks skillnader i stavningen av pronomen och andra uttryck som utgör olika benämningar på sakrament eller föremål för tillbedjan.

Anledningen till dessa skillnader är andra ortografiska regler i svenskan i polskan, som inte gäller själva liturgiska språket, utan fungerar i standardspråket. Analysen har visat att reglerna inte är iakttagna exakt vilket utgör påverkan av det liturgiska språkets egenhet. Textens författare förblir i sacramenområdet och detta orsakar att användningen av stora bokstäver ökar. På så sätt visas respekt och dyrkan till Gud som är yttrandets referent.

Det är omöjligt att otvivelaktigt svara på frågan varför missalets översättare till svenska och polska inte använder stora och små bokstäver i samma utsträckning. Översättningen av missalet till polska var egentligen en skapelse av det polska liturgiska språket (som visserligen hade existerat, men bara bland de ganska små protestantiska och gammalkatolska församlingar). Situationen i Sverige där latin sedan reformationstiden inte använts i liturgin var helt annorlunda. Det finns ändå en stor sannolikhet att det

²⁹ Ibidem, s. 64.

svenska liturgiska språket inom den katolska kyrkan kan vara under inverkan av det liturgiska språket i Svenska kyrkan som uppstod på 1500-talet.

SACRUM AND ORTHOGRAPHY. THE USAGE OF UPPER AND LOWER CASE IN SWEDISH AND POLISH LITURGICAL LANGUAGE

ABSTRACT

This article is an analysis of the usage of upper and lower case in Swedish and Polish liturgical language. The purpose of the study is to identify the differences and similarities in orthographical rules which are used in liturgical texts, but also in non adherences to these rules. The study method is based on the usage of parallel corpora containing a set of Eucharistic prayers in these two languages. The carried out analysis shows that, in both of the analysed versions of the Roman Missal, huge disproportions in the usage of majuscule and minuscule occur in the spelling of proper names and theonyms. The orthographical norms of the Polish language impose the usage of capital letters in the spelling of the names of the liturgical periods and the days of celebrations themselves, which does not occur in the Swedish texts. In the case of the theonyms however, the usage of upper case is most common.

KEYWORDS

liturgical language, Roman Missal, orthography, parallell corpora

LITTERATUR

KÄLLTEXTER

1. [C] = *Cecilia. Katolsk gudstjänstbok*, red. U. Samuelsson, Stockholm 2013.
2. [MR] = *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986.

REFERENSER

1. Håkansson G., *Ett lingvistiskt perspektiv på det liturgiska språket*, [i:] *Han har gjort oss och vi är hans. Om kallet att leva i Svenska kyrkan*, red. H. Glamsjö, Skellefteå 2003, s. 68–89.
2. Janiec Z., *Język w liturgii czy „język liturgiczny”?*, „Anamnesis” 2001, nr 42, s. 90–94.
3. Makuchowska M., *Język religijny względem pozostałych odmian polszczyzny*, [i:] *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego. Z okazji 400-lecia wydania Biblii ks. Jakuba Wujka*, red. Z. Adamek, S. Koziara, Tarnów 1999, s. 176–190.
4. Makuchowska M., *Funkcje modlitwy ustalonej liturgicznej i „prywatnej”. Aspekt językoznawczy*, [i:] *Funkcje wypowiedzi religijnych*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2014, s. 97–114.
5. Matwiejuk K., *Język narodowy w liturgii*, „Liturgia Sacra” 2011, nr 17, s. 31–57.

6. Mazurkiewicz R., „*Dar i tajemnica*” (*Głos w dyskusji w sprawie współczesnego języka religijnego*), [i:] *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego. Z okazji 400-lecia wydania Biblii ks. Jakuba Wujka*, red. Z. Adamek, S. Koziara, Tarnów 1999, s. 190–194.
7. Nadolski B., *Liturgika fundamentalna*, Poznań 1989.
8. Nowak J., *Zasady tłumaczenia tekstów liturgicznych według instrukcji Liturgiam authenticam*, [i:] *Kościół w życiu publicznym: teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, t. 2: *Materiały spotkań sekcyjnych*, red. K. Góźdź, Lublin 2004, s. 323–333.
9. Przybylska R., Przyczyna W., *Pisownia słownictwa religijnego*, Tarnów 2011.
10. Przyczyna W., Siwek G., *Język Kościoła w Polsce pod koniec drugiego tysiąclecia*, „Ateneum Kapłańskie” 1999, nr 132 (3), s. 130, [online] http://web.diecezja.wloclawek.pl/Ateneum/ostatni_3.htm [4.05.2018].
11. Sobeczko H., *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, „Seminare” 2011, nr 17, s. 125–144.
12. *Svenska skrivregler*, red. O. Karlsson, Stockholm 2017.
13. Świerżawski W., *Tłumaczenie liturgii rzymskiej na języki ojczyste*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1978, nr 31, s. 63–78.
14. *Zasady pisowni słownictwa religijnego*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2010.
15. Zdunkiewicz-Jedynak D., *Funkcja sakralna w tekstach i języku. Perspektywa językoznawcy*, [i:] *Funkcje wypowiedzi religijnych*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2014, s. 21–32.
16. Żądło A., *Funkcje modlitwy ustalonej: liturgicznej i pozaliturgicznej. Ujęcie teologiczne*, [i:] *Funkcje wypowiedzi religijnych*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2014, s. 83–96.

DAMIAN HERDA

JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW
FACULTY OF PHILOLOGY
INSTITUTE OF ENGLISH STUDIES
CHAIR IN ENGLISH LINGUISTICS
E-MAIL: DAMIAN.T.HERDA@GMAIL.COM

On the Grammaticalization of Partitives into Degree Adverbs: The Case of Polish *odrobina* ‘Crumb; a Little’ and Swedish *smula* ‘Crumb; a Little’

ABSTRACT

Apart from degree adverbs derived from adjectives, such as *wysoco* ‘highly’ or *starkt* ‘strongly,’ both Polish and Swedish possess a set of grammaticalized partitive nominals which perform the function of degree modification, e.g. *odrobina* ‘crumb; a little’ and *smula* ‘crumb; a little,’ as used in *odrobinę lepszy* ‘a little better’ and *vänta en smula* ‘wait a little,’ respectively. Analysing English data, Traugott (2008) observes that in order for such an item to grammaticalize into a degree adverb, it must first acquire the status of an indefinite quantifier, in which case it still co-occurs with nominal collocates, yet solely encodes the abstract notion of quantity. Accordingly, this process can be schematized as follows: partitive (‘a part/unit of’) > quantifier (‘a small/large quantity of’) > degree modifier (‘to a small/large degree/extent’). On the basis of linguistic material extracted from a number of lexicographic sources, it is argued here that the validity of the above-described grammaticalization path can likewise be extended to the history of the two aforementioned nouns, viz. the Polish lexeme *odrobina* ‘crumb; a little’ and its Swedish counterpart *smula* ‘crumb; a little,’ both of which developed the adverbial sense only after having established themselves as vague quantifiers.

KEY WORDS

grammaticalization, partitive, quantifier, degree adverb, Polish, Swedish

Introduction¹

Aside from degree adverbs derived from adjectives, both Polish and Swedish possess a group of nominals which, in addition to their basic senses, have come to perform the function of indefinite quantification and degree modification, such as *odrobina* 'crumb; a little' and *smula* 'crumb; a little.' In the former case, such items co-occur with nominal collocates, whereas in the latter, they modify verbs (1), adjectives (2), as well as other adverbs (3):

<i>Polish</i>	<i>Swedish</i>
(1) Chcielibyśmy odrobinę pospacerować. 'We would like to stroll a bit.'	Du måste vänta en smula . 'You have to wait a bit.'
(2) Są odrobinę zmęczeni. 'They are a bit tired.'	Den nya modellen är en smula bättre. 'The new model is a bit better.'
(3) Idź odrobinę szybciej! 'Go a bit faster!'	De betedde sig en smula oartigt. 'They behaved a bit rudely.'

Drawing on linguistic material derived from a number of lexicographic sources, this paper argues that the development of degree modifier polysemy in the Polish lexeme *odrobina* 'crumb; a little' and its Swedish equivalent *smula* 'crumb; a little' follows the grammaticalization path argued for by Traugott in relation to English data.² According to this developmental scheme, in order for a given item of this kind to develop adverbial uses, it must first undergo meaning generalization and establish itself as an indefinite quantifier, in which case it serves to convey imprecise quantitative assessments pertaining to what the accompanying nominal stands for. The reason for including just the above-mentioned pair of nouns in the present examination lies in their semantic closeness: both originally refer to small pieces of food. The Polish item, however, has by now lost its original sense, and thus can only be used quantificationally and adverbially.

The structure of the paper is as follows. Section 1 provides an account of the process of numeralization in the light of grammaticalization theory. Sec-

¹ The abbreviations used for glosses in this paper are as follows: 3 – third person, NOM – nominative case, GEN – genitive case, ACC – accusative case, MASC – masculine gender, FEM – feminine gender, NEUT – neuter gender, PST – past tense, SG – singular number, PL – plural number, DIM – diminutive form.

² E. C. Traugott, *Grammaticalization, Constructions and the Incremental Development of Language: Suggestions from the Development of Degree Modifiers in English*, [in:] *Variation, Selection, Development – Probing the Evolutionary Model of Language Change*, eds. R. Eckardt, G. Jäger, T. Veenstra, Berlin–New York 2008, pp. 219–250.

tion 2, in turn, introduces basic information concerning the adverbialization of numeralized elements. Section 3 offers an analysis of empirical data from Polish and Swedish. The investigation concludes with a summary of the main observations arrived at in the study as well as a brief discussion of possible prospects for further research on the topic.

1. Numeralization: from partitives to quantifiers

The development of nouns into quantifiers is typically referred to in the Polish literature as *numeralization*,³ which itself is a kind of a larger linguistic phenomenon, namely *grammaticalization*, traditionally defined as a process whereby lexical items and constructions acquire more abstract, grammatical meanings, and grammatical elements take on novel grammatical functions.⁴

At the onset of numeralization, the pertinent items undergo semantic generalization.⁵ In other words, the purely scalar inferences invited by nominals such as *odrobina* 'crumb; a little' or *smula* 'crumb; a little' become foregrounded to the detriment of other lexical features:⁶

(4)	<i>en smula bröd</i> 'a small piece of bread'	>	<i>en smula bröd</i> 'a small quantity of bread, regardless of whether it constitutes a single, spatially bounded entity'
-----	--	---	--

What deserves special attention here is that the emergence of a purely quantificational sense normally results in a loosening of the collocational restrictions exhibited by the relevant nominals,⁷ which manifests itself in their co-occurrence with abstract N2-collocates as well as concrete inanimate nouns that do not satisfy their original selectional requirements. By way of illustration, note that in their basic, partitive uses, both *odrobina* 'crumb; a little' and *smula* 'crumb; a little' refer to tiny pieces of some dry,

³ M. Schabowska, *O formalnej numeralizacji rzeczowników*, „Język Polski” 1962, nr 42 (2), pp. 116–124.

⁴ P. J. Hopper, E. C. Traugott, *Grammaticalization*, New York 2003, pp. 1–2.

⁵ E. C. Traugott, G. Trousdale, *Constructionalization and Constructional Changes*, Oxford 2013, p. 25.

⁶ L. Brems, *The Layering of Size Noun and Type Noun Constructions in English*, Berlin 2011, p. 231.

⁷ Idem, *Measure Noun Constructions: An Instance of Semanticallydriven Grammaticalization*, “International Journal of Corpus Linguistics” 2003, No. 8 (2), pp. 283–312.

rather solid mass, which is why concrete N2s belonging to the semantic class of liquids are only allowed when the N1s function as vague quantifiers:

- (5) *odrobina chleba, odrobina ciasta* > *odrobina mleka, odrobina czasu...*
 'a crumb of bread,' 'a crumb of cake' 'a little milk,' 'a little time'

Also noteworthy is that quantifying nouns (henceforth QNs) can only be modified by quantification-reinforcing adjectives, such as Polish *cały* 'whole' and Swedish *hel* 'whole' in the case of QNs expressing large quantities, and Swedish *liten* 'little' as far as QNs encoding small amounts are concerned, e.g. *en liten smula tid* 'a little bit of time'.⁸

The above-described semantic change likewise finds its reflection at the level of syntax, which is particularly evident in Polish, where the QN may appear in the accusative case when it occupies the subject position, with the verb in the past tense being in the third person neuter singular form,⁹ as exemplified by (6b):¹⁰

⁸ Polish QNs referring to small quantities, by contrast, do not allow adjectival modification at all:

- (i) Mam tylko (*małą) odrobinę czasu.
 'I have only a (little) bit of time.'

This contrast may be hypothesized to spring from the fact that in Polish, such QNs allow synthetic diminutivization, which plays the same semantic role here as does adjectival modification in languages such as English and Swedish. The phrase *en liten smula tid* 'a little bit of time', for instance, may therefore be rendered into Polish as *odrobinka czasu* 'a bit.DIM of time'.

⁹ See: S. Szober, *Trzy piękne córki było nas u matki: Formy podmiotu i orzeczenia w zdaniach z podmiotem logicznym, określonym przydawką liczebnikową*, „Język Polski” 1928, nr 13 (4), pp. 97–112.

¹⁰ This syntactic pattern is characteristic of Polish higher numerals (cf., among others, A. Przepiórkowski, *O wartości przypadku podmiotów liczebnikowych*, “Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique” 2004, No. 60, pp. 133–143):

Pięć/Trzysięści/Sto osób	five/thirty/a hundred people.FEM.PL.GEN
było/*były	was.PST.3.SG.NEUT/were.PST.3.PL.FEM
na	on
przyjęciu.	party

'Five/Thirty/A hundred people were at the party.'

(6)	a.	Została
left.PST.3.SG.FEM
'There is a little time left.'	odrobina
bit.FEM.SG.NOM	czasu.
time.MASC.SG.GEN
	b.	Zostało
left.PST.3.SG.NEUT
'There is a little time left.'	odrobinę
bit.FEM.SG.ACC	czasu.
time.MASC.SG.GEN

Following Langacker,¹¹ the occurrence of QNs in such syntactic frames may be taken to unambiguously indicate "the shift in profile from a discrete physical object that contains or constitutes a mass [...] to the quantified mass itself."¹²

At its advanced stage, numeralization may lead to the pertinent elements losing their original meaning, a phenomenon known in the grammaticalization framework as *semantic attrition* or *semantic bleaching*, as has been the case with, for instance, the Polish indefinite quantifier *trochę* 'a little,'¹³ etymologically related to Proto-Slavonic **troska* 'bit; chip; scrap.'¹⁴ A similar tendency may be observed for the English QN *lot*, which has in fact retained its partitive sense ('a unit of,' as in *three lots of land*), yet in actual language use, its quantifier attestations substantially outnumber the partitive ones.¹⁵

2. Adverbialization: from quantifiers to degree adverbs

In consonance with the observations arrived at by Traugott in relation to data from English,¹⁶ the next step in the grammaticalization of partitive nouns consists in the expansion of numeralized elements to adverbial contexts, in

¹¹ R. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 2: *Descriptive Application*, Stanford 1991, p. 89.

¹² What can be regarded as an analogous change in English is fluctuating verb concord, when the verb may display agreement with the N2, not the N1:

- (i) A lot.SG of people.PL were.PL at the meeting.
- (ii) Heaps.PL of time.SG was.SG spent on that.

Notably, however, this syntactic reflex only applies to binominal syntagms which occur in the subject position, and exclusively to those in which the first and the second nominal element differ in number (L. Brems, *The Layering of Size Noun...*, op. cit., p. 129).

¹³ See: M. Schabowska, *Liczebnik nieokreślony trochę*, „Język Polski” 1970, nr 50 (2), pp. 110–118.

¹⁴ W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, p. 642.

¹⁵ See: L. Brems, *The Layering...*, op. cit., p. 203.

¹⁶ E. C. Traugott, *Grammaticalization...*, op. cit., pp. 219–250.

which they perform the function of degree modification. This process can therefore be schematized as follows:

partitive	>	quantifier	>	degree adverb
'a part/unit of'		'a small/large quantity of'		'to a small degree/extent'
<i>a bit of bread</i>		<i>a bit of time</i>		<i>wait a bit</i>
<i>a lot of land</i>		<i>a lot of patience</i>		<i>a lot better</i>

Following the definition offered in Biber et al., degree adverbs “describe the extent to which a characteristic holds,” and thus “can be used to mark that the extent or degree is either greater or less than usual or than that of something else in the neighboring discourse.”¹⁷ Notably, at this stage of their evolution, the items of interest here undergo clear syntactic expansion in that they no longer co-occur with nominal elements, and instead modify verbs, adjectives, and other adverbs (cf. examples (1)–(3)).¹⁸

3. Analysis of empirical data from Polish and Swedish

3.1. Research hypothesis

In view of the grammaticalization path argued for by Traugott with reference to English, it is hypothesized that prior to their expansion to adverbial contexts, the Polish noun *odrobina* ‘crumb; a little’ and its Swedish counterpart *smula* ‘crumb; a little’ had developed quantifier uses, in which case what they refer to is not a piece of something, but a subjectively assessed small quantity of what the concomitant nominal stands for.¹⁹

3.2. Sources of linguistic data

The chronology in which the analysed lexemes developed the purely quantificational and the adverbial sense was examined based on linguistic material extracted from the following lexicographic works, representative of different stages in the development of Polish and Swedish:

¹⁷ D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan, *Longman Grammar of Spoken and Written English*, London 1999, p. 554.

¹⁸ L. Brems, *The Layering...*, op. cit., pp. 114–115.

¹⁹ E. C. Traugott, *Grammaticalization...*, op. cit., pp. 219–250.

- (i) Słownik staropolski, Tom V: N–Ó [Old Polish Dictionary, henceforth SSP],
- (ii) Słownik polszczyzny XVI wieku, Tom XX: Ociaple–Odżywotny [Dictionary of 16th-century Polish, henceforth SP16],
- (iii) Kartoteka Słownika języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku: Odpór–Odrzucony [Card Index of the Dictionary of the Polish Language Spoken in the 17th and the Former Half of the 18th Century, henceforth KSJP17i18 <http://rcin.org.pl/publication/20029>],
- (iv) Słownik Lindego, Tom III: M–O (1807–1814) [Linde’s Dictionary of Polish, henceforth SL],
- (v) Słownik Doroszewskiego (1958–1969) [Doroszewski’s Dictionary of Polish, henceforth SD; sjp.pwn.pl/doroszewski],
- (vi) Słownik języka polskiego PWN [PWN Dictionary of Polish, henceforth SJP PWN; sjp.pwn.pl],
- (vii) Svenska Akademiens Ordbok [Swedish Academy Dictionary, henceforth SAOB; saob.se].

What ought to be underlined here is that the conspicuous discrepancy in the number of Polish and Swedish sources springs from the fact that while SAOB is a comprehensive historical dictionary, such an extensive diachronic work has not (yet) been compiled for the Polish language, hence the necessity to rely on a set of distinct dictionaries documenting particular periods in the history of Polish lexis.

3.3. Results

Discussed below is the emergence of the quantifier and the adverbial sense in the Polish noun *odrobina* ‘crumb; a little’ (section 3.3.1.) and its Swedish equivalent *smula* ‘crumb; a little’ (section 3.3.2.)²⁰

3.3.1. Polish *odrobina* ‘crumb; a little’

a) SSP (pp. 495–496)

In Old Polish, as demonstrated by the definition cited below, *odrobina* ‘crumb; a little,’ like the diminutive form *odrobinka* ‘crumb; a little,’ was conventionally used only in its partitive sense, i.e. that of a small piece of a foodstuff:

²⁰ Importantly, the present analysis focuses only on the chronology of emergence of the two above-listed abstract senses, and therefore disregards any conventionalized metaphorical extensions of the scrutinized items. For instance, at a certain point of its semantic history, *odrobina* ‘crumb; a little’ established itself as a label for tiny creatures, especially infants, yet this additional meaning does not have any bearing on the grammaticalization path of interest here.

odrobina

1. mały odkruszony kawałek, okruszyna, okruh
'a small piece broken off something; a crumb'

- (7) **odrobryn** szyedm koschow pełnych
'seven baskets full of crumbs'

odrobinka

1. mały odkruszony kawałeczek, okruszynka
'a tiny piece broken off something, a little crumb'

b) SP16 (pp. 438–439)

In 16th-century Polish, *odrobina* 'crumb; a little' developed the additional, purely quantificational sense, so that it started to express solely an insignificant amount of what the accompanying noun refers to. Notably, this semantic change resulted in a collocational broadening of the lexeme under scrutiny, as illustrated by examples (8–9), in which *odrobina* 'crumb; a little' co-occurs with abstract nominals:

odrobina

1. mały kawałeczek czegoś
'a small piece of something'
2. mała ilość czegoś, trochę
'a small amount of something, a little'
- (8) day mi **odrobinię łafki a miłosierdzia** fwego
'give me a bit of your compassion and mercy'
- (9) ten co y **odrobiny rozumu** nie ma
'the one who does not have a bit of reason'

odrobinka

1. mały kawałeczek czegoś
'a small piece of something'
2. mała ilość czegoś, trochę
'a small amount of something, a little'

c) KSJP17i18

In the 17th and the former half of the 18th century, *odrobina* 'crumb; a little,' which had already established itself as an indefinite quantifier, had not yet developed regular degree modifier uses. Its attestations from that period listed in KSJP17i18 can still be divided into two main kinds, namely partitive and quantifier ones:

odrobina, odrobinka

1. okruszyna, kruszyna
'a crumb, a morsel'

- (10) czekając po wieczery **odrobin** ze stołu
 'waiting for the crumbs from the table after supper'
 2. mała ilość czegoś
 'a small amount of something'
- (11) **odrobina politowania** nad samym sobą i nad pospolitym człowiekiem
 'a little compassion for oneself and the common man'
- (12) ieżeli iefzcze **odrobinę wiary** mogą mieć
 'if I still can have a little faith'

d) SL (p. 488)

Finally, SL, written in the former half of the 19th century, offers two examples in which the diminutive forms *odrobinka* 'crumb; a little' and *odrobineczka* 'crumb; a little' are employed as degree adverbs. In both cases, they modify the concomitant verbs in terms of durativity:

odrobina, odrobinka, odrobineczka

1. okruszyna, drobny ułomek
 'a little crumb, a tiny fragment'
 2. trochę, troszkę, troszeczkę
 'a bit, a little [quantifier]'
 3. trochę, troszkę, troszeczkę
 'a bit, a little [degree adverb]'
- (13) **Zatrzymaj się odrobinkę.**
 'Hold on a little bit.'
- (14) Czybym nie mogła z Wac Panem **odrobineczkę pomówić.**
 'I am wondering if I could talk to you a little bit, sir.'

e) SD

In the latter half of the 20th century, the form *odrobinę* 'a bit; a little' can be observed to appear alongside inherently scalar items, such as the adverb *szybko* 'fast' in its comparative form and the verb *pokpiwać* 'to mock,' modifying them with regard to the intensity of what they lexicalize, as illustrated by *odrobinę szybciej* 'a little faster' (17) and *odrobinę pokpiwać* 'to mock slightly' (18):

odrobina

1. drobna cząsteczka, drobny ułamek; okrusz, kawałeczek, żdziebełko
 'a tiny particle, a tiny fragment; a crumb, a small piece, a whit'
 2. bardzo mała ilość czegoś
 'a very small amount of something'
- (15) Kazał podać sobie herbaty z **odrobiną rumu.**
 'He ordered tea with a little rum.'

- (16) Dodała jeszcze, że ją mąż z **odrobiny mienia**, jakie po ojcu wzięła, odarł.
 'She added that her husband had deprived her of the few possessions she inherited from her father.'
3. **odrobinę** troszkę, nieco, cokolwiek
 'a little, slightly, somewhat'
- (17) Jechałem z przepisową szybkością, no, może **odrobinę szybciej**.
 'I was driving at a permissible speed, or well, perhaps a bit faster.'
- (18) Żartował, śmiał się, nawet **odrobinę pokpiwał** z jej ogrodniczych zajęć.
 'He was joking, laughing, even slightly mocking her gardening activities.'

f) SJP PWN

Particularly noteworthy about the semantics of *odrobina* 'crumb; a little' in contemporary Polish is that similarly to the lexeme *trochę* 'a little,' the discussed item has lost its original, partitive meaning, and hence can only be employed either purely quantificationally or adverbially,²¹ as corroborated by the definition provided below:

odrobina

1. bardzo mała ilość czegoś; mały stopień intensywności czegoś
 'a very small amount of something; a low degree of intensity of something'
2. **odrobinę** zaimek nieokreślony komunikujący o niedużej ilości rzeczy lub o niewielkim stopniu natężenia cechy lub stanu
 'an indefinite pronoun²² expressing a low quantity of stuff or a low degree of intensity of a feature or a state'
3. **odrobinę** troszkę, nieco
 'a little, slightly'

3.3.2. Swedish *smula* 'crumb; a little'

In what follows, the attestations of *smula* 'crumb; a little' recorded in SAOB are grouped into partitive, quantifier, and adverbial ones. Crucially, each example is accompanied by information as to the time when the pertinent text was produced.

²¹ The two items differ, however, in that *odrobina* 'crumb; a little' has retained its nominal status, and hence still inflects for case, whereas the numeralization of *trochę* 'a little' has come to completion in that the latter has lost its nominal properties altogether.

²² The term *indefinite pronoun* is another name which may be used with reference to the class of items labelled in this paper as indefinite/vague quantifiers. For a convenient discussion of the pertinent nomenclature-related issues, see: J. Kozioł, *Liczebniki nieokreślone w opisie językoznawczym i praktyce leksykograficznej – zarys problematyki*, „Prace językoznawcze” 2016, nr 18 (1), pp. 93–102.

a) partitive stage

Following SAOB, the basic meaning of the scrutinized Swedish noun can be described in the following way:

liten partikel lösgjord från föremål l. torr sammanhängande massa (i sht från födoämne, särsk. bröd), liten bit l. litet stycke; företrädesvis i pl., i sht om rester av bröd o. d. från måltid l. om småbitar av ngt som krossats l. gått l. brutits sönder o. d.

‘a little particle of an object or some dry, solid mass (especially of some foodstuff, in particular bread), a little bit, a little piece, especially in the plural, in particular about crumbs of bread and the like; little bits of something that has been crushed and the like’

(19) sleckia sin hwnger vthaff **the smolor** som föllo vthaff then rike mandzens boordh (1526)

‘satisfy his hunger with those crumbs that fell off the rich man’s table’

As can be noted, analogously to *odrobina* ‘crumb; a little,’ *smula* ‘crumb; a little’ originally refers to pieces of food, particularly bread. This lexical specificity makes it possible to omit the potential N2-element: *smulor* (*av bröd*) ‘crumbs (of bread).’

b) quantifier stage

Again, as was also the case with *odrobina* ‘crumb; a little,’ *smula* ‘crumb; a little’ acquired the purely quantificational sense prior to the development of degree modifier meaning. According to SAOB, the first example in which the Swedish item may be assigned the quantifier interpretation dates back to 1555:

liten kvantitet av massa l. ämne [...]; lite grann

‘a small quantity of a mass or substance; a little’

(20) Then rijke frätzaren .. lät liggia then arma Lazarum för sijn dör, och gaff honom icke **een smolo bröd** (1555)

‘The rich glutton let the poor Lazarus lie in front of his door, and gave him not a bit of bread’

(21) En Hoop Antichrister .., vthi hwilkom icke wore **then ringeste Smola aff een rättsinnigh och Christeligh Redeligheet** (1635)

‘A heap of Antichrists in whom there was not the littlest bit of some upright and Christian honesty.’

(22) **Den smula grannlåt**, som bruden torde hafva på sig (1821)

‘The little brazenry that the bride was wearing’

(23) Riksdagsmannen .. hade .. lyckats spara **en smula pengar** (1882)

‘The member of parliament had managed to save a little money.’

(24) Skulle jag kunna få **en smula hjälp** av er? (1933)

‘Could I get a bit of help from you?’

Interestingly, in the early examples of its quantificational uses, *smula* ‘crumb; a little’ functions as a negative polarity item,²³ comparable to English *scrap* and *shred* (cf. also Polish *krzta* ‘scrap; shred’).²⁴

c) adverbial stage

The first adverbial use of *smula* ‘crumb; a little’ attested in SAOB comes from the beginning of the 18th century:

- i adverbieell [...] anv. (oftast liktydigt med: (nagot) litet, lite grann, nagot, en aning o.d.)
 ‘in adverbial use (most often synonymous with: a little, a little bit, slightly, and the like)’
 (25) (Döden) **ansar ingen smula** (1709)
 ‘Death does not care a bit’
 (26) jag tror intet at verlden blifvit hvarken **en smula bättre eller sämre** nu (1797)
 ‘I do not think that the world has become a bit better or worse now’
 (27) (En viss berättelse) är ytterst komisk, men tillika **någon smula anstötlig** (1899)
 ‘A certain story is immensely hilarious, but also a bit offensive’

As can be seen in the above examples, at the early stage of its adverbialization, *smula* ‘crumb; a little’ exhibited a preference for negative contexts, as was the case with the initial phase of its numeralization (cf. examples (20) and (21)).

Conclusion

The results of the foregoing analysis of empirical data from Polish and Swedish point to the validity of the grammaticalization path originally proposed in relation to English, since both *odrobina* ‘crumb; a little’ and *smula* ‘crumb; a little’ underwent numeralization prior to their expansion to adverbial contexts. Both items started to appear in quantifier constructions in the 16th century, whereas the adverbial sense may be assumed to have emerged at the beginning of the 18th century in the case of Swedish *smula* ‘crumb; a little’, and either in the latter half of the 18th or in the former half of the 19th century in the case of Polish *odrobina* ‘crumb; a little.’

²³ Following Israel (*The Pragmatics of Polarity*, [in:] *The Handbook of Pragmatics*, eds. L. R. Horn, G. Ward, Oxford 2004, pp. 701–702), polarity sensitive items participate in “a class of constructions which do not themselves express negation or affirmation, but which are restricted to sentences of one or the other polarity.”

²⁴ See: L. Brems, *The Grammaticalization of Small Size Nouns*, “Journal of English Linguistics” 2007, No. 35 (4), pp. 293–324.

It should be emphasized here, however, that despite having developed degree modifier uses later than its Swedish counterpart, the Polish element synchronically displays a higher degree of grammaticalization in that it has by now lost its original, partitive sense, and hence can only be employed either quantificationally or adverbially. Moreover, this semantic change practically precludes the possibility of pluralization of *odrobina* 'crumb; a little' in contemporary Polish, although the discussed item can still be inflected for case, which differentiates it from the lexeme *trochę* 'a little,' whose grammaticalization has reached an even more advanced stage, as it is only the fossilized accusative form of the now non-existent noun *trocha* 'small quantity' that has become specialized in the quantifying and adverbial function. Another discrepancy between *odrobina* 'crumb; a little' and *smula* 'crumb; a little' manifests itself in the unavailability of adjectival modification of the former. The latter, on the other hand, when employed in the quantifying or degree modifying function, may be premodified solely by adjectives which reinforce its inherent scalar implications, especially *liten* 'little' (cf. English *a little bit of time, a little bit better*.) The reason for this disparity presumably resides in the fact that *odrobina* 'crumb; a little,' in contrast to *smula* 'crumb; a little,' may be diminutivized synthetically, and thus diminutive morphology in Polish essentially makes a semantic contribution equivalent to that of quantification-reinforcing adjectival modifiers in Swedish.

Even though the dictionary-based study clearly demonstrates certain tendencies in the semantic and constructional evolution of the items at issue and as such offers sufficient material to verify the research assumption, a more fine-grained, quantitative investigation into the mechanisms of numeralization and adverbialization would obviously require the employment of language corpora. Future research on the topic should likewise incorporate a larger number of partitive nouns affected by numeralization, such as Polish *kapka* 'drop' or *kupa* 'heap,' and Swedish *nypa* 'pinch' or *hög* 'pile.' What seems quite interesting in this context is the question of whether there exists a correlation between the synchronic level of a particular item's numeralization, operationalized mainly as the frequency of use in the purely quantifying function in relation to semantically varied N2-collocates, and the extent to which it is employed adverbially. More specifically, a preliminary analysis of English data suggests that the more numeralized a given element, the more likely it is to acquire the status of a degree adverb,²⁵ yet this hypothesis calls for cross-linguistic verification.

²⁵ See: L. Brems, B. De Clerck, *Size Nouns Matter: A Closer Look at Mass(es) of and Extended Uses of SNs*, "Language Sciences" 2016, No. 53, pp. 160–176.

BIBLIOGRAPHY

1. Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S., Finegan E., *Longman Grammar of Spoken and Written English*, London 1999.
2. Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005 (SEJP).
3. Brems L., De Clerck B., *Size Nouns Matter: A Closer Look at Mass(es) of and Extended Uses of SNs*, "Language Sciences" 2016, No. 53, pp. 160–176.
4. Brems L., *Measure Noun Constructions: An Instance of Semantically Driven Grammaticalization*, "International Journal of Corpus Linguistics" 2003, No. 8 (2), pp. 283–312.
5. Brems L., *The Grammaticalization of Small Size Nouns*, "Journal of English Linguistics" 2007, No. 35 (4), pp. 293–324.
6. Brems L., *The Layering of Size Noun and Type Noun Constructions in English*, Berlin 2011.
7. Hopper P. J., Traugott E. C., *Grammaticalization*, New York 2003.
8. Israel M., *The Pragmatics of Polarity*, [in:] *The Handbook of Pragmatics*, eds. L. R. Horn, G. Ward, Oxford 2004, pp. 701–723.
9. *Kartoteka Słownika języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku: Odpór – Odrzucony*, [online] <http://rcin.org.pl/publication/20029> [accessed: 15.12.2017] (KSJP17i18).
10. Kozioł J., *Liczebniki nieokreślone w opisie językoznawczym i praktyce leksykograficznej – zarys problematyki*, „Prace Językoznawcze” 2016, nr 18 (1), pp. 93–102.
11. Langacker R., *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 2: *Descriptive Application*, Stanford 1991.
12. Linde S., *Słownik języka polskiego*, t. 3: M–O, Lwów 1857 (SL).
13. Przepiórkowski A., *O wartości przypadka podmiotów liczebnikowych*, "Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique" 2004, No. 60, pp. 133–143.
14. Schabowska M., *Liczebnik nieokreślony trochę*, „Język Polski” 1970, nr 50 (2), pp. 110–118.
15. Schabowska M., *O formalnej numeralizacji rzeczowników*, „Język Polski” 1962, nr 42 (2), pp. 116–124.
16. *Słownik języka polskiego PWN*, [online] sjp.pwn.pl; accessed: 15.12.2017] (SJP PWN).
17. *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, [online] sjp.pwn.pl/doroszewski [accessed: 15.12.2017] (SD).
18. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. XX: *Ociaple–Odżywotny*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław 1991 (SP16).
19. *Słownik staropolski*, t. 5: *N–Ó*, red. S. Urbańczyk, Kraków 1953–2002 (SSP).
20. Svenska Akademiens Ordbok, [online] saob.se [accessed: 30.12.2017] (SAOB).
21. Szober S., *Trzy piękne córki było nas u matki: Formy podmiotu i orzeczenia w zdaniach z podmiotem logicznym, określonym przydawką liczebnikową*, „Język Polski” 1928, nr 13 (4), pp. 97–112.
22. Traugott E. C., *Grammaticalization, Constructions and the Incremental Development of Language: Suggestions from the Development of Degree Modifiers in English*, [in:] *Variation, Selection, Development – Probing the Evolutionary Model of Language Change*, eds. R. Eckardt, G. Jäger, T. Veenstra, Berlin–New York 2008, pp. 219–250.
23. Traugott E. C., Trousdale G., *Constructionalization and Constructional Changes*, Oxford 2013.

OLGA DZIEDZIC

JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW
FACULTY OF PHILOLOGY
INSTITUTE OF GERMAN STUDIES
DEPARTMENT OF SWEDISH STUDIES
E-MAIL: OLGA.DZIEDZIC92@GMAIL.COM

Personnamn som översättningsproblem. En studie av Andrzej Stasiuks roman *Dziewięć* och dess svenska översättning

SAMMANFATTNING

I denna artikel försöker jag besvara frågan vilka översättningsmetoder översättaren Tomas Håkanson använder sig av för att översätta personnamn i den svenska översättningen av den polska romanen *Dziewięć*. Personnamn (med även andra typer egenamn) är en viktig beståndsdel av det litterära språket i romanen och påverkar därför såväl berättelsens innebörd som textens språkliga och konnotativa dimension. Materialet för den jämförande analysen utgörs alltså av exempel på olika typer personnamn som oftast är starkt kopplade till källtextens kulturella kontext och kan därför vålla svårigheter vid översättningsprocessen.

I den första delen av artikeln gör jag ett försök att definiera begreppet *egennamn* samt föreslår en indelning av egennamn i semantiska kategorier som bland annat betydelsegruppen personnamn ingår i. Dessutom anger jag de vanligaste översättningsmetoderna som översättare brukar använda sig av vid översättning av personnamn och även andra typer egennamn. Textmaterialet och forskningsmetoden beskrivs kortfattat i nästa kapitel. I artikelns huvuddel genomförs en komparativ analys som baseras på exempel ur Andrzej Stasiuks roman *Dziewięć* och dess svenska översättning *Nio*. I sista kapitlet diskuteras slutsatser som har framgått av den genomförda analysen.

NYCKELORD

översättning, personnamn, svenska, polska, jämförande analys

Inledning

Egennamn, och bland dem också personnamn, utgör en grupp av språkliga enheter som är starkt kopplade till sina källkulturer och som ofta ger uttryck för den kulturspecifika världsuppfattningen. Därför kan egennamn vålla svårigheter för översättare, särskilt när det gäller litterära verk i vilka egennamn oftast används intentionellt.

Syftet med denna artikel¹ är att försöka besvara frågan vilka metoder att översätta personnamn översättaren Tomas Håkanson väljer för att åstadkomma en litterär översättning av den polska romanen *Dziwięć*. Personnamn (med även andra typer egennamn) spelar i romanen en viktig roll för både berättelsens innebörd och textens språkliga dimension.

Artikelns första del består av teoretiska utgångspunkter som omfattar ett försök att definiera begreppet *egennamn* samt egennamns indelning i sex semantiska kategorier som bland annat betydelsegruppen personnamn ingår i. Dessutom nämner jag de vanligaste översättningsmetoderna som översättare brukar använda sig av vid översättning av personnamn och även andra typer egennamn. I nästa kapitel beskrivs kortfattat textmaterialet och forskningsmetoden. I artikelns huvuddel genomför jag en komparativ analys som grundar sig på exempel ur Andrzej Stasiuks roman *Dziwięć* och dess svenska översättning *Nio*. I sista kapitlet presenteras slutsatser som har framgått av den genomförda analysen.

1. Teoretiska utgångspunkter

1.1. Egennamn och översättning av egennamn

Eftersom syftet med denna artikel är att analysera hur personnamn, som utgör en av betydelsegrupperna inom egennamn, fungerar i översättningslitteraturen, gäller det först att försöka definiera begreppet *egennamn* samt diskutera olika översättningstekniker och eventuella problem som översättning av egennamn vållar.

Poliska språkvetare har hittills inte kommit överens om den enda gällande definitionen och indelningen av egennamn. Zofia Kaleta föreslår till exempel följande definition:

¹ Artikeln baseras på min masteruppsats "Egennamn som översättningsproblem. En studie av Andrzej Stasiuks roman *Dziwięć* och dess svenska översättning" som har skrivits 2018 på Institutionen för svenska språket och litteraturen vid Jagellonska universitetet.Handledaren var Piotr de Bończa Bukowski.

Egennamn är ett substantiv som betecknar en enskild entitet vilket innebär att det har förmågan att ange och indikera ett konkret, unikt objekt som på det sättet kan urskiljas från andra objekt i en real eller fiktiv utomspråklig verklighet [...]. Egennamn har ingen lexikalisk betydelse (ingen ordboks betydelse) och uppvisar följaktligen inget språkligt innehåll. Förhållandet mellan ett egennamn och det objekt som egennamnet betecknar är alltså direkt. [...] De mest typiska egennamnen hänvisar till enstaka objekt och används i singularis men det finns även sådana egennamn som hänvisar till objektgrupper².

Krzysztof Hejwowski pekar dock på vissa brister i den ovanstående definitionen. Bland annat invänder han Kaleta att de begrepp som hon använder sig av (*lexikalisk betydelse*, *språkligt innehåll* etc.) inte är tillräckligt klara och definierbara. Han anmärker också att de flesta ordböckerna innehåller definitioner av ord som utan tvivel tillhör kategorin egennamn (till exempel *London – Storbritanniens huvudstad*) vilket utgör ett tydligt bevis på att vissa egennamn har lexikalisk betydelse³.

I sitt eget försök att definiera egennamn fokuserar Hejwowski framför allt på de egenskaper som möjliggör att urskilja ett egennamn från ett appellativ. Till skillnad från det sistnämnda som kan användas både generiskt och specifikt, kan ett egennamn användas bara specifikt för att identifiera ett konkret objekt. Visserligen behövs inga andra identifieringselement för att uppfylla denna identifieringsfunktion men det finns många egennamn som betecknar fler än bara ett enda objekt⁴.

Hejwowski föreslår också en ganska enkel indelning av egennamn i sex olika betydelsegrupper beroende på vilken typ av referenter i den utomspråkliga verkligheten egennamnet syftar på. De betydelsegrupper som Hejwowski⁵ nämner är:

1. **personnamn** (pol. antropimy) – smeknamn, för- och efternamn, namn på musikgrupper och idrottslag, namn på personifierade leksaker och andra objekt,
2. **geografiska namn** (pol. toponimy) – alla geografiska namn, namn på gator, torg, kontinenter etc.,
3. **djurnamn** (pol. zoonimy) – gäller de egennamn som betecknar konkreta, personifierade djur (till exempel i barnböcker),

² Z. Kaleta, *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzezińska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 34 [övers. O. D.].

³ K. Hejwowski, *Nazwy własne w tekście literackim – techniki tłumaczenia*, [w:] *Przekład. Język. Kultura*, t. 3, red. R. Lewicki, Lublin 2012, s. 12.

⁴ Idem, *Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*, Katowice 2015, s. 126 f.

⁵ Ibidem, s. 136–141 [övers. och fetstil O.D.].

4. **växtnamn** (pol. fitonimy) – gäller de egennamn som ges åt en växt (förekommer mycket sällan),
5. **produktnamn** (pol. chrematonimy) – namn på kosmetika, livsmedel, redskap, fordon etc. Sådana namn har dock en tvetydig karaktär – de kan fungera antingen som egennamn om de betecknar ett varumärke eller som appellativer bildade av egennamn om de betecknar ett konkret exemplar inom ett varumärke,
6. **namn på institutioner, byggnader och konstverk** (pol. ideonimy) – bland annat namn på företag, olika slags byggnader, filmer, litterära verk, musikverk och andra produkter av människans kreativitet och tankeförmåga.

En annan viktig aspekt som borde diskuteras i denna artikel är egennamns funktioner i litterära verk och framför allt i översättningslitteraturen. Efter Christiane Nord skriver Hejwowski⁶ att alla egennamn i skönlitterära verk används intentionellt, det vill säga deras användning har ett konkret syfte som ska uppfyllas. När det gäller sådana egennamn som återges på ett annat språk i översatta verk kan försöket att bevara samma funktion i måltexten vålla vissa svårigheter. Både Hejwowski⁷ och en annan polsk språkvetare Aleksandra Cieślukowa⁸ påpekar nämligen att egennamn uppstår som blandning av tradition och kultur vilket innebär att de ofta har en symbolistisk karaktär och förmedlar ett konkret värdesystem. Denna särskilda funktion leder till att det behövs andra tekniker och kunskaper vid översättning av egennamn än det vanligtvis är fallet vid övriga litterära översättningar. Enligt Cieślukowa⁹ borde översättaren fatta liknande beslut vid översättning av egennamn som författaren till originalet har fattat. Bara på det sättet kan användningen av egennamn i måltexten stämma överens med deras motsvarande användning i källtexten. Detta förutsätter dock att översättaren måste ha både mycket bra språkkunskaper och kunskaper inom båda språkens onomastiska system.

En mycket tydlig uppfattning om egennamn inom översättningslitteraturen har översättningsteoretikern Roman Lewicki. Egennamn ska enligt honom anses som sådana faktorer som kan främmandegöra översatta verk för deras läsare. Detta gäller till exempel användningen av personnamn som i målkulturen kan uppfattas som obegripliga eller ha främmande fonetiska drag vilket alltsamman medför översättningens exotisering. En särskilt hög grad av oöversättlighet uppvisar smeknamn och diminutivformer som bil-

⁶ Ibidem, s. 134.

⁷ Ibidem, s. 125.

⁸ A. Cieślukowa, *Nazwy własne w przekładzie literackim*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 389.

⁹ Ibidem.

das med hjälp av helt olika syntaktiska eller analytiska medel i världens olika språk. Likaledes konstrueras geografiska namn, till exempel gatunamn, enligt olika etablerade grammatiska mönster i olika länder vilket också borde betraktas försiktigt i översättningsprocessen¹⁰.

Krzysztof Hejwowski föreslår en omfattande förteckning över 17 möjliga metoder som översättare använder sig av för att hantera främmande egenamn i litterära texter. Nedan anges bara de vanligaste fyra teknikerna som i artikelns nästa del fungerar som referenspunkter för analysen av det samlade materialet:

1. **översättning i oförändrad form,**
2. **översättning med förklaring** (till exempel tillägg i form av klassificerande substantiv eller längre förklaringar),
3. **funktionell motsvarighet** – egennamnet ersätts med ett annat egenamn som är mer känt i målkulturen,
4. beskrivande egenamn med en konkret, konnotativ betydelse ersätts med **ett beskrivande egenamn med liknande konnotationer**¹¹.

1.2. Material och metod

Materialet som analysen grundar sig på utgörs av exempel hämtade ur Andrzej Stasiuks roman *Dziwięć* (den första upplagan 1999) och deras motsvarande textsegment ur bokens svenska översättning *Nio* av Tomas Håkanson (publicerad 2005). *Dziwięć* är en gangsterroman vars stora delar består av omfattande skildringar av 1990-talets Warszawa som huvudpersonen vandrar genom. Den språkliga stilen är poetisk, särskilt i långa beskrivningar. Samtidigt konstrueras språket med hjälp av vardagsspråkliga medel och element som är typiska för fingerat talspråk (till exempel svordomar, vardagsspråkliga användningar av geografiska namn, diminutivformer, ökning etc.)

Forskningsmetoden som jag använder mig av för att analysera de samlade exemplen baseras på en enkel komparativ modell. Den polska källtexten fungerar alltså som en referenspunkt för den översatta texten. Först har jag urskiljt ur originalet sådana textsegment som innehåller personnamn och sedan har jag sammanställt dessa fragment med deras motsvarande fragment ur måltexten för att kunna fastställa formell och dynamisk ekvivalens

¹⁰ R. Lewicki, *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin 2000, s. 46.

¹¹ K. Hejwowski, *Iluzja przekładu...*, op. cit., s. 176–179 [övers. och fetstil O. D.].

(eller bristen på ekvivalens) mellan käll- och måltexten¹². I den analytiska delen tar jag upp bara utvalda exempel på personnamn som representerar olika översättningsmetoder. Jag analyserar inte de exempel på personnamn som upprepas i romanen eller inte är relevanta ur översättningsperspektivet. De utvalda exemplen har jag delat upp i tre grupper med personnamn som representerar ett gemensamt översättningsproblem. Den första gruppen består av exempel på personnamn förankrade i den polska källkulturen, den andra gruppen innehåller exempel på talande personnamn och den tredje däremot exempel på vardagsspråkliga användningar av personnamn. Genom att jämföra de polska ursprungliga personnamnen med deras översatta eller överförda motsvarigheter i den svenska texten försöker jag besvara frågan på vilket sätt en konkret översättningsmetod påverkar språkstilistiska avvikelser gentemot källtexten. De slutsatser som jag har dragit av analysen har en deskriptiv karaktär och används inte för att värdera översättningens kvalitet.

2. Analys av materialet

2.1. Översättning av personnamn förankrade i källkulturen

	<i>Dziewięć</i> , A. Stasiuk	<i>Nio</i> , övers. T. Håkanson
1	Ale do głowy przyszedł mu tylko Józef Cyrankiewicz z łysą jak kolo-no czaszką, s. 215	Men han kom bara att tänka på Józef Cyrankiewicz, den gamla partipampen med skalle kal som en knäskål, s. 262
2	Zaczął pogwizdywać „pierdolił, pierdolił, rozpierdolił chliwek”, pożyczkę „Życie Warszawy” kruszyło się jak cieniutki opłatek, twarz Jaroszewicza pękła na pół, s. 15	Han började vissla en oanständig visa, den gulnade ”Życie Warszawy” smulades sönder som en tunn oblat, den gamle premiärministern Jaroszewicz ansikte sprack i mitten, s. 15
3	– Tak naprawdę to Lucyna – powie-działa Syl . – A pan?, s. 164	– Egentligen heter jag Lucyna , sa Syl . Eller Luśka . Och ni?, s. 200

¹² Jfr. E. Nida, *Zasady przekładu na przykładzie tłumaczenia Biblii*, tłum. M. B. Fedewicz, „Pamiętnik Literacki” 1981, nr LXXII (1), s. 331.

I den första gruppen har jag samlat sådana exempel (1–3) som exemplifierar på vilket sätt översättaren hanterar främmande personnamn som är starkt förankrade i källtextens kultur och språkssystem.

I det första exemplet (1) överförs till målspråket både för- och efternamnet på den kommunistiske premiärministern Józef Cyrankiewicz. Överföringen sker utan några som helst förändringar. Till och med den polska stavningen med diakritiska tecken bibehålls. Översättaren bestämmer sig emellertid att tillägga en förklaring. Cyrankiewicz betecknas närmare med hjälp av det sammansatta substantivet *partipamp* som uppfyller huvudsakligen två viktiga funktioner. Å ena sidan anger förledet *parti* Cyrankiewicz's yrke eller, rättare sagt, den politiska karriären, å andra sidan signalerar efterledet *pamp* politikerns höga position inom det politiska systemet i Polen. Det förtydligas dock inte att det rör sig här om den kommunistiska regimen. Ordet *pamp* uppfyller ytterligare en stilistisk funktion genom att inkorporera en negativ betydelse. Enligt *Svensk Ordbok* utgiven av Svenska Akademien¹³ har det sammansatta substantivet *partipamp* en nedsättande betydelse. Vidare tillägger Håkanson också adjektivet *gammal* i explikationen. I sin helhet aktualiserar alltså nominalfrasen *Józef Cyrankiewicz, den gamla partipampen* den pejorativa undertonen som inte framgår av originalet utan dyker upp först i den översatta texten. I detta fall förklarar översättaren inte bara kontexten för måltextens läsare utan inför även subtila stilistiska förändringar.

Nästa exempel (2) är också ett exempel på förklaring som tilläggs av översättaren för att förtydliga den historiska kontexten för de svenska läsarna. I romanen beskrivs en bild på den kommunistiske premiärministern Piotr Jaroszewicz som är avbildad i ett gammalt nummer av dagstidningen "Życie Warszawy". Bara hans efternamn anges i romanen och det räcker för att polska läsare från Stasiuks generation skulle utan problem identifiera politikern.

Själva namnet överför Håkanson i oförändrad form men utvidgar samtidigt detta textsegment genom att förse Jaroszewicz med ytterligare attribut – *den gamle premiärministern Jaroszewicz*. Genom att använda den domesticerande tekniken försöker översättaren anpassa måltexten till de svenska läsarnas förmodligen inte tillräckliga kunskaper inom Polens moderna historia. Tack vare tillägget förtydligas alltså det historiska sammanhanget. Anmärkningsvärt är här dock att översättaren inte nöjer sig med den enkla appositionen *premiärministern Jaroszewicz* utan lägger till en ytterligare beteckning *gamle*. Översättaren ingriper därmed i källtexten

¹³ *Svensk ordbok*, red. Svenska Akademien, Stockholm 2009, s. 2275.

starkare än det skulle vara nödvändigt för att bevara textens klarhet. Berman skulle beteckna ett sådant ingripande som en överflödig förklaring och förlängning¹⁴. Małgorzata Zawadzka medger i sin tur att det knappast är möjligt att avgöra entydigt var gränsen för tillägg och översättarens frihet ligger¹⁵. Hon föreslår dock att hellre hantera de oklara ställena i fotnoter för att slippa förvränga den litterära texten.

I det tredje exemplet (3) förekommer en av romanens kvinnogestalter Lucyna (kallad också för Syl) som presenterar sig för Paker, en av gangstarna i boken. I den polska källtexten nämner hon bara sitt officiella, fullständiga namn *Lucyna* utan att förkorta det. I den svenska måltexten utvidgas kvinnas yttrande godtyckligt om ytterligare en mening i vilken hon tillägger att hon även kallas *Luśka* ibland. Förmodligen har översättaren bestämt sig för denna explikation för att undvika potentiella missförstånd på andra ställen i texten. Annars skulle den svenska läsaren kanske missuppfatta texten och inte få veta att *Lucyna* och *Luśka* är två utbytbara former av ett och samma kvinnonamn och betecknar alltid samma person. Detta bevisar att diminutivformen av personnamn som ofta används av polska språkbrukare kan välla stora svårigheter i översatta texter vars målspråk inte förfogar över liknande möjligheter att bilda diminutivformer.

Berman hävdar visserligen att förklaringar som oundvikligt leder till textens förlängning räknas som negativa översättningstendenser men att de samtidigt kan ha även vissa positiva effekter på översättning¹⁶. Översättaren har å ena sidan förvrängt innehållet av Syls yttrande och å andra sidan uppnått pragmatiska fördelar och möjliggjort för den svenska läsaren att entydigt identifiera Syl som en och samma person i hela berättelsen oavsett om hon på ett särskilt ställe i texten kallas *Syl*, *Lucyna* eller *Luśka*. Att sträva efter en stor begriplighet är ingenting förvånande inom översättningslitteraturen. Levý påpekar att de flesta översättare tenderar att göra måltexten mer logisk än det framgår av originalet¹⁷.

Ett tillägg i form av ett diminutiv, i detta fall ett smeknamn som snarare används i informella, familjära sammanhang, kan emellertid väcka en viss förvåning hos den svenska läsaren, inte minst med tanke på att den unga Syl pratar med en betydligt äldre, främmande man som hon just har träffat

¹⁴ A. Berman, *Przekład jako doświadczenie obcego*, tłum. U. Hrehorowicz, [w:] *Współczesne teorie przekładu*, red. P. Bukowski, M. Heydel, Kraków 2009, s. 254 f.

¹⁵ M. Zawadzka, *Obraz miasta we francuskim przekładzie „Wniebowstąpienia” Tadeusza Konwickiego*, [w:] *Konwicki i tłumacze*, red. E. Skibińska, Łask 2006, s. 355.

¹⁶ A. Berman, op. cit., s. 255.

¹⁷ J. Levý, *Litterär stil och översättarstil*, övers. M. Larsson, [w:] *Med andra ord. Texter om litterär översättning*, red. L. Kleberg, Stockholm 2010, s. 164.

för första gången och tilltalar honom med pronomenet *ni* vilket ytterligare betonar distansen mellan dem.

Trots att Hejwowski har urskiljt 17 metoder att översätta egennamn, däribland även olika slags tillägg och förklaringar, nämner han inte ett tillägg av en annan form av samma egennamn som en möjlig metod att hantera problematiska egennamn. Detta kan tyda på att en sådan teknik används snarare undantagsvis i litterära texter.

2.2. Översättning av talande personnamn

	<i>Dziwięć</i> , A. Stasiuk	<i>Nio</i> , övers. T. Håkanson
4	<ul style="list-style-type: none"> – Nudzę się, Baleronku. [...] – Lucynko, naprawdę dziś nie mogę. [...] – Kurwa! Baleronie! Trzymasz mnie tu jak... – Lucia, albo zamykam drzwi, albo nie zamykam Szejka, s. 54-55 	<ul style="list-style-type: none"> – Baleronek, jag har tråkigt. [...] – Lilla Lucyna, idag kan jag verkligen inte. [...] – Men va fan! Baleronek! Du håller mig som en... – Lucyna, antingen låser jag dörren eller så stänger jag inte in Schejk, s. 64-65
5	<ul style="list-style-type: none"> – Jak oni się nazywają? – zawołał Blondyn. – Świetliki – odpowiedział Czapla, s. 187 	<ul style="list-style-type: none"> – Vad heter de? ropade Den blonde. – Świetliki. Lysmaskarna, svarade Czapla, s. 229
6	<ul style="list-style-type: none"> – Powiedz Łysemu, żeby tu przyszedł za pięć minut. Zawiezie Młodego do miasta i przywiezie, s. 119 	<ul style="list-style-type: none"> – Säg åt Skalle att han kommer hit om fem minuter. Han ska köra Pojken till stan och hem igen, s. 143

Nästa exempelgrupp (4–6) innehåller exempel på talande, ofta uttrycksfulla och konnotativa namn och deras svenska översatta eller överförda motsvarigheter.

Det första analyserade exemplet i gruppen (4) är en dialog mellan en av de huvudfigurerna i *Dziwięć*, gangstern Bolek, och hans betydligt yngre flickvän Lucyna som ibland också kallas för Syl. Kvinnan i sin tur brukar tilltala sin partner med smeknamnet *Baleronek* vilket förmodligen är tänkt av författaren som ett litterärt grepp. Stasiuk leker på det sättet med gangsterromanens typiska drag och gestaltar *Dziwięć* som ett slags polemik med genrens tradition. De talande smeknamn som författaren väljer för sina

figurer kan göra ett humoristiskt intryck på polska läsare. Smeknamnet *Baleronek* är formellt sett en diminutivform av substantivet *baleron* som betecknar ett slags skinka (benfritt bogfläsk) och associeras främst med en överviktig, klantig person. Att en grym gangster tilltalas på det sättet hemma, av sin flickvän kontrasterar med figurens karaktärsdrag och sysselsättning samt avslöjar hans privatliv. Möjligen hänger användningen av namnet *Baleronek* samman även med figurens kraftiga kroppsbyggnad vilket dock inte kan bevisas entydigt.

Av den ovan anförda dialogen framgår att den svenske översättaren har bestämt sig att bevara smeknamnet *Baleronek* i dess oförändrade, originella form och inte försöka översätta det till svenska trots att namnet är talande och kunde därför ersättas med en analogisk, talande svensk motsvarighet. Enligt Levý borde översättaren försöka översätta talande egennamn som uppfyller en konkret funktion i texten vilket också är fallet i detta exempel¹⁸. Efter Hejwowski skulle man alltså klassificera en sådan översättningsmetod som Håkanson tillämpar här som överföring i oförändrad form¹⁹. Som följd av detta beslut uppfattar den genomsnittliga svenska läsaren (utan kunskaper i polskan) smeknamnet som ett främmande, obegripligt namn. Den svenska läsaren berövas alltså möjliga associationer och potentiella implicita innehåll angående gangstern som i den polska källtexten uppkommer på det konnotativa planet som en mer komplex figur. Efter Berman kan man beteckna detta exempel som kvalitativ utarmning vilket innebär i detta fall att den översatta texten inte får lika uttrycksfull betydelse som originalet²⁰.

Intressant nog använder översättaren diminutivformen *Baleronek* även på ett ställe där författaren till originalet använder substantivets grundform *Baleron*. Att Lucyna tilltalar sin partner på ett annat sätt än vanligt just i detta yttrande är inte tillfälligt utan hänger samman med kvinnans negativa känslor som hon uttrycker bland annat genom att svära. Ytterligare signalerar hon sitt missnöje nämligen just genom att tilltala Bolek på ett kall-sinnigare sätt. Valet av diminutivformen *Baleronek* i översättningen grundar sig dock förmodligen på övertygelsen att svenska läsare annars inte skulle förstå att det handlar sig om en och samma person (om översättaren hade infört det främmande namnet i en annan form). Översättaren fokuserar alltså på att bevara namnets identifieringsfunktion. Samtidigt avskaffas både den emotiva funktionen och det konnotativa innehållet som i det polska

¹⁸ J. Levý, efter: D. Hygrell, *Att översätta komik. En undersökning av funktionsförändringar i tyska översättningar av svensk skönlitteratur*, Stockholm 1997, s. 28.

¹⁹ K. Hejwowski, *Iluzja przekładu...*, op. cit., s. 176–179.

²⁰ A. Berman, op. cit., s. 257.

originalet möjliggör för läsare att skapa sig en mer detaljerad uppfattning om Lucynas temperament. Urszula Glensk framhåller att kvinnogestalter marginaliseras i Stasiuks prosa och definieras oftast genom sina relationer till manliga figurer²¹. Med tanke på detta måste man inse att Lucynas sätt att tilltala sin älskare säger mycket om hennes personlighet vilket inte kommer till uttryck i översättningen. I detta avseende föredrar översättaren snarare exotiserande översättningsteknik eftersom han inte förklarar för sina läsare de innehåll som i originalet uttrycks med hjälp av stilistiska medel. Fragmentet uppfyller inte de krav som Christiane Nord ställer på en perfekt litterär översättning som enligt henne borde bibehålla liknande interpretationsmöjligheter som ursprungstexten²².

På ett annat sätt hanterar Tomas Håkanson översättning av förnamnet *Lucynka* respektive *Lucia*. Båda namnformerna används av Bolek när han samtalar med sin flickvän, båda är formellt sett diminutiva och kan härledas från namnets grundform *Lucyna*. I detta fall övertar översättaren inte de polska diminutivformerna oförändrade utan istället går tillbaka till namnets grundform *Lucyna* som i en av meningarna förses ytterligare med adjektivet *lilla* som i det svenska språket kan användas för att bilda en diminutiv på ett analytiskt sätt. Användningen av adjektivet *lilla* kan skapa i den svenska måltexten ett felaktigt intryck att Bolek tilltalar *Lucyna* på ett mer familjärt sätt här (alltså på det ställe där han i originalet säger *Lucynka*) än när han använder sig av diminutivformen *Lucia*. Med tanke på detta skulle man kunna upprepa efter Gadamer att varje översättning är ett slag interpretation av originalet²³. Frågan varför översättaren inte har bestämt sig att genomgående använda bara en motsvarighet till de olika formerna av det polska namnet *Lucyna* är svårt att besvara entydigt. Det anses dock att smeknamn och diminutivformer av personnamn uppvisar en särskild hög grad av oöversättlighet²⁴.

Det sista egennamnet som förekommer i det citerade exemplet är det talande hundnamnet *Szejka* som i måltexten översätts ordagrant till *Schejka*, eller snarare anpassas bara till svenska stavningsregler (översättning med transkription) eftersom ordet fungerar i både svenskan och polskan som ett lån från arabiskan. Tack vara detta lyckas Håkanson bevara i översättningen samma talande namn med dess konnotativa kapacitet.

²¹ U. Glensk, *Proza wyzwolonej generacji 1989–1999*, Kraków 2002, s. 186 f.

²² Ch. Nord, efter: D. Hygrell, op. cit., s. 38 ff.

²³ Efter: ibidem, s. 43.

²⁴ R. Lewicki, op. cit., s. 46.

Till och med i ett sådant kort dialogavsnitt kan man urskilja olika tekniker att hantera översättning av personnamn. Översättaren varierar användningen av de svenska ekvivalenterna vilket dock inte alltid sker konsekvent.

Bristen på en konsekvent användning av översättningstekniker syns tydligt i nästa exempel (5). Den polska gangsterpseudonymen *Blondyn* översätts till svenska som *Den blonde* vilket på det formella planet innebär att ett substantiv ersätts med ett adjektiv med en liknande ordboksbetydelse. Metoden att översätta öknamnet nästa ordagrant som *Den blonde* garanterar att svenska läsare kan bilda sig samma föreställning som polska läsare om gangsterns utseende. Den konnotativa funktionen bibehålls alltså i den översatta texten.

Samtidigt som namnet *Blondyn* översätts, överförs däremot den andra talande gangsterpseudonymen *Czapla* (sv. *häger*) i oförändrad form som säkerligen uppfattas som främmande och betydelsemässigt obegriplig av de svenska läsarna. På grund av detta avskaffas i översättningen potentiella associationer som namnet väcker hos polska läsare av originalet. Detta i sin tur leder till kvalitativ, dvs. stilistisk utarmning av måltexten, även om *Czapla* inte är en av romanens huvudfigurer. Det inkonsekventa sättet att översätta två talande smeknamn inom ett kort dialogavsnitt kan följaktligen uppfattas som häpnadsväckande, särskilt med tanke på att egennamnet *Czapla* skulle ha kunnat översättas till svenska ordagrant utan större problem.

En intressant översättningsteknik väljer Håkanson vid översättning av namnet *Świetliki* som syftar på en polsk musikgrupp. Översättaren bestämmer sig att tillägga det polska egennamnet *Świetliki* dess svenska översättning *Lysmaskarna*. Att fördubbla ett egennamn i översättningen, dvs. införa både det originella namnet på främmande språk och dess översättning till målspråket är snarare en ovanlig översättningsteknik som nämns varken av Hejwowski²⁵ eller av Skibińska²⁶ i deras klassificeringar. Metoden möjliggör dock inte för måltextens läsare att placera *Świetliki* inom den polska kulturkontexten. Gruppens grundare och vokalist Marcin Świetlicki är samtidigt en av de viktigaste diktarna inom den polska litteraturen efter 1989. Han representerar således samma nya författargeneration som romanens författare Andrzej Stasiuk. I *Świetlikis* musik blandas diktarens poetiska, uttrycksfulla och råa texter med en dyster musik. Att just denna musikgrupp

²⁵ K. Hejwowski, *Iluzja przekładu...*, op. cit., s. 176 ff.

²⁶ E. Skibińska, *Nazwy własne we francuskim przekładzie „Prawieku i innych czasów” Olgi Tokarczuk, [w:] Przekładając nieprzekładalne*, red. W. Kubiński, O. Kubińska, T. Z. Wolański, Gdańsk 2000.

dyker upp upprepade gånger i Stasiuks roman är inte tillfälligt utan bidrar till att skapa en dystert bild av 90-talets Polen i romanen. Enligt Nord används egennamn i skönlitterära verk nämligen alltid på ett intentionellt sätt²⁷. Bevarandet av deras funktioner i översättningar kan dock vålla vissa svårigheter vilket också är påfallande i detta exempel.

Nästa exempel (6) innehåller två talande smeknamn som genom sina konkreta, bildliga betydelser karakteriserar närmare de romanfigurer som tilltalas med dessa namn. *Łysy* är en av gangstrarna i boken och *Młody* är son till gangstrarnas chef vilket är lätt att gissa just på grund av detta typiska tilltalssätt som en del polska föräldrar brukar använda när de pratar med sina barn.

Det första öknamnet (*Łysy*) har översatts till svenska som *Skalle*. Ordet har visserligen en annan betydelse än det polska adjektivet *łyśy* och representerar formellt sett en annan ordklass, dvs. substantiv, men möjliggör för den svenska läsaren att aktualisera ungefär samma konnotationer och skapa sig liknande föreställning om mannens utseende som det utgår från den polska källtexten.

Det andra namnet (*Młody*) ersätts i sin tur med ordet *Pojken* som i liknande sammanhang skulle fungera i Sverige lika bra som namnet *Młody* i den polska kulturkontexten. På det semantiska planet bibehålls även betydelsekomponenten *ung* implicit i den svenska versionen av namnet. Man kan således efter Hejwowskis förteckning beteckna en sådan metod att hantera egennamnet som ersättning av ett beskrivande egennamn som har en konkret, konnotativ betydelse med ett annat beskrivande egennamn med liknande konnotationer²⁸. Sammantaget kan man konstatera att översättaren har lyckats uppnå en sådan ekvivalenstyp gentemot originalet som efter Nida kan betecknas som dynamisk ekvivalens²⁹. Detta innebär att det originella namnet på polska och dess svenska motsvarighet utlöser samma konnotationer hos polska respektive svenska läsare. Att försöka översätta de polska öknamnen *Łysy* eller *Młody* ordagrant med adjektiven *skallig* respektive *ung* skulle bryta mot den svenska konventionen som snarare föredrar personnamn i form av substantiv.

²⁷ Ch. Nord, efter: K. Hejwowski 2015, *Iluzja przekładu...*, op. cit., s. 134.

²⁸ Ibidem, s. 176–179.

²⁹ E. Nida, op. cit., s. 331.

2.3. Översättning av vardagsspråkliga användningar av personnamn

	<i>Dziewięć</i> , A. Stasiuk	<i>Nio</i> , övers. T. Håkanson
7	Na rogu przy poczcie i Władku Czwartym stały trzy Cyganki, s. 13	På hörnet vid posten och Władysław IV-gymnasiet stod tre zigenarkvinnor, s. 13
8	[...] potem wrócił, ale już nie Ponia-toszczakiem , ale Śląsko-Dąbrowskim i szedł Świerczewskiego , Wolską, Połczyńską [...], s. 129	[...] och sedan tillbaka, men då tog han inte Poniatowskibron utan Śląsko-Dąbrowskibron och gick Świerczewskiavenyn , Wolskagatan, Połczyńskagatan [...], s. 155
9	W srebrzystej tafli Kamionka odbijał się Wedel . [...] Czuła przez szybę zapach czekolady i ptasiego mleczka, s. 216	Wedelfabriken speglade sig i Kamionekdammens silverskiva. [...] Hon kände lukten av choklad och fyllning genom fönstret, s. 263

Den sista exempelgruppen består av vardagsspråkliga användningar av officiella egennamn och deras motsvarigheter i den svenska översättningen. I romanen fungerar dessa egennamn visserligen som namn på byggnader och institutioner, men alla av dem har bildats av för- eller efternamn, alltså ursprungligen personnamn.

Första exemplet (7) i gruppen innehåller ett vardagligt egennamn som syftar på en av huvudstadens karakteristiska byggnader. Det inofficiella, förkortade personnamnet *Władek Czwarty* som Stasiuk på ett skämtsamt sätt använder i romanen, syftar här på en skolbyggnad vars fullständiga, officiella namn på polska låter *VIII Liceum Ogólnokształcące im. Króla Władysława IV*. Författaren förkortar namnet genom att begränsa det till diminutivformen av förnamnet på skolans skyddspatron, dvs. namnet *Władek* som ytterligare förses med kungens nummer *Czwarty*.

Översättaren bestämmer sig visserligen för att använda sig av kungens polska förnamn för att bilda gymnasiets namn men han överför inte diminutivformen *Władek* från måltexten utan inför istället det fullständiga namnet *Władysław*. Denna förändring har inget större inflytande på namnets reception i Sverige eftersom både det polska namnets diminutivform och dess fullständiga version uppfattas förmodligen lika främmande av svenska läsare. Ett annat tänkbart alternativ skulle användningen av kungens försvensgade namn *Vladislav IV* vara. En sådan lösning skulle underlätta för svenska läsare att identifiera vilken historisk gestalt namnet syftar på. Yt-

terligare bygger översättaren ut namnet genom att tillägga hyperonymen *gymnasiet* som inte finns i det polska namnet. I motsats till källtextens läsare får måltextens läsare veta explicit att namnet betecknar just en skolbyggnad. Denna översättningsteknik medför huvudsakligen två skillnader mellan originalet och översättningen. Å ena sidan blir den översatta texten mer explicit, entydig och lättare att förstå, å andra sidan avskaffas i översättningen det polska namnets vardagliga och humoristiska karaktär. Istället blir måltexten mer neutral och formell på det stilistiska planet. Förklaring, förädling och kvalitativ utarmning är således de tre av Bermans kategorier som bäst beskriver hur det ovan anförda fragmentet förändras i översättningen, både på det formella och stilistiska planet³⁰.

I nästa exempel (8) kan uppmärksammas att Andrzej Stasiuk använder sig av förkortade egennamn, utan klassificerande substantiv som *ulica* (sv. *gata*), *most* (sv. *bro*) etc. Det officiella, fullständiga namnet *Most Księcia Józefa Poniatowskiego* ersätts med det vardagsspråkliga, förkortade namnet *Poniatoszcza* som förmodligen bara Warszawas invånare kan förstå utan ytterligare förklaringar. Håkanson däremot konstruerar motsvarande egennamn enligt de svenska onomastiska reglerna, dvs. genom att tillägga klassificerande ord som *bron*, *avenyn* och *gatan*. Denna metod och faktum att det humoristiska, vardagliga namnet *Poniatoszcza* utjämnas stilistiskt i översättningen leder till vissa stilistiska avvikelser gentemot källtexten. Berättaren i den översatta texten tycks inte vara en infödd Warszawa-invånare som det är fallet i originalet.

Samma översättningsteknik uppkommer även i sista exemplet (9). Egennamnet *Wedel* syftar i detta fragment på en fabrik i Warszawa i vilken chokladprodukter av märket E. Wedel tillverkades. Tillverkaren E. Wedel är Polens äldsta chokladproducent. Märkets namn har bildats av Emil Wedels för- och efternamn. Emil var son till fabriken grundare Karol Wedel. Stasiuk använder sig bara av efternamnet *Wedel* för att beteckna fabriken. Varje polsk läsare kan ändå ofelbart koppla namnet *Wedel* till den polska chokladindustrin.

Översättaren i sin tur inför ytterligare det klassificerande substantivet *fabriken* (*Wedelfabriken*) för att förtydliga för måltextens läsare att namnet betecknar just en fabriksbyggnad. Håkanson tillägger dock inte att det var chokladgodis som tillverkades i fabriken. Denna uppgift antyds däremot implicit i texten eftersom berättaren nämner *lukten av choklad* som kändes i anslutning till fabriken.

³⁰ A. Berman, op. cit., s. 245 ff.

Slutsatser

Av den genomförda analysen framgår att Tomas Håkanson anpassar olika översättningsmetoder snarare till konkreta personnamn. Det är omöjligt att dra slutsatser om en konsekvent, genomgående strategi att översätta personnamn i hela romanen man kan uppmärksamma vissa tendenser som är kännetecknande för översättning av personnamn i *Nio*. De personnamn som är förankrade i den polska kulturella kontexten förses oftast i översättningen med olika slags explikationer, till exempel klassificerande hyperonymer. Vardagsspråkliga former av egennamn ersätts däremot vanligtvis med sina officiella, stilistiskt oladdade motsvarigheter. Den största bristen på konsekvens uppvisar översättningar av talande, konnotativa namn eller pseudonymer. En del av dem överförs från källtexten i oförändrad form medan andra exempel ersätts med svenska namn med liknande ordboksbettydelser eller sådana motsvarigheter som väcker liknande associationer. Sammanfattningsvis kan man konstatera att Håkanson i de flesta fall substituerar personnamn från källtexten med deras mer förståeliga, fullständiga och konventionella motsvarigheter som oftast är stilistiskt neutrala. Översättningens kommunikativa funktion verkar alltså vara viktigare än textens stilistiska anpassning till det polska originalet.

ANTHROPONYMS AS TRANSLATION PROBLEM.

A STUDY OF ANDRZEJ STASIUK'S NOVEL *DZIEWIEĆ* AND ITS SWEDISH TRANSLATION

ABSTRACT

The aim of this article is to analyze, what methods to translate anthroponyms the translator Tomas Håkanson uses in order to achieve a literary translation of Andrzej Stasiuk's novel "Dziewieć" in which anthroponyms (as well as other types of proper nouns) affect both the plot and the language register. The analyzed examples contain anthroponyms that are closely related to the source culture and may potentially cause difficulties for the translator.

The first part of the article includes the theoretical background and introduces the most relevant terms (such as *proper noun* and *anthroponym*), as well as information about the novel and the applied research method. The main part of the article is the comparative analysis conducted on the basis of examples including different types of anthroponyms from Stasiuk's novel and their equivalents from the Swedish translation *Nio*. The closing part contains the conclusions drawn from the comparison between the source text and the target text.

KEYWORDS

translation, anthroponyms, Swedish, Polish, comparative analysis

PRIMÄR LITTERATUR

1. Stasiuk A., *Dziewięć*, Gładyszów 1999.
2. Stasiuk A., *Nio*, övers. T. Håkanson, Stockholm 2005.

SEKUNDÄR LITTERATUR

1. Berman A., *Przekład jako doświadczenie obcego*, tłum. U. Hrehorowicz, [w:] *Współczesne teorie przekładu*, red. P. Bukowski, M. Heydel, Kraków 2009.
2. Cieślukowa A., *Nazwy własne w przekładzie literackim*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998.
3. Glensk U., *Proza wyzwolonej generacji 1989–1999*, Kraków 2002.
4. Hejwowski K., *Nazwy własne w tekście literackim – techniki tłumaczenia*, [w:] *Przekład. Język. Kultura*, t. 3, red. R. Lewicki, Lublin 2012.
5. Hejwowski K., *Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*, Katowice 2015.
6. Hygrell D., *Att översätta komik. En undersökning av funktionsförändringar i tyska översättningar av svensk skönlitteratur*, Stockholm 1997.
7. Kaleta Z., *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998.
8. Levý J., *Litterär stil och översättarstil*, övers. M. Larsson, [w:] *Med andra ord. Texter om litterär översättning*, red. L. Kleberg, Stockholm 2010.
9. Lewicki R., *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin 2000.
10. Nida E., *Zasady przekładu na przykładzie tłumaczenia Biblii*, tłum. M. B. Fedewicz, „Pamiętnik Literacki” 1981, nr LXXII (1).
11. Skibińska E., *Nazwy własne we francuskim przekładzie „Prawieku i innych czasów” Olgi Tokarczuk*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne*, red. W. Kubiński, O. Kubińska, T. Z. Wołański, Gdańsk 2000.
12. *Svensk ordbok*, red. Svenska Akademin, Stockholm 2009.
13. Zawadzka M., *Obraz miasta we francuskim przekładzie „Wniebowstąpienia” Tadeusza Konwickiego*, [w:] *Konwicki i tłumacze*, red. E. Skibińska, Łask 2006.

PAWEŁ KAŻMIERCZAK

UNIVERSITY OF WARSAW
FACULTY OF APPLIED LINGUISTICS
INSTITUTE OF APPLIED LINGUISTICS
DEPARTMENT OF TRANSLATION STUDIES
E-MAIL: P.KAZMIERCZAK@UW.EDU.PL

Do Moomins Have Nebs? Polish Translation of Boel Westin's *Tove Jansson. Ord, bild, liv*

ABSTRACT

The aim of this paper is to present the result of an attempt of functional analysis of the Polish translation of Tove Jansson's biography: *Tove Jansson. Ord, bild, liv* written by Boel Westin. The comparative analysis of the text is based on the Margaret Amman's five step functional model of quality assessment with incentive in the translated text not the original. The quality criteria for analysis follow the conclusions of professor Andrzej Kopczyński postulating the application of a unique combination of cultural, situational and language factors in every analysis. The analysis itself follow the guidelines of language correctness described by professor Andrzej Markowski. The results of analysis revealed different types of internal lingual – systemic and internal lingual – stylistic mistakes proving the point that the Polish text of translation do not meet qualitative criteria set for a good translation.

KEYWORDS

Tove Jansson, biography, translation, quality, functional analysis, mistakes

Being asked to define the nature of their profession, translators of literature use expressions such as: *adventure*, *challenge*, or *struggle with text*. They admit, upon accepting a new translation assignment, the uncertainty of the result of their work, simply not knowing where the original text will “take” them. They cannot be sure yet whether they succeed or fail in the translation's “verbal skirmish,” first to be judged by the publishing houses' editors and eventually by the readers. Translations are after all crafted foremost for them.

One cannot find a simple, explicitly universal answer to the question what the true reasons behind the translation's success or failure on the publishing market are. Some readers do not pay any particular attention to the quality of the published books, being fully contented with the given possibility of reading the text in their mother tongue whilst others do. It has to be nonetheless mentioned that the literary critics hardly ever present any comment on the quality of translated books in their reviews. This paper aims at presenting the reflections resulting from an attempt of functional assessment analysis of the Polish translation of Tove Jansson's biography written originally by Stockholm University professor Boel Westin with Swedish text as reference for comparison. The English sentence equivalents are taken from the translation by Silvestro Mazzarella solely for the sake of this article as it is written in English.

Quality of translation and translation assessment

The terms: **quality and quality of translation** comprise as such the defining challenge once approaching the task of translation assessment. Professor Andrzej Kopczyński faces up this challenge in the article on quality criteria and translation assessment.¹ By trying to point down the aforementioned issue, he verifies the definitions of quality and translation alongside with the defining criteria: of contents and form of translation and of accuracy of translation. He discusses three different approaches to the term of equivalence in reference to text similarity or text identity (*tożsamość tekstów*): equivalence as similarity in meaning, congruency as a similarity in meaning and form, and correspondence as a similarity in meaning with the closest possible form.² By referring to different theoretical approaches he proves the point that **there are no universal rules determining the quality of translation** as the translation process itself is complex by the definition of its sole nature.³ Instead he proposes that a unique combination of cultural, situational and language factors should be applied individually each and every time a particular translation is to be assessed. A good translation is therefore defined by him as: "appropriate in terms of author, topic and text type, its cultural contexts, bidding stylistic and formal conventions of the target culture and the character of the reader."⁴

¹ A. Kopczyński, "Kryteria jakości i oceny tłumaczenia", [w:] *Jakość i ocena tłumaczenia*, red. M. Kizeweter, Warszawa 2009, pp. 10–12.

² Ibidem, p. 12.

³ Ibidem, p. 13.

⁴ Ibidem, p. 12.

The translators provide yet their own and subjective definitions of a good translation. Below you can find just a few examples presented in the collection of interviews *Slip of the tongue*:⁵

"A good translation is the one which sounds very natural in Polish, as if it was a text originally created in this language. The text gets smoothly read and the reader forgets it is a translation." ⁶ – C. M. Casas
"A good translation is the one that makes me want to read." ⁷ – M. Kłobukowski
"A good translation is the one, which doesn't make me check the original text, there are no awkwardness and I get the feeling that I wouldn't put it in a better way." ⁸ – A. Jagodziński

Although as presented above, no unanimously accepted definition of a quality approved translation exists, certain criteria can prove useful when talking about assessing them. Any translation as a text written in a target language should follow the rules of grammatical correctness. The Encyclopaedia of General Linguistics defines language mistakes as: "part of a text in a language that do not meet the criteria of the language norm defined. It can often violate the given basic language system rules and as such is a sign of unsatisfactory command of the language."⁹

Professor Andrzej Markowski describes the system of language mistakes for Polish dividing them into three descriptive categories with following subdivisions:¹⁰

LANGUAGE MISTAKES			
internal lingual – systemic mistakes		internal lingual – stylistic mistakes	external lingual mistakes
grammar mistakes	lexical mistakes	- inaccurate choice of language - breach of rules regarding the stylistic clarity, simplicity and conciseness	- spelling mistakes - punctuation mistakes
- inflectional mistakes - syntactical mistakes	- word mistakes - idiomatic mistakes		

⁵ Z. Zalewska, *Przejęzyczenie. Rozmowy o przekładzie*, Wołowiec 2016, p. 26.

⁶ Ibidem, p. 26.

⁷ Ibidem, p. 81.

⁸ Ibidem, p. 118.

⁹ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 1999, p. 77.

¹⁰ A. Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria, zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2005, pp. 55–56.

The details of language accuracy can be further subdivided into:

- a) adequacy,
- b) systemic criterion,
- c) efficiency,
- d) usage,
- e) cultural dominance,
- f) national criterion,
- g) aesthetic criterion,
- h) functional criterion.¹¹

In the text analysis the following criteria needs to be applied: systemic, aesthetic, national and efficiency. That means that a text should be written in accordance with grammar rules, with no elements causing ambiguity, no borrowed syntactical parts and no unnecessary repetitions.¹² The accuracy of the translated text is usually verified when the re-expression phase of translation process is finalized and the process of verifying by editing is performed to find and eliminate any mistake before the final version of the translation is approved for publishing.¹³

Furthermore as for the assessment of translation it has to be mentioned that there is neither a unanimous system exemplifying the typology of translation mistakes. *Nowa encyklopedia przekładoznawstwa* (The New Encyclopaedia Of Translation) defines a **translation mistake** or to be exact a **mistake in translation** as: "a fact concerning the language area or a mistake at the level of translation strategy. Both such types of mistakes indicate the lack in translator's linguistic competences, as she/he does not know her/his mother tongue well enough and violates the grammar or usage rules or they indicate the lack of cultural and pragmatic competences as the translator does not have the necessary knowledge to understand the sense of the original and to render this sense in the target language."¹⁴

Antoine Berman defines the translation mistakes as deforming forces or deforming tendencies and divides them into the following typology of sub-categories: "rationalization, clarification, expansion, ennoblement and popularization, qualitative impoverishment, quantitative impoverishment, the destruction of rhythms, the destruction of underlying networks of significa-

¹¹ *Nowe spojrzenia na kryteria poprawności językowej*, red. A. Markowski, Warszawa 2012, pp. 9–108.

¹² *Ibidem*, p. 110.

¹³ A. Pisarska, T. Tomaszewicz, *Współczesne tendencje przekładoznawcze*, Poznań 1996, pp. 66 and 141–142.

¹⁴ U. Dąbska-Prokop, *Nowa encyklopedia przekładoznawstwa*, Kielce 2010, p. 51.

tion, the destruction of linguistic patternings, the destruction of vernacular networks or their exoticization, the destruction of expressions and idioms and the effacement of the superimposition of languages.”¹⁵

A similar term classifying translation mistakes as modifications in form of deformation and distortion is proposed by professor Anna Bednarczyk in her book analysing translation choices in a associative context.¹⁶

Translation mistakes can also be defined with reference to the character of their origin. Professor Teresa Tomasziewicz mentions therefore mistakes deriving from:

- a) too close contacts between the language when structures of the source influences the form of the target language,
- b) misunderstanding of the original texts,
- c) discrepancies between the translated text and the original text, where certain information was lost or added, or the interpretation was misleading,
- d) the lack of knowledge of translation rules,
- e) the lack of knowledge or wrong use of translation method or technique,
- f) translators ignorance in terms of langue skills or field of science,¹⁷

while professor Krzysztof Hejwowski in his cognitive theory mentions the following reasons:

- a) slavish use of syntagmatic translation strategies (literal translation), such mistakes occur due to lack of time, insufficient knowledge of source language and source culture or translator's conviction that literal translation is by far better than other approaches,
- b) mistaken interpretation of the original text as the source text did not get analyse deep enough by the translator,
- c) wrong completion of the target text or translator's unawareness of the generally approved aims and rules of translation process as the translator did not try to walk in reader's shoes, trying to imagine his level of knowledge and his possible reaction to the choices made in the translation process.¹⁸

¹⁵ A. Berman, "Translation and the Trials of the Foreign", [in:] *The Translation Studies Reader*, ed. L. Venuti, London 2000, pp. 284–297.

¹⁶ A. Bednarczyk, *Wybory translatorskie. Modyfikacje tekstu literackiego w przekładzie i kontekst asocjacyjny*, Łask 2005, p. 92.

¹⁷ A. Pisarska, T. Tomasziewicz, op. cit., p. 144.

¹⁸ K. Hejwowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa 2006, pp. 141–149.

The table below presents the division details of the three autonomic, often contradictory, mistake typology systems created by Polish linguists:

TRANSLATION MISTAKES		
ALICJA PISARSKA, TERESA TOMASZ- KIEWICZ¹⁹	KRZYSZTOF HEJWOWSKI²⁰	NATALIA PAPROCKA²¹
INTERFERENCE a) false friends b) Anglicisms, Germanisms, Galicisms	SYNTAGMATIC TRANSLATION MIS- TAKES 1. synonym mistakes 2. false friends 3. loan translation (calque) 4. unjustified „loan-word”	TRANSLATION MISTAKES – REGARDING THE CONTENTS OF THE ORIGINAL MEANING TO BE EXPRESSED IN TRANSLATION, NOTICED ONLY WHEN COMPARING THE TRANSLATION WITH THE ORIGINAL: a) unjustified additions (amplifications) b) unjustified omissions (eductions) c) change of meaning. Sense (distortions) in: <ul style="list-style-type: none"> i.) translation by means of clarifying ii.) translation by means of generalization iii.) stronger equivalent iv.) weaker equivalent d) distortion in logical connections e) wrong terminology f) cultural mistakes g) no sense

¹⁹ A. Pisarska, T. Tomasziewicz, op. cit., pp. 144–154.

²⁰ K. Hejwowski, op. cit., pp. 124–149.

²¹ J. Dybiec-Gajer, *Zmierzyć przekład. Z metodologii oceniania w dydaktyce przekładu pisemnego*, Kraków 2003, pp. 119–120.

MISTAKES RESULTING FROM MISUNDERSTANDING <ul style="list-style-type: none"> a) false meaning, different than in original text b) opposite meaning c) nonsense 	WRONG INTERPRETATION MISTAKES <ul style="list-style-type: none"> 1. mistaking two different syntagms or verb frames in source language 2. wrong interpretation of the scene or script 3. incorrect comprehension of text modality 	LANGUAGE MISTAKES – REGARDING THE TRANSLATION LANGUAGE, NOTICED WITHOUT COMPARISON TO THE ORIGINAL <ul style="list-style-type: none"> a) punctuation mistakes b) spelling mistakes c) grammar mistakes (morphology, syntax) d) lexical mistakes e) stylistic mistakes
LACK OF INFORMATION IN COMPARISON TO THE ORIGINAL TEXT <ul style="list-style-type: none"> a) too little information b) too much information c) free translation 	ACCOMPLISHMENT MISTAKES <ul style="list-style-type: none"> 1. wrong assessment of target readers' knowledge 2. „undertranslation“ 3. target language mistakes 4. mistakes resulting from lack of general or specialist knowledge 	RELATIVE MISTAKES – REGARDING THE AIM OF TRANSLATION, AS THE ORDERINGS PARTY INSTRUCTIONS WERE NOT FOLLOWED
LANGUAGE MISTAKES <ul style="list-style-type: none"> a) ambiguity b) barbarisms c) gibberish 	NON-TRANSLATION MISTAKES <ul style="list-style-type: none"> 1. choice of translation technique 2. omissions 3. additions 4. two versions 5. correcting the original text 6. not correcting the original text 7. paratext (too many or too few explanations) 	

Discussing the issue of the translation quality and assessing the results of translation work performed on a particular text, apart from possible translation mistakes typologies, one should also refer to translator's competences. Anthony Pym provides most concise definition of such as: "an ability to generate a series of more than one viable target text (TT1, TT2... TTn) for a pertinent source text (ST) and the ability to select only one viable TT from this series quickly and with justified confidence."²² We can mention various different competence models among the recently created: PACTE, EMT and Trans Comp²³ or an earlier attempt of defining translators' qualification provided by Halina Dzierżanowska in the 80s.²⁴ I will quote in detail the division created by professor Krzysztof Hejwowski as it clearly defines the core competences that influences the work of a translator and refer to it while making the final conclusions:

- a) command of a source and target language,
- b) ability to match different structures on the basis of their relative similarity,
- c) knowledge of culture of source and target language areas,
- d) general and specialized knowledge,
- e) communication skills,
- f) persistence in *acquiring the sense*,
- g) knowledge of translation theories,
- h) personal traits and predispositions,²⁵

and the key competences described by professor Maria Piotrowska:

- a) communicative,
- b) lingual (knowledge of phonic, graphic, lexical and syntactical systems of a language),
- c) social (understanding the social context of a communication),
- d) socio-cultural (usage of pragmatic knowledge in a real communication by applying the cultural norms),
- e) strategical (solving the issues occurring in communication).²⁶

²² A. Pym, "Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach", *Meta*, No. 48 (4), pp. 481–497.

²³ J. Dybiec-Gajer, op. cit., pp. 79–88.

²⁴ H. Dzierżanowska, *Przekład tekstów nieliterackich. Na przykładzie języka angielskiego*, Warszawa 1988, pp. 16–40.

²⁵ K. Hejwowski, op. cit., pp. 153–162.

²⁶ M. Piotrowska, *Proces decyzyjny tłumacza. Podstawy metodologii nauczania przekładu pisemnego*, Kraków 2007, p. 116.

As this paper presents the results of functional assessment analysis of the text translated into Polish, where the focus lies on the translated text, it will restrict primarily to the category of grammatical correctness/accuracy for Polish language described by professor Markowski. Reflections on decisions taken by a Polish translator will be provided with the examples of questionable sentences or phrases quoted first in target and then source language. Furthermore when presenting the aforementioned I will refrain from **correctionism** – not providing any correction propositions in accordance with Edward Balcerzan's postulate presented in his paper *Mystery of (occasional) existence of criticism of translation*.²⁷

Functional model of quality assessment

Tove Jansson is a well-acclaimed author of the series of Moomin books, yet few details on her professional and personal life were known before her death in 2001. As many other world-known artists (including her colleague Astrid Lindgren) she was very protective of her privacy and refused to any offer of publishing any biography of her life and artistic achievements. Boel Westin, who was the first scientist to gain artist's confidence, published her almost 600 pages book on Tove in 2007, 6 years after her passing away. The first foreign rights translation *Tove Jansson: Mama muminków* was translated by Bogumiła Ratajczak and published in Poland by Marginesy publishing house 5 years later – launching the market in late 2012. Being a Moomins' fan since childhood I pre-ordered my copy of the book and couldn't wait to get my eyes on it. To my surprise the lecture resulted in my growing frustration as I simply could not make out the sense of certain chapters finding the translated text incoherent and at times incomprehensible. Opposed to A. Jagodziński's definition of a good translation – the translation itself made me contact the publishing house requesting the copy of the original text, which became the base for further comparison and analysis. I followed Margaret Amman's functional model of translation critique described in Mary Snell-Hornby book *The turns of translation studies*²⁸ and discussed in Izabela Szymańska's paper *Functional assessment in literary translation*²⁹ as it reflects

²⁷ E. Balcerzan, "Tajemnica istnienia (sporadycznego) krytyki przekładu", [w:] *Krytyka przekładu w systemie wiedzy o literaturze*, red. P. Fast, Katowice 1999, pp. 31–35.

²⁸ M. Snell-Hornby, *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shirting Viewpoints*, Philadelphia 2006, pp. 107–114.

²⁹ I. Szymańska, "Functional Assessment in Literary Translation", [in:] *Jakość i ocena tłumaczenia*, red. M. Kizeweter, Warszawa 2009, p. 23.

the reading process performed by any language target reader, which concerned also my case. The model consists of five steps, where the incentive for analysis is not the original text but the text of translation:³⁰

- 1) establishing the function of the translation in the target culture,
- 2) establishing the intratextual coherence of the translation,
- 3) establishing the function of the source text,
- 4) establishing the intratextual coherence of the source text,
- 5) establishing the intratextual coherence between target and source text.

Amman's functional analysis of translation relates closely to the functional approach to translation and SCOPOS theory with the base in the theory of scene and frames where "translation can be described as a complex act of communication involving interaction between the author of the source text, the translator as both source text reader and target text author, and then the reader of the source text."³¹

Establishing the function of the translation in the target culture and the intratextual coherence of the translation

Tove Jansson: Mama Muminków is a biography. The dictionary of literary terms defines a biography (originating from Greek: *bios* = life + *gráphós* = writing) as a life story, tale of life vicissitudes of a certain person, especially an outstanding one, which, depending on the aim, has a scientific, historical, panegyric or popularizing character.³² There is no mention of the character of the style or language in the definition itself. One can assume and expect it will be informative yet entertaining, not dull or tedious as biography of such an unusual and talented persona as Tove Jansson can successfully pertain both the literary and scientific character. Marginesy publishing house's advertising material emphasizes the intimate relation which Boel Westin acquired with Moomin's mother, suggesting that the book will provide the juicy details, crudely mentioning the lesbian relationship of the author:

Moomins are not all a fairytale. Intimate diaries written through almost all her life, thousands of letters and old papers, but most of all an amicable relation with Tove enabled Boel Westin, professor from Stockholm, write a fascinating story of a down-to-

³⁰ M. Snell-Hornby, op. cit., p. 110.

³¹ Ibidem

³² *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1998, p. 67.

earth artist and the phenomenon of Moomins [...] The writer was a lesbian. She spent almost 40 years of her life with her partner, graphic designer Tuulikki Pietilä [...] ³³

The original Swedish title: *Tove Jansson. Ord, bild, liv (words, art, life)* was changed into *Tove Jansson: Mama muminków* (English *Moomins' mother*) shifting the emphasis solely to the Moomin characters and thus merchandising the product as another in Moomin set series. The book cover presents a catchy picture of Tove Jansson modelling the Mooming celluloid dolls, yet next to her face a yellow stamp print with a Moomin screams out: TRUE BIOGRAPHY as if another untrue biography had been published before. Interestingly the English edition of the book got the title: *Tove Jansson: Life, Art, Words: The Authorised Biography* – here can we see the shift from the original emphasis on *words* – literary work to *life* – biography and an additional subtitle notifying of Tove Jansson's approval of the work.

Polish edition of the book received positive reviews in the newspapers and literary Internet magazines. Magdalena Kuydowicz emphasised that "everyone will discover the secret of the attractiveness of the outstanding imagination of the Finnish writer."³⁴ She also elaborated on the outstanding quality of Marginesy publishing house's publication: attractiveness of the book, the meticulously diligent editorial work on the text and a good translation. Justyna Sekuła in *Bookeriada* in a poetic way enthusiastically tempted the readers to grab the book and start the reading:

Boel Westins book on Moomin's mother is like looking back in a drawer filled with memorabilia. [...] All of these comprises the image of this woman of so many talents: writer, painter, graphic designer. The book revolts the Moomin world upside down, child memories are left behind, we enter the valley full of meanings and we start discover them, getting to know every character once again. And only this yearning that remains [...] ³⁵

Both text extols the book on Tove Jansson, however bearing in mind my own lecture experience and the results of the performed analysis, presented in the latter part of the paper, I defy by speculating that both authors did not read the full text of the translated book yet flicked through and followed the guidelines set by the publishing house thus generally appraising tone of the published reviews. Luckily, in the era of the Internet services, one can

³³ <http://marginesy.com.pl/sklep/produkt/132949/tove-jansson-mama-muminkow> [accessed: 6.05.2018].

³⁴ M. Kuydowicz, "Tove Jansson. Mama Muminków – recenzja", *Zwierciadło*, III 2013.

³⁵ J. Sekuła, "Boel Westin – Tove Jansson, Mama muminków", *Bookeriada*, 31.03.2013.

always rely on the honest reviews of the peer readers in passion. The reviews published on Internet blogs on new book releases and *lubimyczytac.pl* website present a more diversified, yet objectively trustworthy point of view. The book received average 6.63 out of 10 marking with 383 ratings and 67 reviews to be read, there are also more than 1500 not registered opinions.³⁶

Ratings of *Tove Jansson: Mama Muminków*
given by the members of the website *lubimyczytac.pl*³⁷

As we can see the book on average has received a positive acclaim. Only further lecture of the 67 individual reviews provide a full image of their real nature. Most of them are indeed positive but here and there one can find true criticism:

Furthermore it seems strange that there are so many factual flaws, so irritating and making the reading unpleasant. First of all – the language. I don't believe it is the author's fault – I have a feeling the Polish translator is to be blamed for bringing down this text.³⁸

On one hand the text seemed to be a bit dry, but on the other a biography is to stick to the actual facts, so in this regard everything is fine. I was appalled though by the Polish translation.³⁹

³⁶ <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mama-muminkow> [accessed: 6.05.2018].

³⁷ Ibidem.

³⁸ <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mama-muminkow/opinia/7892917#opinia7892917> [accessed: 6.05.2018].

³⁹ <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mama-muminkow/opinia/23805670#opinia23805670> [accessed: 6.05.2018].

An interesting and a beautifully published book, yet shockingly poorly translated. Full of language nightmares, nonsensical sentences. Such a shame!⁴⁰

I believe Tove herself would not be happy, as the book lacks everything she appreciated so much – naturalness, honesty, emotions and art. Instead we get an ambitious, yet verbose and chaotic book, so far from the real life.⁴¹

Establishing the function of the source text and the intratextual coherence of the source text

Finnish publishing house Schildts promoted the book as a serious scientific text. The first authorized thorough biography with the title itself referring to the three most important areas covered in it: the literature, the art and the life of Tove Jansson. The original book cover was simple: a white sheet with umber title over the black and white picture of Tove Jansson's face.

She dreamt of becoming a fireman but became world famous for being a writer. Her life is a colourful story of art, Moomins, literature, life quests, work and love.

This is a first so in-depth biography of painter and writer Tove Jansson based on unpublished letters to family and friends, diaries and unknown facts. Tove Jansson trusted researcher Bole Westin completely, giving her unlimited access to her archives.⁴²

The book in Swedish is neither an easy read, after all the book is almost 600 pages long and it provides a lot of thorough analysis, explanations, comparisons and factual material. The language can be described as scientific, yet the author tries to write the book accessibly for everyone. Her sentences are very often short, too short at times as it is hard to understand their concept and grasp their true meaning. Furthermore she uses a specific kind of metaphoric language, choosing mental shortcuts and non-verbal clauses as decorative elements, going back and forth in her narration, thus constantly changing the narrative time from past to present, or the other way around, in single chapters, which confuses the reader.

The Swedish reviews were as well positive yet more balanced than the Polish ones. Swedish journalists abide to the objective tone of writing:

⁴⁰ <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mama-muminkow/opinia/16435676#opinia16435676> [accessed: 6.05.2018].

⁴¹ <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mama-muminkow/opinia/7914768#opinia7914768> [accessed: 6.05.2018].

⁴² Schildts Publishing House website, <http://litteratur.sets.fi/bok/tove-jansson-ord-bild-liv/> [accessed: 6.05.2018].

Finally I hold in my hands the monumental work about the painting and literary work of Tove Jansson, written by Boel Westin – the first biography of the creator of Moomin's world. [...] Thanks to Boel Westin we can see how the need to express oneself and the strength to undertake the numerous challenges got depicted in the work of Tove Jansson. The book by Boel Westin presents a detailed picture of artist's life together with a detailed analysis and reference to individual artworks. The author invites the readers to go on an unforgettable journey through the artistic life of Tove Jansson. There is only one thing we can do – accept the invitation and set off.⁴³

Unfortunately I have no place here in the newspaper to describe in full details the 600 pages or over 86 years full of creative life. I will just say that Westin makes the leader want to go on Reading and re-discover the characters, symbols and reflection she had presented in her book.⁴⁴

I managed to find only one shade of slight criticism in Göteborgs Posten's review:

Boel Westin describes all these with deep empathy, leaving the intimate details out. Her unique story is of universal nature, not only informative yet reflective. However I sometimes had a feeling that this is a difficult read, especially when the author setting the narrative chronology of events was making past time references to mention a thing that had already been discussed. I would appreciate more information on the main characters of this story instead. [...] All in all I enjoyed this substantial and well written biography.⁴⁵

Despite the toughness of the style of the book most Swedish readers, similarly to Polish ones, loved it:

An outstandingly good biography of our beloved writer and illustrator Tove Jansson. Boel Westin tells the story of her life really well. Read on!⁴⁶

The book got an average rate review of 4.23 out of 5 with 32 people rating, yet the numbers are incomparable to the Polish edition, which can be also explained by the cultural differences – the Swedes are much more reserved and do not express their opinions as freely as the Poles.⁴⁷

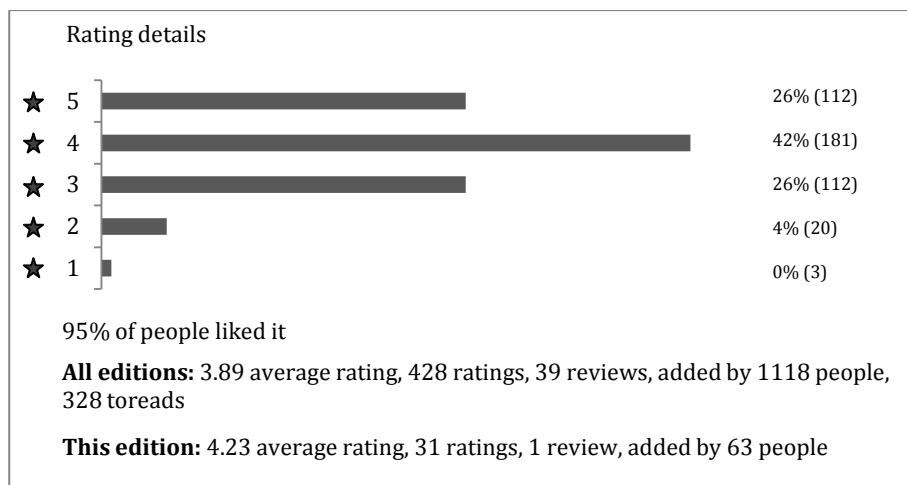
⁴³ L. Kåreland, "Boel Westin: Tove Jansson. Ord, bild, liv – recension", *Samlaren*, 2007, Vol. 128, pp. 405–406.

⁴⁴ N. Lekander, "Boel Westin: Tove Jansson. Ord, bild, liv – recension", *Expressen*, 14.05.2007.

⁴⁵ K. Öberg Lindsten, "Tove Jansson: Ord, bild, liv", *Göteborgs Posten*, 29.05.2007.

⁴⁶ E. Björklund, 4.01.2013, [online] <https://www.adlibris.com/se/bok/tove-jansson-ord-bild-liv-9789100113254#show-comments> [accessed: 6.05.2018].

⁴⁷ Compare with: *Czy Szwed jest człowiekiem? Rozmowa z Maciejem Zaremby-Bielawskim*, [online] <http://natemat.pl/82957,czy-szwed-jest-czlowiekiem-rozmowa-z-maciejem-zaremba-bielawskim> [accessed: 6.06.2018].

Ratings of Boel Westin's *Tove Jansson. Ord, bild, liv*
given by the members of the website goodreads.com⁴⁸

Nevertheless some of the reviews were critical proving the point that the book was not an easy read after all:

No, I didn't manage to go through this book.⁴⁹

Establishing the intratextual coherence between the translation and the source text

Re-reading the translated text of Tove Jansson's biography I looked objectively on the examples that had earlier raised my attention, this time focusing first of all on the accuracy of Polish language usage. Yet more than 350 pages out of total 509 got marked in several places, leaving an overwhelmingly substantial material for analysis. I will present only a few examples that will enable to draw the final conclusion and in the meantime answer the core question raised in the title of my paper whether the Moomins have knobs or not.

I had already discussed the questionable choice of the Polish title in the previous chapter and focus on the introductory chapter which title puzzles another question.

⁴⁸ https://www.goodreads.com/book/show/1389084.Tove_Jansson# [accessed: 6.06.2018].

⁴⁹ L. Karlsson, 25.06.2014, [online] <https://www.adlibris.com/se/bok/tove-jansson-ord-bild-liv-9789100113254#show-comments> [accessed: 6.05.2018].

KLECĘ narodziny pewnego bardzo niezwykłego i utalentowanego Muminka ⁵⁰
Jag donar födelsen av ett mycket ovanligt och begåvat Mumintroll ⁵¹
I'm busy The birth of a very unusual and talented Moomitroll ⁵²

The Polish verb: *klecę* is defined in online PWN dictionary of Polish as:

1. budować coś szybko, niestarannie; *to build something in a haste, carelessly*,
2. przen. tworzyć coś nieumiejętnie; *metaphorically: to create something*,⁵³

and in *Uniwersalny słownik języka polskiego* (*The Universal Dictionary of Polish Language*) as:

1. budować coś pośpiesznie, nieudolnie, byle jak; *to build something in a haste, carelessly, jerry-built*,
2. przen. tworzyć, układać coś z trudem, nieudolnie; *to create something with great difficulties, ineptly*,⁵⁴

the *Svenska Akademiens* online dictionary of Swedish defines the verb *att dona* as:

1. att syssla *to be busy with*,⁵⁵

Jacek Kubitsky's Swedish – Polish dictionary defines the verb *att dona* as:

1. grzebać przy czymś, dłubać przy czymś; *to dig about in something e.g. a dictionary*,
2. zajmować się czymś; *to be busy with something*.⁵⁶

⁵⁰ B. Westin, *Tove Jansson: Mama Muminków*, tłum. B. Ratajczak, Warszawa 2012, p. 13.

⁵¹ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, Helsinki 2007, p. 15.

⁵² Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words: The Authorised Biography*, transl. S. Mazzarella, London 2013, p. 16.

⁵³ *Internetowy słownik języka polskiego PWN*, [online] <https://sjp.pwn.pl/szukaj/kleci%C4%87.html> [accessed: 6.05.2018].

⁵⁴ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 2, red. S. Dubisz, Warszawa 2008, p. 118.

⁵⁵ *Svenska Akademiens ordbok*, [online] <https://svenska.se/tre/?sok=dona&pz=2> [accessed: 6.05.2018].

⁵⁶ J. Kubitsky, *Słownik szwedzko-polski*, Warszawa 1998, p. 96.

The choice of Polish verb suggests something tedious yet negative, almost impossible, while the original verb concentrates on the activity itself and possibly the duration, not necessarily the difficulties. It has to be admitted though that the translator sticks with her choice and uses the verb *kleceć* as a Polish equivalent for *att dona* throughout the whole book. Boel Westin provides the detailed definition of this word's meaning in the book a few pages ahead:

Klecić znaczy według niej robić, zajmować się czymś, wpaść na pomysł i pracować nad nim. ⁵⁷
Att dona är att göra, att vara igång, finna en ide och arbeta med den. ⁵⁸
To be busy is to do something, to be active, to find an idea and work with it. ⁵⁹

The first chapter opens with another awkward choice of syntax and the collocation:

Stoją rzędami na fotografii z chrztu, maleńka Tove w środku, w silnych ramionach babki. ⁶⁰
På dåpfotografiet radar de upp sig med den lilla Tove i mitten, fast sluten i mormors stärke arm. ⁶¹
On the christening photo they stand in a row with the little Tove in the middle, caressed safely in her grandmother's arms. ⁶²

Swedish online dictionary defines the verb *rada upp* as *ställa på rad*⁶³ to put in a line, while Jacek Kubitsky's Swedish-Polish dictionary as *ustawić w rzędzie (szeregu)*⁶⁴ also as to put in a line. *Słownik poprawnej polszczyzny*

⁵⁷ B. Westin, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 18.

⁵⁸ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 31.

⁵⁹ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op cit., p. 21.

⁶⁰ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 11.

⁶¹ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 13.

⁶² As the English edition did not have the introductory chapter translated this sentence is translated by the author of the article.

⁶³ *Svenska Akademiens ordbok*, [online] <https://svenska.se/tre/?sok=rada&pz=1> [accessed: 6.06.2018].

⁶⁴ J. Kubitsky, op. cit., p. 378.

(The Dictionary of Correct Polish Language Usage) mentions the forms *ustawić coś, kogoś rzędem lub w rzędzie* – *to put something/someone in a row*.⁶⁵ Similarly *Słownik dobrego stylu* (The Dictionary of Literary Style) mentions the collocations: *iść/leżeć rzędem* – *to go in a line* but *stać/stanąć w rzędzie* – *to stand in a line* and *ustawić coś rzędem* – *to put something in a line*.⁶⁶ All the verbs collocate with singular form of the noun *rząd*, none with the plural. As the photo was taken in the official occasion of child christening, one can imagine it was the photographer himself who put the guests in a line in order to take the photo. The translator copies the active form of the Swedish verb into Polish and chooses the plural form of the noun *rzędami* – *rows*, although in the picture in question you can see the people standing in one line only. By omitting the Swedish preposition *med* – *with*, the translator puts the original prepositional phrase as the interjection, set aside with commas, changes the syntax of the Polish sentence suggesting the guests or the toddler standing in her grandmothers arms.

On the very same page of the introduction the number of apartment 45: *an* gets changed into a typical Polish marking for land roads used up till the late 90s – *E45*, the Swedish preposition *i* – *at* or *in* is exchanged with Polish *przy* – *by* so it would suit the changed meaning of the phrase and as such constitute the contextual difference. Furthermore interestingly Sophia Jansson and family Jansson, who in Swedish text together with Tuutlikki Pietilä welcomes the author to stay in the apartment 45, change into Tuutlikki Pietilä only:

Tuutlikki Pietilä zaproponowała mi dach nad głową przy E45 wśród skoroszytów i Muminków. ⁶⁷
--

De har, liksom Tuutlikki Pietilä, gett mig husrum i 45:an bland mappar och mumintroll. ⁶⁸
--

They have, just as Tuutlikki Pietilä, given her a shelter at number 45 among binders and Moomins. ⁶⁹

⁶⁵ *Słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2004, p. 688.

⁶⁶ M. Bańko, *Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią*, Warszawa 2006, p. 252.

⁶⁷ B. Westin, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 11.

⁶⁸ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 13.

⁶⁹ As the English edition did not have the introductory chapter translated this sentence is translated by the author of the article.

The translator misses out the important information – the subject of the Polish clause is changed by no reason whatsoever while the cultural misunderstanding of the usage of the cardinal number leads into a incomprehensible puzzle as the map of Helsinki does not show any sign of the E45 road accordingly. In the above example the translator changes also the original meaning of the present perfect phrase: *De har gett mig husrum* – *They have given me the shelter* into Polish singular female verb ending *zapropnowała mi dach nad głową* – *she offered me shelter*. *Uniwersalny słownik języka polskiego* (The Universal Dictionary of Polish Language) mentions the collocation: *dać dach nad głową*⁷⁰ – *to give a shelter*, which corresponds to the Swedish form *har gett* – *has/have given*. In the above example the internal lingual – systemic mistakes: both syntactical and lexical can be identified.

Another example of an awkward choice of equivalent is the use of Polish word *konterfekt* as translation for the Swedish *konterfej*:

Dołączam pierwszy konterfekt z 10 tego miesiąca. ⁷¹
Följer första konterfejet ritat den 10onde i samma månad. ⁷²
The first sketch, made on the tenth of the same month. ⁷³

This old-fashioned word meaning: coś podrobionego, sfalszowanego – *something false or counterfeited*, przestarz. portret, wizerunek, obraz zwłaszcza z XVII lub XVIII wieku – *(oldfashioned) a portrait, an image, or a painting* is no longer used in standard Polish.⁷⁴ Jacek Kubitsky's Swedish-Polish dictionary defines the word *konterfej* simply as – portret – *a portrait*.⁷⁵ Yet in the above mentioned sentence the translator chose to leave out the verb *att rita* – meaning *rysować* – *to draw* from the Polish version, which makes the sentence even harder to understand. Although she consequently translated the word *konterfej* as *konterefekt* in next example the translator didn't follow the rules of grammar and for no reason changed the Swedish plural ending – *en* into singular Polish:

⁷⁰ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1, red. S. Dubisz, Warszawa 2008, p. 547.

⁷¹ B. Westin, Tove Jansson: *Mama Muminków*, op. cit., p. 14.

⁷² Eadem, Tove Jansson. *Ord, bild, liv*, op. cit., p. 16.

⁷³ Eadem, Tove Jansson. *Life, Art, Words*, op. cit., p. 17.

⁷⁴ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 2, op. cit., p. 222.

⁷⁵ J. Kubitsky, op. cit., p. 253.

[...] ale kieszonek nie widać na "muminkowym konterfekcie" ⁷⁶
[...] men några fickor syns inte på "de muminska konterfejen" ⁷⁷
[...] but no pockets could be seen "on the moomin profile" ⁷⁸

As for being consequent in her choices, the Polish translator changed her mind from time to time. The Moomin's snout (Swedish *nos*) seemed to constitute a challenge, appearing in the very first part of the book four times as neb (Polish *kufa*) and later as snout (Polish *pyszczyk*):

Muminki i Hatifnatowie wywodzą się jakby z tego samego pierwowzoru, podzielonego na dwa rodzaje – takich z kufą i ogonkiem oraz takich bez kufy i ogonka [...] ⁷⁹
Moomintroll och hatifnatar är som sprugna ur samma urgestalt, men kluvna i två arter – de med nos och svans och de utan nos och svans [...] ⁸⁰
Moomintroll and Hattifnaters are as if descended from the same original figure, but divided into two species, one with snout and tail and the other one without [...] ⁸¹

Obecnie trolle stały się plastyczne, z długimi kufami i okrągłymi brzuskami [...] ⁸²
Nu blir trollen skulpturala, med långa nosar och tjocka magar [...] ⁸³
The trolls, with their long snouts and fat stomachs, became figures of sculpture [...] ⁸⁴

⁷⁶ B. Westin, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 160.

⁷⁷ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 179.

⁷⁸ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 163.

⁷⁹ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 156.

⁸⁰ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 170.

⁸¹ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 158.

⁸² Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 220.

⁸³ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 241.

⁸⁴ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 158.

[...] Ryjkowi udało się ugryźć go porządnie w nos (nie nazywa go kufą). ⁸⁵
[...] så fick Sniff in ett bra bett i hans näsa (hon skriver inte nos). ⁸⁶
[...] but then the Sniff got a good bite on his nose (Tove didn't write 'snout'). ⁸⁷

In the third example the lack of personal pronoun in the interjection in the bracket as the third person singular *nazywa* of the verb *nazywać* – *to call somebody* is the same for both female, male and neutrum or subject reference to the author Tove Jansson leaves the impression that it is the Sniff, who didn't call the nose a snout.

Jednak pyszczek przodka [...] ⁸⁸
Men förfaderns nos [...] ⁸⁹
But the ancestor's snout [...] ⁹⁰

Jacek Kubitsky's dictionary defines the Swedish word *nos* as:

1. pysk, ryj – *a snout, a muzzle*,
2. nos – *a nose*,
3. buzia – *a face*,⁹¹

while the dictionaries of Polish language defines *kufa* as:

1. duża drewniana beczka używana głównie w przemyśle piwowarskim – *a big wooden barrel used mainly for beer production*,
2. pysk psa – *dog's snout*,
3. mały statek transportowy – *a small transporting vessel*.⁹²

⁸⁵ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 194.

⁸⁶ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 216.

⁸⁷ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 197.

⁸⁸ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 400.

⁸⁹ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 435.

⁹⁰ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 404.

⁹¹ J. Kubitsky, op. cit., p. 331.

⁹² *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1, op. cit., p. 351.

The word choice should seem obvious especially that in none of the Moomin series books translated into Polish by Teresa Chłapowska⁹³ can we find the term *kufa* (English *neb*). It is clear that the Moomins have simply *snouts* – translated into Polish with the use of a diminutive form *pyszczyk*, as *pysk* sounds crude and is reserved for animals or used often in a ordinary or vulgar contexts.⁹⁴

The awkward choice of translation equivalents pesters the Polish translator throughout the whole book. Let's have a look at some more examples of internal lingual – systemic lexical mistakes:

Byłem w biurze zielony – wspomina. ⁹⁵
Jag var grön på Fraget, skriver Warburton i en minnesbild. ⁹⁶
Warburton was new with the firm, as he recalls in a recent memoir. ⁹⁷

In this example the unfortunate word order with the adverb of place in the middle of a idiomatic expression suggests the green colour rather than the inexperience of the person in question. Additionally the translator leaves the name of the office and the name of the author of the recollection. In the following example the translator copies the Swedish noun *nätverk* – *network* while in Polish the plural noun *przyjaciele* – *friends* collocates usually with *grupa* or *paczka* – *a group of friends*.⁹⁸

Za tą zagraniczną odsłoną stoi siatka przyjaciół. ⁹⁹
Bakom utlandspresentationen fanns ett nätverk av vänner. ¹⁰⁰
There was a network of friends behind this debut on the overseas market. ¹⁰¹

⁹³ Compare: T. Jansson, *Muminki Księga Pierwsza*, tłum. T. Chłapowska, Warszawa 2012; eadem, *Muminki Księga Druga*, tłum. T. Chłapowska, Warszawa 2012.

⁹⁴ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, op. cit., p. 860.

⁹⁵ B. Westin, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 193.

⁹⁶ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 215.

⁹⁷ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 197.

⁹⁸ Compare: M. Bańko, op. cit., p. 261.

⁹⁹ B. Westin, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 197.

¹⁰⁰ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 219.

¹⁰¹ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 200.

Another example of the questionable decision is the choice of word *strips* and inflecting it in accordance with the rules of Polish grammar.

Lato upłynie dla Tove pod znakiem stripsów (komiks) oraz szkiców do [...] ¹⁰²
Toves sommar ska ägnas åt strip (serien) och skisser till [...] ¹⁰³
Tove devoted the summer to her strips and sketches for [...] ¹⁰⁴

Although the Polish translation lacks footnotes or commentaries we can find one example, in which the translator explains the meaning of the used term. It is the term *strip*:

Pasek (ang. <i>strip</i>) to krótka forma komiksowa publikowana pierwotnie w gazetach codziennych ¹⁰⁵

Yet she consequently, throughout most of the books chooses the directly loaned word *strips* – a typical example of Anglicism instead of the one she had herself explained above.

Idealnym według niej paskiem jest taki, który składa się z dwóch – czterech obrazków tworzących skończoną całość. ¹⁰⁶
Den idealska serien är, enligt henne, uppbyggd med 2-4 bilder per gång och utgör ett avslutat helt. ¹⁰⁷
The ideal strip, in her view, had from two to four pictures at a time forming a complete whole. ¹⁰⁸

Here the earlier *komiks* (Swedish *serien*) becomes *pasek* (Swedish *strip*), whilst surprisingly *ett avslutat helt* (English *a complete whole*) is translated in diminutive with no reason at all.

¹⁰² Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 237.

¹⁰³ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 258.

¹⁰⁴ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 240.

¹⁰⁵ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 237.

¹⁰⁶ Ibidem p. 265.

¹⁰⁷ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 286.

¹⁰⁸ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 268.

The syntactic accuracy constitutes yet another problem in the Polish text. The unfortunate word order, following the exact one of the Swedish sentence, with the infinitive subordinate clause and the participle at the very end do not sound correct in Polish:

Urzeka ją metoda autorki, aby pozwolić czytelnikowi być w opowiadaniu obecnym. ¹⁰⁹
Hon fångas av författerens metod att ge läsaren närvaro i berättelsen. ¹¹⁰
She was impressed by the way the writer encouraged the reader to take part in the narration. ¹¹¹

Below I will present the example of barbarism in terms of syntactical inaccuracy that constitutes an unwilling comical result:

W centrum znajduje się wieża domu z werandą, nieopodal wisi hamak piżmowca, uprawa tytoniu, krzewy bzu i jaśminu, drewnia, rabata krokusów, lilli i hiacyntów. ¹¹²
I centrum är tornhuset med verandan, runt omkring finns bisamrättans hängmatta, tobaksodlingen, buskar av syren och jasmin, vedboden, en rabatt med krokus, lilja, hyacint. ¹¹³
In the middle is the tower-shaped Moomin house with its weranda, and round it the Muskrat's hammock, the tobacco patch, lillac and jasmine bushes, the woodshed and a flowerbed with crocus, lily and hyacinth. ¹¹⁴

Here we can see how the translator while copying the exact word order of Swedish and changing only the verb *finns* – *you can see/find* (and its positioning) into Polish *wisi* – *hangs* unintentionally collocates with this verb all the other objects creating the image of tobacco patch, bushes and the woodshed floating in the air.

¹⁰⁹ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 195.

¹¹⁰ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 218.

¹¹¹ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 198.

¹¹² Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 187.

¹¹³ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 210.

¹¹⁴ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 190.

In the example below the Swedish syntax is copied in the Polish translation yet again. Note that the verb *poczekać* (English *wait*) should not collocate with *jak* (English *how*):

Boją się go przyjąć tak od razu, zauważyła autorka, chcą poczekać, jak <i>W dolinie Muminków</i> zostanie przyjęte w Szwecji. ¹¹⁵
Man "vågar inte ta den" med det samma, det är Toves formulering, utan vill invänta. mottagandet av Trollens hatt i Sverige under hösten 1949. ¹¹⁶
They "don't want to accept it straight off", was how Tove put it; they preferred to wait and see what the reception of Finn Family Moomintroll would be in Sweden in autumn 1949. ¹¹⁷

Once again the quotation marks are left out and the date of the publishing of the book is missing. The translator changes the Swedish noun phrase *Toves formulering* – *Tove's expression* into a verb phrase *zauważyła autorka* – *the author mentions*. In the below example the meaning of the Swedish sentence gets changed as the second subordinate clause is left out and do not appear in Polish translation at all:

Właśnie jako podwójna artystka słowa i obrazu Tove stwarza przestrzeń dla odbiorcy; nakłada słowa na własną estetykę literatury dla dzieci. ¹¹⁸
Just som dobbeltverkande konstnär i ord och bild gör Tove plats för läsaren, och när hon sätter ord på sin barnboksestetik är just den kombinationen i fokus. ¹¹⁹
It is precisely as a double artists in words and pictures that Tove makes room for the reader and when she came to put her theories of writing for children into words, it was exactly this combination that she focused on. ¹²⁰

Let's have a look at another example of awkward syntax: while in Scandinavian languages the use of present and past participle is commonly accepted, such constructions sound awkward in literary Polish, additionally here the original grey colour gets changed into the designation of material:

¹¹⁵ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 224.

¹¹⁶ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 245.

¹¹⁷ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 227.

¹¹⁸ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 196.

¹¹⁹ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 218.

¹²⁰ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 199.

Szereg białych łupkowych domów przycupniętych wzdłuż wybrzeża. ¹²¹
Räckan av vita och skiffergrå hus kurande utmed havet. ¹²²
A succession of white and stale-grey houses huddling over the sea. ¹²³

Below the incorrect translation of preposition *av* to Polish *z* – *with* modifies the original meaning of the activity of painting – suggesting that Tove and Vivica could paint something together, while in Swedish Tove expresses her desire to paint the picture of Vivica.

Cóż za obraz z Tobą mogłabym namalować – pisze Tove do Viviki. ¹²⁴
Vilken måling jag skulle kunna göra av dig – skriver Tove till Vivica. ¹²⁵
What a painting I could do of you wrote Tove to Vivica. ¹²⁶

The choice of the particle *cóż* – *what on Earth, whatever, why, oh well*¹²⁷ as an equivalent to Swedish *vilken* – *co za, jaki*¹²⁸ – *what a* or *such a* proves that the translator once again misunderstood or overlooked the context lacking the command of Swedish and Polish.

In certain places the Polish translator leaves the English interjections untranslated with no footnotes at all, leaving the reader with sentences such as:

Projekt miał na celu połączenie <i>over there</i> . ¹²⁹
Projektet var också tänkt som en återförening “over there.” ¹³⁰
The project had also been intended as a reunion “over there.” ¹³¹

¹²¹ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 211.

¹²² Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 230.

¹²³ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 214.

¹²⁴ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 199.

¹²⁵ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 220.

¹²⁶ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 204.

¹²⁷ *PWN Oxford Polish-English Dictionary*, ed. J. Linde-Usiekiewicz, Warszawa 2002, p. 117.

¹²⁸ J. Kubitsky, op. cit., p. 539.

¹²⁹ B. Westin, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 233.

¹³⁰ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 253.

¹³¹ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 236.

[...] toteż lansował ich jako ubogich krewnych (pursuing the idea of them being poor). ¹³²
[...] och han försöker lansera dem som fattiga släktingar ("pursuing the idea of them being poor"). ¹³³
[...] he suggested relaunching them as 'poor relations.' ¹³⁴

Even though the phrase *over there* could possibly be understood in the times of easy Internet access to multiple online dictionaries and Google translator, the choice to leave in the second example half of the sentence with no comment in Polish seems controversial. The translator chooses in both Polish sentences also to omit the quotation marks from the original sentence and put the phrase in italics instead and with no marking in the latter. In the example below the quotation marks are omitted once again:

Jesteś mi wielką przyjaciółką, Evo, że możesz to dla mnie zrobić. ¹³⁵
"Du är en praktfull vän, Eva, som vill göra detta för mig." ¹³⁶
"You are a brilliant friend, Eva, to be doing this for me." ¹³⁷

The above sentence is also an example of an almost literal, word by word translation from Swedish, where the subordinate clause in Polish in such form with the conjunction *że* – *that* sounds clumsy and is grammatically incorrect. Furthermore the modal verb *vill* – *will* or *be willing to* translated as *możesz* – *can* or *be able to* changes the intention of the agent's will into possibility. The translator adds an object *mi* – *to me* to the verb in the main clause. Such an addition is not necessary as we already know that Eva is a friend of Tove, and it is her best friend, ready to make big sacrifices.

And last but not least an example of a grammar mistake, that was not edited before printing, with the anacoluthon syntax:

¹³² Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 264.

¹³³ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 286.

¹³⁴ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 267.

¹³⁵ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 232.

¹³⁶ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 254.

¹³⁷ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 235.

Krytyka przyjęła **Muminków** wspaniale, książki wydano w Szwecji, gdzie zainicjowały debatę – co jest dobrą miarą osiągnięcia – ale nie przebiły się na rynku.¹³⁸

Mumikritiken var prima, böckarna gavs ut i Sveige och de skapade debatt – vilket är ett bra mått på framgång – men de hade inte slagitt igenom på marknaden.¹³⁹

The reviewers were enthusiastic; the books were being published in Sweden and being discussed – a good gauge of success – but they hadn't yet broken through on the market.¹⁴⁰

Conclusion

Tove Jansson's biography – both the original and translated text had been awaited and well acclaimed on the publishing markets in Sweden and Poland. The functional analysis of the target and source text enabled to identify both grammar, syntactical, lexical and stylistic mistakes in the Polish translation while the decisions made by the translator are questionable and proves the lacks in the lingual and cultural competences within Swedish and Polish languages. As the Polish translator did not escape many of the mistakes and the editors did not manage to correct them, the translated text does not meet in full any of the criteria for a good translation set by Andrzej Kopczyński and neither the systemic, aesthetic, national and efficiency criteria for language accuracy of the text. Yet it has to be noticed that most of the Polish readers did not pay much attention to the quality of translation overlooking the fact that Moomins do not have nebs but snouts while after all the book became a commercial success.

BIBLIOGRAPHY

1. Balcerzan E., „Tajemnica istnienia (sporadycznego) krytyki przekładu”, [in:] *Krytyka przekładu w systemie wiedzy o literaturze*, red. P. Fast, Katowice 1999.
2. Bańko M., *Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią*, Warszawa 2006.
3. Bednarczyk A., *Wybory translatorskie. Modyfikacje tekstu literackiego w przekładzie i kontekst asocjacyjny*, Łask 2005.
4. Dybiec-Gajer J., *Zmierzyć przekład. Z metodologii oceniania w dydaktyce przekładu piśmennego*, Kraków 2003.

¹³⁸ Eadem, *Tove Jansson: Mama Muminków*, op. cit., p. 236.

¹³⁹ Eadem, *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, op. cit., p. 256.

¹⁴⁰ Eadem, *Tove Jansson. Life, Art, Words...*, op. cit., p. 239.

5. Dzierżanowska H., *Przekład tekstów nieliterackich. Na przykładzie języka angielskiego*, Warszawa 1988.
6. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 1999.
7. Hejwowski K., *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa 2006.
8. Jansson T., *Muminki Księga Pierwsza*, tłum. T. Chłapowska, Warszawa 2012.
9. Jansson T., *Muminki Księga Druga*, tłum. T. Chłapowska, Warszawa 2012.
10. Kårelund L., "Boel Westin: Tove Jansson. Ord, bild, liv – recension", *Samlaren*, 2007, Vol. 128.
11. Kopczyński A., „Kryteria jakości i oceny tłumaczenia”, [w:] *Jakość i ocena tłumaczenia*, red. M. Kizeweter, Warszawa 2009.
12. Kubitsky J., *Słownik szwedzko-polski*, Warszawa 1998.
13. Kuydowicz M., „Tove Jansson. Mama Muminków – recenzja”, *Zwierciadło*, III 2013.
14. Lekander N., "Boel Westin: Tove Jansson. Ord, bild, liv – recension", *Expressen*, 14.05.2007.
15. Markowski A., *Kultura języka polskiego. Teoria, zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2005.
16. *Nowe spojrzenia na kryteria poprawności językowej*, red. A. Markowski, Warszawa 2012.
17. Piotrowska M., *Proces decyzyjny tłumacza. Podstawy metodologii nauczania przekładu pisemnego*, Kraków 2007.
18. Pisarska A., Tomaszewicz T., *Współczesne tendencje przekładoznawcze*, Poznań 1996.
19. *PWN Oxford Polish-English Dictionary*, red. J. Linde-Usiekiewicz, Warszawa 2002.
20. Pym A., "Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach", *Meta*, No. 48 (4).
21. Sekuła J., "Boel Westin – Tove Jansson, Mama muminków", *Bookeriada*, 31.03.2013.
22. Snell-Hornby M., *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shirting Viewpoints*, Philadelphia 2006.
23. Szymańska I., "Functional Assessment in Literary Translation", [in:] *Jakość i ocena tłumaczenia*, red. M. Kizeweter, Warszawa 2009.
24. *Svensk ordbok*, ed. Sture Allen, Göteborg 1988.
25. *Svenska Akademiens ordböcker*, [online] <https://svenska.se/>
26. *Słownik języka polskiego PWN*, [online] <https://sjp.pwn.pl/>
27. *Słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2004.
28. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2008.
29. Westin B., *Tove Jansson. Ord, bild, liv*, Helsinki 2007.
30. Westin B., *Tove Jansson: Mama Muminków*, tłum. B. Ratajczak, Warszawa 2012.
31. Westin B., *Tove Jansson. Life, Art, Words: The Authorised Biography*, transl. S. Mazarella, London 2013.
32. Z. Zalewska, *Przejęzyczenie. Rozmowy o przekładzie*, Wołowiec 2016.
33. K. Öberg Lindsten, "Tove Jansson: Ord, bild", *Göteborgs Posten*, 29.05.2007.

INTERNET RESOURCES WITH NO AUTHOR REFERENCE:

1. <https://www.adlibris.com/se/bok/tove-jansson-ord-bild-liv-9789100113254#show-comments> [accessed: 6.05.2018].
2. https://www.goodreads.com/book/show/1389084.Tove_Jansson# [access 6.06.2018].
3. <http://margines.com.pl/sklep/produkt/132949/tove-jansson-mama-muminkow> [accessed: 6.05.2018].

4. <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mama-muminkow> [accessed: 6.05. 2018].
5. <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mamamuminkow/opinia/7892917#opinia7892917> [accessed: 6.05.2018].
6. <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mama-muminkow/opinia/23805670#opinia23805670> [accessed: 6.05.2018].
7. <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mama-muminkow/opinia/16435676#opinia16435676> [accessed: 6.05.2018].
8. <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/153597/tove-jansson-mama-muminkow/opinia/7914768#opinia7914768> [accessed: 6.05.2018].

MARIA ROLA

JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW
FACULTY OF PHILOLOGY
INSTITUTE OF GERMAN STUDIES
DEPARTMENT OF SWEDISH STUDIES
E-MAIL: MARIA.ROLA@STUDENT.UJ.EDU.PL

Polska maträtter i den svenska översättningen av Małgorzata Musierowicz ungdomsroman *Szósta klepka*

SAMMANFATTNING

Syftet med artikeln¹ är att analysera översättningen av kulturreferenser gällande mat och dryck. Föremålet för analysen är Małgorzata Musierowicz roman *Szósta klepka* (1977) och dess svenska översättning *Sjätte sinnet* (1984, Lennart Ilke).

Först presenteras problemet och begreppen kulturella referenser och food translation definieras. Sedan introduceras översättningsvetenskaplig forskning relevant för studien samt material och metod. 18 valda kulturbundna element kartläggs och analyseras i en jämförande deskriptiv studie.

Resultatet visar att kulturbundna element har översatts med hjälp av följande översättningstekniker: funktionell ekvivalens, hyperonym, hyponym, utelämnning och direkt översättning. Vid några tillfällen förekommer det även omskrivning.

Analysen visar att översättaren har valt den domesticerande översättningsstrategin för att återge de kulturella referenserna. Måltexten har således blivit domesticerad för att göra den polska verkligheten mindre främmande för svenska läsare.

NYCKELORD

kulturella referens, kulturbundna element, kulturell översättning, översättning av mat, food translation

¹ Artikeln baserar sig på masteruppsatsen "Kulturbundna element i romanen *Szósta Klepka* av Małgorzata Musierowicz och dess svenska översättning" som jag skrev 2018 på Institutionen för svenska språket och litteraturen vid Jagellonska universitetet. Handledaren var fil. dr, docent Piotr de Bończa Bukowski.

Inledning

Kulturella fenomen utgör ett av de element som kan vara mest problematiska att översätta. I boken *Iluzje przekładu* av Krzysztof Hejwowski definieras kulturella referenser som de element från källkulturen som är främmande för läsare från målkulturen². Översättningen fungerar därför som en typ av interkulturell kommunikation. Om båda kulturerna skiljer sig från varandra tvingas översättaren att använda sig av olika tekniker och strategier för att förmedla betydelsen.

Namn på mat och dryck tillhör den grupp av översättningsproblem som synnerligen är tätt kopplad till kulturen. Delia Chiaro och Linda Rossato skriver exempelvis i sin artikel i *The Translator* (2015) att mat är nödvändig för vår hälsa och välbefinnande men den är också djupt inrotad i vår kulturella identitet. Namn på rätter är alltså svåra att översätta på många nivåer.

Med hänsyn till matproblematiseringens komplexitet kan det inte förvåna att "food translation" har blivit ett alltmer populärt forskningsämne under de senaste åren. En forskare som sysslar med detta fenomen är Michael Cronin. Han analyserar bl.a. foruminlägg som invandrare publicerar för att hitta en motsvarighet till livsmedelsprodukter som de brukade använda hemma. Det visade sig att till och med en så enkel produkt som "sour cream" (i artikeln citeras även de svenska och polska namnen: "gräddfil" och "śmietana") var problematisk att översätta³. Roman Jakobson skrev även om problemet med att översätta namn på lokala produkter, i det här fallet på ost, i sin text *Lingvistiska aspekter på översättning*⁴. Även om Jakobson fokuserade snarare på fenomenets lingvistiska sida är det möjligt att påpeka några kulturorienterade inslag i hans teori.

Ett viktigt problem inom "food translation" är matens kulturella och sociala konnotationer. Cronin skriver att:

Understanding the full significance of what is on the table implies a degree of local knowledge that is acquired over time. Thus, one of the recurrent challenges for translators is to decode the language of food in terms of what it tells them about the social setting, cultural background, situation in time (past, present, future), religious or folk beliefs, relationship to the erotic or the aesthetic⁵.

² K. Hejwowski, *Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*, Katowice 2015, s. 72.

³ M. Cronin, "The Moveable Feast: Translation, Ecology and Food", *The Translator*, 2015, 21, 3, s. 244–256. Tillgängligt på: <http://dx.doi.org/10.1080/13556509.2015.1103094> [Tillgång 16.02.2018].

⁴ R. Jakobson, "Lingvistiska aspekter på översättning", [i:] *Med andra ord*, red. L. Kleberg, övers. E. Andersson, Stockholm 1998, s. 147.

⁵ M. Cronin, op. cit.

De rätter som förekommer i en text förmedlar en bredare betydelse än enbart vad som en karaktär äter; de kan även fungera som ett uttryck för komplicerade allusioner för läsaren. Särskilt i romaner är mat alltså en väsentlig del av "worldbuilding", dvs. konstruktion av romanvärlden. Det är således vettigt att undersöka matens kulturella och sociala vikt samt hur den översätts till en annan kultur.

1. Syfte, material och metod

Syftet med artikeln är att presentera en jämförande deskriptiv analys av kulturreferenser angående mat och dryck i översättningen av en känd ungdomsroman av Małgorzata Musierowicz. Föremålet för undersökningen är *Szósta klepka* (1977), den första romanen i serien *Jeźyczada*, och dess översättning till svenska, övers. Lennart Ilke.

Analysmaterialets har valts på grund av bokens viktiga plats i den polska ungdomslitteraturens kanon. Eftersom den originella texten är tätt kopplad med den polska verkligheten är romanen rik på kulturspecifika detaljer. Musierowicz serie *Jeźyczada* är en av de mest populära bokserierna för ungdomar i Polen. *Jeźyczada* har publicerats sedan 1970-talet och i denna tidsperiod har den blivit ett fenomen. Det finns emellertid lite forskning kring översättning av Musierowicz romaner. En analys av översättning av kulturbundna element i *Szósta klepka* framställer därför ett fascinerande ämne samt kan vara nyttig för vidare forskning.

Syftet med analysen är att jämföra den originella texten med översättningen för att utforska hur olika översättningsproblem kopplade till kulturbundna element lösts. Analysen fokuserar på översättarens val och sätt att lösa de problemen. Dessa lösningar kallas vidare för översättningstekniker.

Översättningsteknikerna som åberopas i föreliggande artikel har beskrivits av Krzysztof Hejwowski:

- a) överföring (pl. *transfer*) går ut på att överföra ett främmande ord eller en längre fras från originalet till översättningen. Två typer av överföring urskiljs: ren överföring (pl. *transfer w postaci czystej*), dvs. överföring som behåller den originella stavningen och anpassad överföring (pl. *transfer z modyfikacją adaptacyjną*) som utelämnar de främmande diakritiska tecknen⁶,
- b) direkt översättning (pl. *tłumaczenie syntagmatyczne*) kan även kallas för syntagmatisk översättning eller ordagrann översättning. Översättaren

⁶ K. Hejwowski, op. cit., s. 91f.

- försöker efterlikna strukturer från källspråket med hjälp av element från målspråket⁷,
- c) deskriptiv ekvivalens (pl. *ekwiwalent opisowy*) innebär att översättaren ersätter ett kulturbundet element från originalet med en förklaring i översättningen⁸,
 - d) explication (pl. *eksplicytacja*) innebär att översättaren uttrycker explicit någonting som var implicit i originalet⁹,
 - e) accepterad ekvivalens (pl. *ekwiwalent uznany*) innebär att översättaren översätter ett element från källkulturen med hjälp av ett uttryck som redan finns i målspråket, t.ex. i ordböcker eller encyklopedier¹⁰,
 - f) funktionell ekvivalens (pl. *ekwiwalent funkcjonalny*) eller kulturell ersättning (pl. *zamiennik kulturowy*, eng. *cultural replacement*) innebär att översättaren ersätter ett främmande kulturbundet element med ett känt kulturbundet element (t.ex. „matura” översätts som ”gymnasieexamen” i den svenska översättningen). Hejwowski nämner tre möjliga typer av funktionell ekvivalens: ersättning med ett känt element 1) från målkulturen, 2) från källkulturen eller 3) från en annan kultur¹¹,
 - g) hyperonym (pl. *hiperonim*) innebär att översättaren väljer ett ord vars betydelse är mindre specifik än i originalet¹²,
 - h) hyponym (pl. *hiponim*) innebär en omvänd översättningssituation än hyperonym. Översättaren väljer ett ord vars betydelse är mer specifik än i originalet¹³,
 - i) utelämnning (pl. *opuszczenie*) innebär att översättaren väljer att utelämna ett element av den originella texten¹⁴.

Det bör märkas att Hejwowski vidare delar teknikerna upp i två grupper enligt Lawrence Venutis terminologi¹⁵. Utelämnning, hyperonym och funktionell ekvivalens anser han som domesticerande tekniker, medan överföring (med eller utan tillfogande i fotnot eller förklaring) som en exotiserande teknik.

⁷ Ibidem, s. 92f.

⁸ Ibidem, s. 93.

⁹ Ibidem, s. 93f.

¹⁰ Ibidem, s. 94f.

¹¹ Ibidem, s. 95f.

¹² Ibidem, s. 96.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, s. 97.

I föreliggande artikel presenterar jag 18 exempel på översättning av maträtter i *Sjätte sinnet*. Av utrymmesskäl har jag valt de exempel som kan vara representativa för översättarens strategi.

2. Analys

I romanen *Szósta klepka* anknyter Musierowicz till den realistiska skrivtraditionen då hon beskriver karaktärernas matvanor. Folkrepubliken Polens matkultur framställs i detalj; karaktärerna äter maträtter som de flesta kan identifiera. Mat i romanen är tätt kopplad till den polska kulturen, översättaren har alltså tvingats att uttrycka namn på rätter på ett annat sätt eller att hitta en funktionell ekvivalent.

I *Szósta klepka* beskrivs inte bara familjen Żaks vardagliga matvanor utan romanen utspelar sig även under julen och påsken. På grund av detta har jag valt att dela de analyserade exemplen i två grupper: vardagsmat och högtidsmat.

a) Vardagsmat

SzK	Bobcio, jako przyszłość narodu, uhonorowany został kotlecikiem z marchewką. (23)	Ex. 1	funktionell ekvivalens
SS	Bobek hedrades, såsom nationens framtid, med en fläskkotlett och morötter. (32)		
SzK	Dla reszty rodziny były pierogi ruskie z mrożonki [...] (23)	Ex. 2	funktionell ekvivalens
SS	För resten av familjen fanns det ryska piroger från frysdisen [...] (32)		
SzK	1) Poproszę jeszcze tego placka . (91) 2) Placuszek , że palce lizać. (91)	Ex. 3	funktionell ekvivalens
SS	1) Kan jag få en raggmunk till. (114) 2) Det här duger verkligen att smörja kråset med! (114)		
SzK	Odsunął talerz po pachnącym żurku [...] (132)	Ex. 4	funktionell ekvivalens
SS	Han sköt undan tallriken efter den väldoftande sursoppa [...] (165)		

SzK	Postawiła na gazie garnek z fasolką po bretońsku [...] (100)	Ex. 5	hyperonym (omskrivning)
SS	Hon ställde en gryta med vita bönor på spisen [...] (122)		
SzK	[...] usmażyła prędko dużą ilość jajecznicy ze szczypiorkiem. (70)	Ex. 6	funktionell ekvivalens
SS	[...] stekte hon snabbt en stor mängs ägg med gräslök. (88)		
SzK	Jajka sadzone i marchewka. (103)	Ex. 7	funktionell ekvivalens
SS	Förlorade ägg med morötter. (127)		
SzK	[...] zapominając o trzymanej w ręce bułce z twarogiem . (97)	Ex. 8	funktionell ekvivalens
SS	[...] glömde bort smörgåsen med vitost , som hon höll i handen. (120)		
SzK	Żywiła się z uporem topionymi serkami i chlebem, obiady jadła w stołówce, [...] (75)	Ex. 9	funktionell ekvivalens
SS	Hon livnärde sig ihärdigt på mjukost och bröd, förutom att hon åt lunch i skolbispisningen, [...]		
SzK	1) Znowu nie kupili wędliny , panie tego. (114) 2) Znowu mi zjedli całą wędlinę . (154)	Ex. 10	1) hyperonym, 2) hyponym
SS	1) Nu har de inte köpt något sovel igen, på min ära. (141) 2) Nu har de ätit upp all korven för mig igen. (192)		

Exemplen 1–5 utgörs av namn på vanliga middagsrätter. Det första exemplet visar att översättaren tillämpat en funktionell ekvivalent – den polska "kotlecik" har översatts som "en fläskkotlett". Diminutivformen av ordet (kotlet – kotlecik) förloras, vilket är begripligt ur lexikalisk synpunkt. Svenska är ett språk som inte är så produktivt när det gäller att skapa diminutiver

som polska; översättaren har alltså valt att utelämna denna diminutivform. Det finns också ett problem till, dvs. ordet "kotlet" är för det mesta så konventionaliserat att polacker kan identifiera vilket köttslag kotletten är gjord av (fläsk, men ibland även t.ex. kyckling) och att det alltid är panerat och stekt i panna. Ilke har valt att uttrycka vilken sorts kött som användes (fläsk-kotlett) men han har inte nämnt hur det ser ut. Därigenom kan svenska läsare få en annan bild på vad den polska familjen äter.

Nästa exempel anknyter också till olika konnotationer som namnen väcker hos läsare. De polska "pierogi ruskie" har ingen anknytning till Ryssland utan till Ruś (Rus eller Rutenien) som är en del av dagens Ukraina och Polen. Denna rätt består av deg (liknande pastadeg) och fyllning av en blandning av potatis och kvarg. "Pierogi" kokas vanligen i vatten. "Ryska piroger" kan däremot betyda något helt annat; enligt SO är en pirog "ett bakverk i portionsformat av (ofta) smördeg med fyllning"¹⁶. SO nämner också att "pierogi" har ett ryskt ursprung. Ett tillägg av ordet "ryska" i översättningen ger således en klar bild på den ryska rätten. Det visar sig alltså att översättaren använt ett ekvivalent ord men han har förmedlat en annan betydelse genom att översätta "ruskie" som "ryska" och att inte inkludera någon fotnot om skillnader mellan polska och ryska "pierogi".

Exempel 3 framställer ett lyckat försök att förmedla samma betydelse med hjälp av funktionell ekvivalens. "Placki ziemniaczane" har översatts som "raggmunkar". Enligt SO är en raggmunk "en stekt plätt av råreven potatis"¹⁷. Detta stämmer med den polska uppfattningen av "placki ziemniaczane" och även om de vanligen serveras med olika sidosrätter i Sverige (lingonsylt, stekt fläsk osv.) och Polen (olika sorts såser, gräddfil, socker, osv.), bevaras grundbetydelsen. Nästa två exempel är rätter som är mycket välkända i det polska köket. „Żurek” (eller "żur") i exempel 4, dvs. en soppa av ett slags surdeg (pl. zakwas), är en av de mest typiska polska sopporna. Som en lokal matspecialitet är den naturligtvis svårt att översätta. Som det framgår av tabellen har Ilke valt att skapa ett eget namn på soppan på svenska. "Sursoppa" är inte en etablerad ekvivalent, ordet finns varken i SO, SAOL eller i SAOB. Det är möjligt att översättaren försökte skapa namnet på liknande sätt som det polska namnet kom till – "żur" härstammar från ett gammalt germanskt ord för "sur"¹⁸. En "sursoppa" kan således vara en möjlig översättning av "żurek" men översättaren förklarar aldrig vad den egentligen är.

¹⁶ Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien, Tillgängligt på: <https://svenska.se> [Tillgång 2.05.2018].

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ J. Bralczyk, *Jeść!!!*, Olszanica 2014, s. 197.

När det gäller "fasolka po bretońsku" i exempel 5 är det precis tvärtom. Ilke förändrar det polska namnet till en förklaring vad rätten egentligen är, dvs. till "en gryta med vita bönor". Översättaren använder sig alltså av en generaliserande teknik, en hyperonym. Det konkreta namnet på maträtten blir en gryta som kan innehålla vilka som helst ingredienser.

Exemplen 6–10 framställer rätter och livsmedel som för det mesta äts till andra måltider än middag. De två första exemplen, båda gällande ägg, är tämligen förbryllande. I exempel 58 översattes "jajecznica" som helt enkelt "ägg" och inte som "ägggröra" som är en etablerad ekvivalent av rätten. Det är tänkbart att översättaren har förutsatt att det är tillräckligt att översätta "jajecznica" som "ägg" eftersom en karaktär steker ägg i samma mening. Jag vill emellertid framhålla att "steka ägg" kan ha andra konnotationer än att "laga ägggröra", dvs. att man lagar en helt annan rätt – stekta ägg. Detsamma gäller exempel 7 där "jajka sadzone", dvs. "stekta ägg" på svenska, översatts som "förlorade ägg" (pl. "jajka w kozulce"). Det är omöjligt att avgöra varför översättaren har valt att ersätta de ägggrätter som fanns i originalet med andra i översättningen.

Nästa två exempel framställer ett vanligt problem med översättning av de polska livsmedlen, dvs. översättning av namn på ost. Mejeriprodukter har länge producerats i Polen och därför finns det t.ex. många traditionellt polska sorters ost som ibland är problematiska att översätta. Detta gäller exempel 8 där "twaróg" översatts som "vitost". Ilke bestämde alltså att inte använda ordet "kvarg" som finns i svenskan utan att skapa ett eget namn. Det bör märkas att ordet "vitost" inte finns i svenska ordböcker (jfr exempel 4 om "sursoppan"). Även om ordet inte är en etablerad motsvarighet är det möjligt att hitta exemplen på Internet enligt vilka ordet "vitost" är ibland använt vardagligt för att beskriva "fetaost". Om en läsare har likadana associationer med "vitost" blir översättningen kulturellt förvirrande därför att "twaróg" är en typisk polsk typ av ost tillverkad av komjolk medan "fetaost" är grekisk och traditionellt tillverkas av får- eller getost.

Exempel 9 gäller också ost men det visar sig vara mindre problematiskt. Namnet "serki topione" översatts som "mjukost" som förmodligen väcker samma konnotationer hos svenska läsare. Ilke har således tillämpat en ekvivalent som fungerar i båda språken.

Som det framgår av nästa exempel har "wędliny" översatts till svenska på två olika sätt: som "sovel" och "korv". "Wędliny", liksom mejeriprodukter, är en kulturell del av det polska köket: Polen har en lång tradition av att tillverka köttprodukter och själva "wędliny" kan betyda många olika produkter samtidigt: korv, skinka, pastej m.m. Vid det första presenterade fallet

där "wędlina" översatts som "sovel" kan denna teknik klassificeras som hyperonym. Enligt SO betyder sovel "mat förutom bröd eller potatis t.ex. pålägg, kött el. fisk"¹⁹, alltså har ordet ett bredare betydelsefält än den polska "wędlina" som beskriver bara köttprodukter (utan fisk). Vid det andra fallet är situationen tvärtom – Ilke har översatt "wędlina" som "korv" och därför har han utelämnat alla andra ovannämnda betydelser. Dessa översättningsval verkar i viss omfattning inkonsekventa och kan betyda att översättare igen försökte variera språket i romanen.

SzK	Na deser Murzyn w koszuli . Dlaczego w koszuli? [...] To taki krem czekoladowo-śmietankowy. (176)	Ex. 11	utelämnning, omskrivning
SS	Till efterrätt blir det chokladkaka med skjorta . Varför med skjorta? [...] Det är sån där chokladgrädde. (221)		

Det sista analyserade exemplet inom gruppen citerar jag i hela dess kontext eftersom det framställer ett annat problem som inte enbart gäller kultur utan också språklekar. I det polska köket (men också i det österrikiska eller franska) finns det faktiskt en dessert som kallas för "Murzyn w koszuli" (sv. Neger i skjorta). Desserten är en typ av chokladkräm med grädde. I översättningen förändras chokladkrämen till en chokladkaka. Dessutom utelämnas även dessertens benämning. Benämningen kan låta nedsättande så översättarens val att förklara den i stället för att översätta namnet direkt verkar vara förståeligt. Det är emellertid omöjligt att avgöra varför översättaren förändrat dessertens typ. I översättningen finns det ett problem till, dvs. den grädde som finns på krämen kallas för "en skjorta" i originaltexten. Språkleken förloras då i översättningen där det inte finns någon anledning till att chokladkakan personifieras och skulle ha "en skjorta" på sig.

b) Högtidsmat

SzK	[...] stali w kolejkach po różne produkty spożywcze, głównie po karpia . (49)	Ex. 12	direkt översättning
SS	[...] stod och köade för att köpa olika livsmedel, framför allt karp . (64)		

¹⁹ Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien, op. cit.

SzK	Wieczerza [wigilijna], jak zwykle smaczna, [...] (58)	Ex. 13	funktionell ekvivalens
SS	Kvällsmaten var lika smaklig som vanligt [...] (74)		
SzK	1) [...] gdzie tym razem pachniało bigosem . (55) 2) Zadowolone zeszły na dół, do mieszkania, gdzie raził powonienie silny zapach przypalonego bigosu . (69)	Ex. 14	hyperonym
SS	1) [...] den här gången doftade från kålgrytan . (70) 2) Nöjda med sig själva gick de ner i lägenheten, där det osade starkt av vidbränd kål . (88)		
SzK	[...] jakkolwiek z potraw zawierających mak, podano tylko posypane nim kluseczki . (58)	Ex. 15	funktionell ekvivalens
SS	Vad beträffar vallmofrön, uppträdde de endast som garnering på kroppkakorna . (75)		
SzK	1) [...] w domu Żaków pachniało piernikiem . (42) 2) Kręciliśmy mak, a ona wycinała pierniki . (56)	Ex. 16	funktionell ekvivalens
SS	1) [...] doftade det av pepparkakor hemma hos familjen Zak. (55) 2) Vi malde vallmo, och hon höll på med pepparkakorna . (71)		
SzK	1) No, będziemy zbiorowo kręcić mak . (45) 2) A jutro zapraszam wszystkich na makowiec ! (57)	Ex. 17	funktionell ekvivalens, förklaring
SS	1) Vi ska hjälpas åt att mala vallmofrön till vetebrödet . (59) 2) Och i morgon är ni alla välkomna att smaka på vallmolevarna ! (73)		

SzK	1) Druga połowa piekła strucle i pierniki. (49) 2) [...] jeśli w ogóle miały być strucle na Święta. (54)	Ex. 18	funktionell ekvivalens
SS	1) Den andra hälften bakade julbröd och pepparkakor. (64) 2) [...] om det över huvud taget skulle bli några vallmolevar till jul. (68)		

De maträtter som presenteras först i gruppen är benämningar på den typiska polska julmaten. Polens mest kända rätt som serveras på julafton är fisken karp. Som det framgår av exempel 12 är översättningen av "karp" oprobematisk; orden stavas till och med på samma sätt både på polska och på svenska. Det är dock intressant att notera att Ilke inte förklarar karpens betydelse i den polska matkulturen – det kan vara oklart för unga svenska läsare varför karaktärerna köar för att köpa karp; det finns ingen fotnot om att det är en tradition. Översättaren väljer alltså att presentera den främmande matkulturen för svenskarna men han gör detta utan kontext.

Exempel 13 framställer ett liknande problem. Den polska "wieczerza", dvs. maten som man traditionellt äter på julafton, översattes som "kvällsmaten". I Polen är "wieczerza wigilijna" (sv. julaftonens julbord) viktigare än julmiddag som man äter dagen därpå. Dessutom har ordet "wieczerza" ett mindre betydelsefält på polska än den svenska "kvällsmaten" som enligt SO är en "lättare måltid som äts på kvällen"²⁰. Idag använder man "wieczerza" enbart för att beskriva den mat som äts på julafton, annars används ordet "kolacja". Problemet med översättningen ligger således igen i bristen på förklaring om vad den polska "wieczerza wigilijna" egentligen innebär.

Nästa exempel gäller den mycket kända polska rätten "bigos". Jag har valt att citera två olika meningar med ordet "bigos" eftersom Lennart Ilke har översatt rättens namn på två sätt i romanen: som "kålgryta" och som bara "kål". Det bör märkas att översättningen förlorar rättens konkreta benämning – den polska "bigos" är en regional rätt och inte någon som helst kålgryta. Översättaren har alltså valt att domesticera rättens namn på bekostnad av det kulturella draget i originaltexten. När det gäller det andra fallet där "bigos" översatts som "kål" är det möjligt att Ilke ville undvika upprepningar för att förfina översättningens stil.

Exempel 15 framställer ett annat kulturbundet problem, dvs. specifika konnotationer. När polska läsare tänker på "kluseczki", eller "kluski z makiem", som serveras på julafton, föreställer de sig en söt rätt som huvud-

²⁰ Ibidem.

sakligen består av makaroner, vallmofrö, nötter och torkad frukt. Medan "kroppkakor" är kokta bullar av riven potatis och vetemjöl, fyllda med fläsktärningar och lök²¹. Rätten är karaktäristisk för södra Sverige. Genom att försöka hitta en funktionell ekvivalens har översättaren skapat en förbryllande bild: karaktärerna som bor i Polen äter en svensk regional rätt på julafton. Det finns även ett kulturellt problem till, dvs. kroppkakorna innehåller kött och traditionellt äter polacker bara fisk på julafton, inte kött. Genom att tillämpa en domesticerande teknik har översättaren förmedlat alltså betydelsen som inte stämmer med originaltexten.

Nästa tre exempel gäller de kakor som vanligen serveras i Polen under julen. Som det framgår av exempel 16 finns det ett problem med betydelsefältet i polskan. I Sverige bakas pepparkakor till jul. I Polen finns det däremot två olika typer av kakor med liknande namn: "piernik", en kaka och "pierniki", småkakor. I *Sjätte sinnet* översätts de två kakorna på ett och samma sätt, som "pepparkakor". Som vid några andra exempel (2, 3, 15) förklarar "piernik" sin originella betydelse genom översättarens domesticerande teknik.

Den andra kakan karaktäristisk för den polska julen är "makowiec". Eftersom kakan är en traditionell polsk matspecialitet är benämningen naturligtvis problematisk att översätta. Det är möjligt att spekulera vid det första presenterade fallet att det är därför översättaren tillägger till och med en förklaring om vad man malar vallmofrön till i Polen till jul. Det andra fallet är emellertid mer intressant: "makowce" har översatts som "vallmolevar". "Vallmolevarna" är inte en etablerad typ av kakan, benämningen är alltså Ilkes skapande. Den andra delen av ordet, "levar", kan väcka specifika konnotationer – enligt SAOB en lev är "(numera i sht dels folkligt i södra o. sydvästra Sv., dels i kulturhistoriskt fackspr.) bröd, kaka; särsk. om avlång bulle l. mindre limpa o.d."²². Ordet är alltså dialektalt eller till och med ålderdomligt i viss utsträckning. Därför är det märkligt att översättaren har bestämt att domesticera "makowce" på ett sätt som gör benämningen mer lokal för Sverige än för Polen (jfr exempel 15).

Exempel 18 framställer hur Ilke översatt "strucle" till svenska. "Strucle" är en mer generell benämning på en typ av kakan gjord av jästdeg. Till jul serveras vanligen "strucle" med vallmofrö, men de kan också ha en fyllning av nötter, äpple, osv. Vid det första fallet har översättaren valt att använda sig av ordet "julbröd" som, liksom "strucle" också har ett bredare betydelsefält. Vid det andra fallet använder översättaren däremot ordet "vallmolevar" (jfr exempel 17) och därigenom konkretiserar han betydelsen.

²¹ Ibidem.

²² Svenska Akademiens ordbok, Tillgängligt på: <https://svenska.se> [Tillgång 2.05.2018].

3. Avslutande diskussion

Syftet med artikeln var att undersöka översättningsproblem kopplade till kulturbundna element genom att jämföra den originella texten med översättningen. Analysens mål var att utforska vilka översättningstekniker som tillämpades vid översättningen och vilken översättningsstrategi översättaren använde sig av.

Analysen visar att de kulturbundna elementen i *Sjätte sinnet* blev i stort sett domesticerade. Bland de arton analyserade exemplen är funktionell ekvivalens den översättningsteknik som oftast förekommer (tretton gånger). Hyperonym tillämpades tre gånger och vid ett exempel användes även utelämnning med omskrivning (exempel 11) samt hyponym. Vid ett tillfälle tillämpades direkt översättning (exempel 12). Översättarens globala översättningsstrategi representerar således den domesticerande strategin. Måltextläsare ska känna sig hemma i romanens värld. Den flitiga användningen av funktionell ekvivalens resulterar ibland i kulturella konnotationer som skiljer sig från det originella polska kulturella sammanhanget. De tekniker som översättaren har tillämpat orsakar olika slags reduktioner som gör att måltexten förlorar den information som funnits i källtexten.

På grund av artikelns begränsningar är den här studien enbart ett försök att analysera översättningsproblem vid översättningen av mat som en kulturell referens. Analysens resultat skulle kunna utgöra grund för fortsatt forskning kring översättningstekniker och strategier angående food translation och återgivning av kulturbundna element.

AN ANALYSIS OF THE TRANSLATION OF FOOD IN THE SWEDISH VERSION OF *SZÓSTA KLEPKA* BY MAŁGORZATA MUSIEROWICZ

ABSTRACT

The present article examines the translation of food names as cultural references. It is based on Małgorzata Musierowicz' novel *Szósta klepka* (1977) and its Swedish translation *Sjätte sinnet* (1977), translated by Lennart Ilke. The problem of translating cultural references, as well as the concept of food translation are presented in the article. Several relevant theoretical concepts are discussed as the basis of the analysis. Short description of the analysed texts, as well as methodology is also provided.

The focus of the article is the conducted analysis, which covers eighteen representative examples. Each example is discussed in regard to the choices and the translation methods the translator used.

The results of the analysis show that the following translation methods were chosen by the translator: functional equivalent, hyperonym, hyponym, omission and literal

translation. Overall, the translation strategy applied by Lennart Ilke was domesticating. The target text was domesticated to minimise the strangeness of the Polish reality depicted in the novel for Swedish readers.

KEYWORDS

food translation, cultural translation, cultural references

PRIMÄRA KÄLLOR

1. Musierowicz M., *Szósta klepka*, Warszawa 1977 (SK).
2. Musierowicz M., *Sjätte sinnet*, övers. L. Ilke, Bromma 1984 (SS).

SEKUNDÄRA KÄLLOR

1. Bralczyk J., *Jeść!!!*, Olszanica 2014.
2. Chiaro D., Rossato L., "Food and Translation, Translation and Food", *The Translator*, 2015, 21, 3, s. 237–243. Tillgängligt på: <https://doi.org/10.1080/13556509.2015.1110934> [Tillgång 16.02.2018].
3. Cronin M., "The Moveable Feast: Translation, Ecology and Food", *The Translator*, 2015, 21, 3, s. 244–256. Tillgängligt på: <http://dx.doi.org/10.1080/13556509.2015.1103094> [Tillgång 16.02.2018].
4. Grzenia J., *Słownik nazw własnych*, Warszawa 2002.
5. Hejwowski K., *Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*, Katowice 2015.
6. Jakobson R., "Lingvistiska aspekter på översättning", [i:] *Med andra ord*, red. L. Kleberg, övers. E. Andersson, Stockholm 1998, s. 147–155.
7. SAOB, *Svenska Akademiens ordbok*, Tillgängligt på: <https://svenska.se> [Tillgång 2.05.2018].
8. SAOL, *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*, Tillgängligt på: <https://svenska.se> [Tillgång 02.05.2018].
9. SO, *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*, Tillgängligt på: <https://svenska.se> [Tillgång 2.05.2018].
10. Toury G., "Metoda opisowych badań przekładu", [i:] *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. P. Bukowski, M. Heydel, Kraków 2009, s. 175–191.

PATRYCJA ZABOROWSKA

JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW
FACULTY OF PHILOLOGY
INSTITUTE OF GERMAN STUDIES
DEPARTMENT OF SWEDISH STUDIES
E-MAIL: PATRYCJA.ZABOROWSKA11@GMAIL.COM

Konceptualisering av språkspel i den svenska översättningen av *Księgi Jakubowe (Jakobsböckerna)* av Olga Tokarczuk. "Till stor del består världen av ord, som, sedan de väl uttalats, gör anspråk på den allmänna ordningen..."¹

SAMMANFATTNING

Denna artikel handlar om den svenska översättningen av språkspel i romanen *Jakobsböckerna* av Olga Tokarczuk. Artikeln är baserad på Elzbieta Tabakowskas teori om formning och konceptualisering. Målet med denna artikel är att bedöma om och på vilket sätt konceptualisering av språkliga bilder i översättningen korresponderar med konceptualisering av språkliga bilder i originalet. Jag försöker bedöma om förnimmelse av romanen sker på motsvarande kognitiv nivå i båda språkversionerna. För att göra det analyserar jag språkspel i originalet och översättningen separat och sedan jämför jag de båda versionerna. På basis av detta drar jag slutsatser angående översättarens strategi när det gäller konceptualisering av språkspel i romanen på svenska.

NYCKELORD

språkspel, Jakobsböckerna, Olga Tokarczuk, kognitiv syn på översättning, konceptualisering

¹ Artikeln är en del av masteruppsatsen som uppstod inom ramen för det översättningsvetenskapliga serminariet i Zakład Filologii Szwedzkiej på Jagellonska universitetet, skriven under ledning av fil. dr, docent Piotr de Bończa Bukowski.

Artikeln är indelad i fem delar. Den första delen diskuterar några översättningsvetenskapliga teorier, bland annat Elżbieta Tabakowskas teori om formning som jag i stort sett baserar på i den analytiska delen. Den andra delen berör begreppet språkspel. I denna del anger jag typologi av språkspel (enligt Roman Jakobsons översättningstypologi) och strategier att bygga dem (enligt de polska språkvetarna Tadeusz Szczerbowki och Ewa Jędrzejko). Den tredje delen diskuterar materialet som jag har baserat på vid min undersökning samt metoden som jag har använt mig av. Den fjärde delen är den analytiska delen, där jag analyserar de valda exemplen enligt strategier som jag har urskilt i del två. Jag börjar med att analysera språkspel som byggs på spel med språkets system (när det gäller skrift, tal och grammatik). Sedermera undersöker jag språkspel som byggs på den etymologiska omtolkningen. I den femte delen försöker jag bedöma vilken översättningstrategi översättaren har tillämpat. Jag sammanfattar denna del med att dra slutsatser och att svara på huvudfrågan i min artikel, vilken var: om och hur översättningen låter motta språkspel i översättningen och därför romanen i översättningen som helhet på ett sätt som ligger nära originalet.

År 1972 föreslog den amerikansk-holländska översättaren och poeten James S. Holmes att man skulle bryta med den strängt lingvistiska synen på översättningen, enligt vilken det viktigaste i översättningen är att återge de djupa strukturerna, dvs. budskapet som finns med i utgångstexten. Den av Holmes föreslagna litterära vändningen förutsatte att beskrivningen av en översättning skulle vara orienterad mot språkliga uttrycksmedel.

Den översättningsvetare som på ett banbrytande sätt har lyckats förena de två synsätten på översättning, den lingvistiska med den litterära, är Elżbieta Tabakowska. Hon samlar redskap som finns tillgängliga i båda disciplinerna när det gäller undersökning och beskrivning av översättning och föreslår att se på den ur den kognitivistiska synvinkeln. Där är två begrepp de centrala, nämligen begreppet *konceptualisering*, dvs. "den mentala bilden", och begreppet *formning*, dvs. ekvivalensen i fråga om "intrycket, som den ursprungliga bilden gör på åskådaren"².

Förenandet av lingvistik och litteraturvetenskapen med element av den kognitiva teorin gjorde även att översättningen började granskas ur andra, helt nya perspektiv. Det visade sig nämligen att översättningen som ett redskap för den mellankulturella kommunikationen hjälper till att bygga broar av förståelse mellan olika språkbrukare, broar som byggs på den moderna kunskapen om språket.

² E. Tabakowska, *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, Kraków 1993, s. 14–15.

Hur kan emellertid språkbilderna från översättningen motsvara de språkbilder som konstruerats i originalet, då varje språk konceptualiserar verkligheten på ett annorlunda sätt? Svaret på denna fråga hittade Roman Jakobson, som i sin avhandling *Om de lingvistiska aspekterna på översättning* skrev: "för att övervinna detta [...] hinder bör det största trycket [...] inte läggas på själva orden utan på deras kognitiva värden"³. Det enda möjliga svaret på denna komplicerade översättningsfråga är, enligt honom, *en skapande transponering*, dvs. en sådan förändring i ett verks litterära språk, som skulle starta liknande kognitiva processer och väcka liknande associationer hos läsare av både käll- och måltext.

Området där den kognitivistiska teorin är särskild lämplig är språkspel och deras översättning. Språkspel är nämligen starkt knutna till en nations kultur och mentalitet. Som fenomen har språkspel intresserat språkvetare redan från början av 1900-talet. Som en psykoanalytisk företeelse undersöktes de av Sigmund Freud, som ett språklig-filosofiskt begrepp beskrevs de i sin tur för första gången av Ludwig Wittgenstein. Ett rent språkligt intresse för sådana spel med språket dök däremot upp vid slutet av 90-talet. Enligt den polska lingvisten Grazyna Filip är språkspel

[...] ett särskilt sätt att organisera medel från olika nivåer av ett språkssystem, ett sätt som omfattar hela kultursystemet av extratextuella referenser. Tack vare detta är det möjligt att starta en sfär av sekundära betydelser, som är betingade av förbindelser mellan språk och kultur. Att känna igen avsändarens tillvägagångssätt och att begripa dess betydelseinnehåll blir ett villkor för att ett språkspels grundläggande funktion blir uppfylld, och ett villkor för en kognitivt och estetiskt tillfredsställande interaktion mellan textens författare och dess mottagare⁴.

Den översättningsvetare som i sin tur sysslade med språkspel i översättningssammanhang som en av de första i Polen är Tadeusz Szczerbowski. På basis av Roman Jakobsons översättningstypologi uppdelade han språkspel i tre kategorier: intralingvala (inom samma språkkod), interlingvala (inom olika språkkoder) och intersemiotiska (inom olika teckenkoder). Efteråt urskilde han fyra strategier att bygga ett språkspel:

1. den foniska formens strategi,
2. den etymologiska omtolkningens strategi (som anknyter till folketymologier),

³ R. Jakobson, "Lingvistiska aspekter på översättning", [i]: *Med andra ord*, red. L. Kleberg, Stockholm 1998, s. 153.

⁴ G. Filip, *Gry językowe Jana Lama*, Rzeszów 2003, s. 25 [min övers].

3. intertextualitetens strategi,
4. blandade strategier⁵.

Språkvetaren Ewa Jędrzejko föreslog i sin tur fyra kompletterande strategier:

1. spel med språksystem (på den foniska, grafiska, lexikala och grammatiska nivån),
2. spel med den litterära konventionen,
3. spel med kulturtraditionen,
4. spel med den pragmatiska konventionen, dvs. stilisering till språkets olika funktionella varieteter, som t.ex. arkaisering eller dialektisering⁶.

I mina undersökningar baserar jag i viss mån på strategier som föreslagits av Jędrzejko, i större mån koncentrerar jag mig dock på strategier som urskilts av Szczerbowski. I denna artikel fokuserar jag på intralingvala språkspel i romanen *Jakobsböckerna* (pl. *Księgi Jakubowe* (2014), öv. Jan Henrik Swahn (2015)).

Jakobsböckerna är en roman om Jakob Frank, den judiske mystikern, som ledde till uppkomsten av det mäktigaste kätteriet inom judendomen. En stor del av romanen utspelar sig vid det dåtida polsk-litauiska samväldets sydöstra gränser, i den lilla staden Rohatyn på Podolien. Det är en plats där många kulturer vävs samman med varandra och ofta blandas ihop: den katolska, den judiska, den ortodoxa och den turkiska. Det i sin tur återspeglas i det färgrika och poetiskt bildliga språket som talas i romanen. Det finns även sådana situationer där kollisionen mellan kulturer och deras reciproka genomträngande blir symbolisk. Det är just dessa moment då språkspel och deras betydelse framhävs på ett särskilt sätt. Denna (ofta "explosiva") kulturellt-språkliga blandning leder till oförutsedda situationer som, likt det formalistiska greppet att främmandegöra, får läsare att fundera på språkets ogreppbara karaktär.

Som sagt, fokuserar jag i min uppsats först och främst på intralingvala språkspel. Jag läste käll- och måltexten parallellt och urskilde sammanlagt 41 översättningsenheter, dvs. intralingvala språkspel i originalet samt deras översättning till svenska, varpå jag konfronterade översättningsenheterna

⁵ T. Szczerbowski, *Gry językowe w przekładach „Ulissesa” Jamesa Joyce’a*, Kraków 1998, s. 41.

⁶ E. Jędrzejko, U. Żydek-Bednarczuk, *Gry w języku, literaturze i kulturze*, Warszawa 1997, s. 66–74.

från båda språkversionerna med varandra. Därefter grupperade jag översättningsenheterna enligt kategorier som föreslagits av både Szczerbowski och Jędrzejko: dels som spel med språkets system, dels som spel som byggs på den etymologiska omtolkningen. Sedan analyserade jag en given översättningsenhet i källtexten med hänsyn till dess etymologi, semantik, stilistik, fonetik, syntax och funktion i språket. Därefter analyserade jag översättningsenheten från måltexten med fokus på vilka språkliga medel som översättaren förfogar över för att i översättningen kunna rekonstruera språkbilder som finns med i originalet. Sist men inte minst ställde jag de två översättningsenheterna från käll- och måltexten mot varandra. Jag försökte fastställa, vilken översättningsteknik översättaren använde sig av och vilken översättningsstrategi han tillämpar, varefter jag försökte bedöma om hans översättningsval gör det möjligt för den svenska läsaren att förstå tanken med ett konkret språkspel, dvs. om och hur översättningen gör det möjligt att romanen tas emot på motsvarande sätt som originalet. Av de urskilda 41 översättningsenheterna valde jag 4 representativa exemplen som jag ska beskriva i denna artikel.

1. Spel med språkets system

1.1. Spel med den skriftliga domänen

Pl 476	Sv 516
<p>Gdy Moliwda przychodzi, widzi, że arcybiskupa bada jakiś medyk, wyso-ki Żyd o ponurym spojrzeniu. Wycią-gnął z kuferka różne szkiełka i przykłada je do oczu Jego Ekscelen-cji. [...] - Co Jego Ekscelencja teraz widzi? Czy może przeczytać te litery? – pyta Żyd, trzymając w ręku kartkę z koślawym napisem: „MŁYNAŻ MIELE MONKE”.</p>	<p>När Moliwda anländer ser han att något slags läkare undersöker ärkebiskopen, en lång jude med dyster uppsyn. Han har plockat upp olika ögonglas ur sin lilla koffert och sätter dem framför ögonen på Excellensen. [...] - Vad ser Hans Excellens nu? Kan han läsa de här bokstäverna? Frågar juden och håller upp ett papper i handen där det med tafatt nerplittade bokstäver står: »MIÖLNAN MALE MIÖL».</p>

Översättningsenheterna "MŁYNAŻ MIELE MONKE" (pl.) / »MIÖLNAN MALE MIÖL« (sv.) dyker i romanen upp då en judisk läkare undersöker synen hos den lwowska ärkebiskopen Łubieński. Läkaren använder sig vid detta

av en inskrift, som sannolikt anknyter till en judisk ordstäv om en mjölnare⁷. Inskriften på polska „MŁYNAŻ MIELE MONKE” byggs på alliterationen, där alla ord börjar med bokstaven ”m”. Inskriften innehåller tre ortografiska fel, nämligen i ordet ”młynaż” borde det stå ”rz” i stället för ”ż” vid slutet av ordet; i ordet ”monke” står bokstäver ”o-n” i stället för den diakritiska, den för det polska alfabetet typiska, bokstaven ”ą” samt bokstaven ”e” i stället för det diakritiska ”ę”. Detta är ett av de fall i romanen då judarna har svårigheter med det polska alfabetet, vilket gör att de ofta antingen gör ortografiska fel eller blandar det polska alfabetet med det kyrilliska alfabetet. Det leder ofta till komiska missförstånd.

På grund av det polska och det kyrilliska alfabetets och deras diakritiska teckens specifika karaktär är det inte möjligt att i översättningen återge inskriften i dess originalform. Svenska språket har nämligen inte sådana bokstäver som ”ą” / ”ę” / ”ż”; även ortografiska fel skiljer sig från varandra i dessa två språk. För att göra det möjligt för den svenska läsaren att ta emot det här avsnittet på liknande konceptuella nivå som den polska läsaren gör, använder översättaren sig av sådana språkmedel som finns tillgängliga i svenska språket. Han tillämpar sådana transformationer på följande sätt. Han använder bokstaven ”i” både i ordet ”miölnan” och i ordet miöl i stället för det korrekta ”j”. Ordet ”miölnan” förkorts dessutom med ett element av den svenska ordbildande ändelsen ”-r-e” där det, för att vara korrekt, borde stå ”mjölnaren”. Denna reducering är karaktäristisk för talad svenska. Även verbet ”male” används inkorrekt, i stället för det korrekta ”maler” eller ”mal”. Det är också väsentligt att översättaren behåller den allittererade inskriften i översättningen.

Eftersom dessa översättningsenheter är djupt rotade i det polska ortografiska systemet och de polska judarnas specifikt, blir deras översättning en särskild svår uppgift för översättaren. Det är nämligen inte möjligt att överföra detta språkspel till svenska utan förlust. Översättaren gör dock *en skapande transponering* som Roman Jakobson talade om. Tack vare att han försöker härma polska ortografiska fel på svenska lyckas han i översättningen återge tanken med detta språkspel. Uppgiften underlättas även av sammanhanget i vilket översättningsenheten etablerats. Tack vare sammanhanget får nämligen den svenska läsaren sådan information som vägleder honom/henne mot att rätt förstå översättarens transformation, dvs. att se främlingskapet mellan den polska och den judiska kulturen.

⁷ Jfr A. Drożdżyński, *Mądrości żydowskie*, Londyn–Warszawa 1993, s. 30.

1.2. Spel med den foniska domänen

Pl 895	Sv 971
<p>Książdz myśli, czy nie potrzebowałby czasem czego, ale już jego uwagę zwraca nieudolny napis na pokaznym słoju ciemnozielonym: „Herba the”.</p> <p>Już wie, o co poprosi, kiedy w końcu ktoś do niego wyjdzie – o trochę tego ziela, które wprawia go w lepszy nastrój [...].</p>	<p>Prästen tänker att han kanske borde köpa något men i samma stund fångas hans uppmärksamhet av en valhänt textad etikett på en ansenlig, mörkgrön glasburk: »Herba the«. Han vet redan vad han ska be om när det till slut dyker upp någon i butiken – lite av de där torkade bladen som har en positiv inverkan på hans sinnesstämning [...].</p>

Översättningsenheterna "Herba the" (pl) och »Herba the« (sv) förekommer för första gången i romanen på samma gång som översättningsenheten i exemplet ovan, då fader Benedykt Chmielowski kommer och hälsar på juden Elisha Shors varulager i letandet efter gamla läroböcker, som han senare skulle kunna använda när han skrev sina *Nya Aten*. Eftersom Elisha Shor har många ovanliga varor i sin affär, omges fadern plötsligt av diverse dofter, smaker och färger, vilket gör honom förvirrad.

Översättningsenheten "Herba the" är en arkaiserad version av det polska ordet *herbata* och härstammar från latinska *herba thea*. *Thea* är i sin tur en latiniserad version av det kinesiska ordet *tê*. Mest sannolikt är att det namnet för *te* som används i dagens Polen, dvs. *herbata*, kom tillsammans med själva drycken från Nederländerna under beteckning *herba thee*. Ordet *herbata* har vidare funnits i polskan sedan 1700-talet (det århundradet då romanens handling utspelar sig)⁸. Eftersom ordet *herbata* uppvisar fonemisk likhet med dess ursprungliga form *herba thee*, som i romanen står som "herba the", är det högst sannolikt att den polska läsaren av romanen identifierar de två versionerna av ordet, den arkaiserade och den moderna, med varandra. Vid den första läsningen av romanen i originalet blir det arkaiserade ordet "herba the" dock överraskande, vilket resulterar i att den polska läsaren sannolikt kan förnimma fragmentet så som författaren tänkt, med hänsyn till realiteten av 1700-talets Polen.

Det uppstår dock svårigheter när det gäller översättningen och konceptualiseringen av översättningsenheten på svenska. Vid uppslagsordet *te* uppger SAOB följande två 1700-tals former: *The* och *Theé* (www.saob.se).

⁸ K. Długosz-Kurczabowa, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2005, s. 175.

Översättaren använder dock inte dessa och behåller i stället språkspelet från originalet i dess rena form. Den svenska läsaren får alltså sannolikt inte samma eller liknande möjligheter till förnimmelse som den polska läsaren, eftersom det arkaiserade uttrycket "herba the", som betyder *te*, är mycket likt det ord som i dag betecknar drycken på polska, *herbata*. I svenskan förhåller sig saken lite annorlunda, eftersom svenskan bara har bevarat det andra ledet från det latinska namnet, nämligen *thea* som härleds ur kinesiska *tê*. För att i översättningen kunna återge språkspelet från originalet och samtidigt väcka liknande konnotationer hos både käll- och måltextläsare vore det sannolikt bra att ersätta ordet "Thea" från originalet med någon av SAOB angivna tidigare ordformer, dvs. anpassa språkspelet från originalet till en sådan form i måltexten som skulle framkalla liknande associationer. Översättaren skulle även kunna tillämpa en redigeringsteknik, dvs. en fotnot eller en kommentar som skulle förklara tanken med detta språkspel. Emellertid har språkspelet från originalet följt med till översättningen i sin rena, oförändrade form och säger troligen den svenska mottagaren inte lika mycket som den polska. Språkspelet utarmas alltså i måltexten, dess intensitet minskar och meningen med det kan inte längre förbli så självklar som i källtexten.

1.3. Spel med den grammatiska domänen

Pl 545	Sv 590
<p>Jakub nic nie mówił, ale widziałem, jak wieczorami sięga po książkę po polsku, a robi to w tajemnicy. Domyśliłem się, że się uczy w ten sposób języka, lecz upewniłem się wtedy, gdy razu jednego zapytał mnie niby mimochodem:</p> <p>- Jak to jest, że mówi się po polsku: jeden pies, a dwa psy? Powinno być: piesy.</p> <p>Nie umiałem mu tego wytłumaczyć.</p>	<p>Jakob teg men jag såg hur han om kvällarna i hemlighet sträckte sig efter en polsk bok. Jag gissade att han försökte lära sig språket och helt säker blev jag när han vid ett tillfälle närmast motvilligt ställde en fråga om polska pluralformer.</p>

Översättningsenheterna "razu jednego zapytał mnie niby mimochodem: - Jak to jest, że mówi się po polsku: jeden pies, a dwa psy? Powinno być: piesy" (pl.) / "ställde en fråga om polska pluralformer." (sv.) dyker upp i romanen då Jakob Frank fängslas i fästningen på Klara berget i Czestochowa. Han hålls fången där i några år, och under tiden lär han sig polska med stöd av

en av klosterbröderna som bor där. Jakob har det svårt med att lära sig polska pluralformer, han kan nämligen inte förstå varför några bokstäver reduceras vid pluralbøjningen.

I denna översättningsenhet stöter en språklig främlingskap samman med en annan: det polska språket och de sefardiska judarnas modersmål som används av Jakob Frank, ladino. Ladino baserar till stor del på det spanska språket, där reglerna för pluralbildningen är helt annorlunda än i polskan, vilket Jakob inte kan begripa. I originalet uttrycks detta genom alternering, dvs. utbyte av en fon i ordets stam vid bildandet av substantivets pluralform. I detta fall kan Jakob inte förstå varför pluralformer i polskan helt enkelt inte bildas genom att man lägger till en ändelse, utan att en del av stammen dessutom reduceras från singularis.

Den översättningsenhet som beskrivs här är en av de svåraste att översätta, eftersom den handlar om sådana kategorier i polskan som i svenskan inte kan uttryckas just vid substantivet "pies" (pl.) / "hund" (sv.) // "psy" (pl.) / "hundar" (sv.). Vid bøjningen av substantivet "hund" inträffar ingen alternering i svenska.

Vilka möjligheter förfogar således översättaren över? De mest självklara lösningarna är utelämnning eller transponering. Översättaren skulle även exempelvis kunna ersätta substantivet med ett annat substantiv, som t.ex. "migdął/migdąły" (pl.) / "mandel/mandlar" (sv.). Då uppstår samma företeelse som i originalet. Å ena sidan skulle det inte påverka helhetens sammanhang, å andra sidan skulle det vara ett ingrepp i romanens text. Översättaren väljer alltså inte denna lösning. Han bestämmer sig i stället att utelämna översättningsenheten och omskriva den, vilket inte gör det möjligt för den svenska läsaren att ta emot avsnittet på en så detaljerad konceptualiseringsnivå som det finns i originalet. Översättarens lösning gör det dock möjligt för den svenska läsaren att generellt uppfatta Jakobs svårigheter med inläringen av det polska språket.

2. Spel som byggs på den etymologiska omtolkningen

Pl 900	Sv 977
Oto i Rohatyn. [...]	Och så är de i Rohatyn. [...]
Są tu [...] fara, klasztor Dominikanów, kościół Świętej Barbary przy rynku, a dalej dwie synagogi i pięć cerkwi. Wokół rynku tkwią jak grzyby małe domy,	Det ligger en församlingskyrka, ett dominikankloster och S:ta Barbaras kyrka vid torget, vidare finns här två synagogor och fem ortodoxa kyrkor.

<p>a w każdym jakiś interes. Krawiec, powroźnik, kuśnierz, wszyscy Żydzi, a obok piekarz o nazwisku Bochenek, co zawsze cieszy księdza dziekana, bo ukazuje jakiś ukryty porządek, który mógłby być bardziej widoczny i konsekwentny, a wtedy ludzie żyliby cnotliwiej.</p>	<p>Runt torget sticker de små husen upp som svampar ur jorden, samtliga med en eller annan affär inrymd. Skräddare, repslagare, körsnär, alla judar, och bredvid dem bagaren, herr Limpa, vilket prästen alltid finner lika lustigt, eftersom det antyder att det ändå finns något slags fördold ordning – som gott kunde få vara synligare och mer konsekvent, människorna till hjälp att leva ett dygdigare liv.</p>
--	---

Översättningsenheterna "piekarz o nazwisku Bochenek" (pl.) och "bagaren, herr Limpa" (sv.) dyker upp i romanens början. En av huvudpersonerna, prästen Benedykt Chmielowski, kommer en dag till Rohatyn – en stad som kan betecknas som metafor för 1700-talets mångkulturella, mångnationella och mångspråkliga Polen. Kulturer, religioner och nationer blandas här ihop, och eftersom fadern Chmielowski ogillar kaoset, skulle han vilja att allt blir ordnat och kallat vid sitt rätta namn. Därför blir han så glad när han får veta att bagaren heter här "Bochenek", eftersom han tror att bagarens namn betyder det han sysslar med. Det är viktigt av två skäl, för det första gör denna korrespondens en komisk effekt och för det andra relateras denna till historiska betingelser i fråga om polska judars namn. Fram till 1700-talet visade de polska judarnas namn stor variation; de kunde nämligen härstamma antingen från namnet på staden där judarna bodde eller från namnet på nationen som de kom från, från deras smeknamn eller från deras sysselsättning (izrael.org.), vilket också är synligt här. Detta pågick fram till slutet av 1700-talet, då österrikare och tyskar (samt ryssar) delade Polen mellan sig och började ge judarna bestämda, förtyskade namn. Romanen utspelar sig dock före delningen av Polen varför judarna i romanen bär icke enhetliga namn. I Sverige var situationen på 1700-talet annorlunda. Då var judarna fortfarande inte väl sedda, utom om de gick med på att konvertera till den lutherska tron. Den situation som beskrivs i källtexten fanns alltså inte i målspråkets kultur och därför kan det vara svårt för översättaren att hitta ett ekvivalent namn för "Bochenek" (sv. "en brödlimpa").

Översättaren bestämmer sig i detta fall att uppge det ekvivalenta ordet för "bochenek", dvs. "en limpa" (www.saob.se). Det är sannolikt att detta ska tas emot på liknande konceptualiseringsnivå hos både käll- och måltextläsaren. Fastän de polska judarnas namn har en specifik historia bakom sig, måste de polska läsarna inte nödvändigtvis vara medvetna om det, vilket gör att

mottagningen av det här avsnittet kan placeras på samma eller mycket liknande kognitiv nivå.

Hur kan man då återge romanens originella rikedom i översättningen? Denna fråga har många översättning- och språkforskare ställt. På det polska planet var det bland andra Barbara Sienkiewicz och Roman Lewicki. Sienkiewicz framhåller i sin text *Språkbilder i översättning av romanprosa* att det viktigaste som översättaren behöver göra vid översättningen av kulturellt laddade verk, är att "tolka sammanhanget" av varje översättningsenhet i verket. Denna "tolkning inom det konkreta sammanhanget" låter översättaren hitta motsvarande strukturella nivåer för en översättningsenhet, dvs. motsvarande grammatiska regler, lexikala resurser och stiliseringsmöjligheter. Det allra viktigaste är dock formningen (jfr Tabakowskas teori) med tanke på vilken språkliga bilder som konstruerats i källtexten bör återges av måltexten. Översättaren bör dessutom utnyttja målspråkliga medel att betona det som är främmande och annorlunda i själva originalet. För att i måltexten bevara signal som tyder på källtextens innovativa och nyskapande karaktär bör översättaren därför leta efter funktionella och substantiella motsvarigheter till originella förebilder. Översättaren bör samtidigt ta hänsyn till vilka konnotationer hans valda motsvarighet ska väcka hos mottagaren av översättningen⁹.

Oavsett vilka språkliga medel och översättningstekniker översättaren väljer blir översättningen en helt ny kvalitet. Den polske översättningsvetaren, Roman Lewicki, anser att översättning bör betraktas som en kulturell sammansmältning av det egna med det främmande. Översättning bildar således en ny komplex kulturtext och utgör därför något slags vittnesmål om hur ett samhälles kultur refererar till ett annat samhälles kulturtext, och därigenom hur det refererar till ett annat samhälles kultur överhuvudtaget. I detta sammanhang dyker upp några översättningsrelevanta processer. Dessa är nämligen assimileringen av den främmande kulturens element samt varseblivelsen av eventuella kulturhinder och övervinnandet av dem¹⁰.

Vilken strategi tillämpar således översättaren Jan Henrik Swahn? Efter att ha analyserat de valda exemplen kan man konstatera att han är trogen mot källtexten. Han vill inte ingripa i den och han väljer inte ens kompen-sationer i måltexten. Han försöker dock alltid att finna lösningar som med hjälp av de språkliga medel som finns tillgängliga i svenskan skulle kunna göra det möjligt för den svenska läsaren att rekonstruera språkliga bilder

⁹ B. Sienkiewicz B., „Obrazy języka w tłumaczeniu prozy powieściowej”, *Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 1979, nr 2 (44), s. 30–37.

¹⁰ R. Lewicki, *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin 2000, s. 21.

från språkspelet i källtexten. Det är dock viktigt att nämna att Swahn inte använder sig av anpassning utan i översättningen bevarar det som är kulturellt främmande. Sammanfattningsvis, använder Jan Henrik Swahn i stort sett varken domestikalisering eller neutralisering som strategi. Han undviker även att direkt överföra kulturellt främmande element från källtexten till måltexten, han gör det bara då det svenska språkssystemet inte låter återge tanken från källtexten. Han försöker snarare förskjuta texten lite mot den svenska läsaren tack vare lyckad övervinnande av kulturhinder i romanens språk, som är särskilt synliga vid språkspel. Tack vare sitt teknikval gör Jan Henrik Swahn det möjligt för den svenska läsaren att förstå tanken bakom nästan varje språkspel som är med i romanen. På basis av detta kan man konstatera att den svenska översättaren låter den svenska läsaren ta emot romanen på näraliggande konceptuell nivå som originalet låter göra det den polska läsaren. Med användning av den kognitivistiska teorin gör han det möjligt för den svenska läsaren att känna smak-, doft-, färg- och språknyanser på alla ställen där romanen utspelar sig.

"Till stor del består världen av ord [...]"¹¹. Orden i romanen *Jakobsböckerna* har en utomordentlig betydelse, är dock samtidigt placerade i det polska sammanhanget. Den svenska läsaren får emellertid möjlighet att njuta av orden i romanens svenskspråkiga version. Detta sker tack vare översättaren Jan Henrik Swahn och hans lyckade översättningsstrategi som går ut på att övervinna kulturhinder som uppstår mellan originalet och översättningen.

LANGUAGE GAMES IN THE SWEDISH TRANSLATION OF *THE BOOKS OF JACOB* OF OLGA TOKARCZUK

ABSTRACT

The article discusses the Swedish translation of language games in *The Books of Jacob* by Olga Tokarczuk from a cognitive perspective. The point of the dissertation is to try to assess if and how the conceptualisation of language images in the Swedish translation corresponds with the original ones, and further – if the reception of the novel in both languages places itself on a similar cognitive level. Therefore the author of the article compares and analyses language games in the source text and in the target one. On this basis the author draws conclusions referring to the strategy of translator and to the conceptualisation in the Swedish translation.

¹¹ O. Tokarczuk, *Jakobsböckerna*, öv. Jan Henrik Swahn, Linderöd 2015, s. 671.

KEYWORDS

language games, *The Books of Jacob*, Olga Tokarczuk, cognitive approach to translation, conceptualization

LITTERATURFÖRTECKNING

PRIMÄR LITTERATUR

1. Tokarczuk O., *Księgi Jakubowe*, Kraków 2014.
2. Tokarczuk O., *Jakobsböckerna*, öv. Jan Henrik Swahn, Linderöd 2015.

SEKUNDÄR LITTERATUR

1. Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927. Uppslagsordet: herbata.
2. Długosz-Kurczabowa K., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2005. Uppslagsordet: herbata.
3. Drożdżyński A., *Mądrości żydowskie*, Londyn–Warszawa 1993.
4. Filip G., *Gry językowe Jana Lema*, Rzeszów 2003.
5. Garbowska-Adamczyk M., *Polskie tłumaczenia angielskiej literatury dziecięcej: problemy krytyki przekładu*, Wrocław 1998.
6. Hejwowski K., *Iluzja przekładu*, Katowice 2015.
7. Jakobson R., "Lingvistiska aspekter på översättning", [i]: *Med andra ord*, red. L. Kleberg, Stockholm 1998.
8. Jędrzejko E., Żydek-Bednarczuk U., *Gry w języku, literaturze i kulturze*, Warszawa 1997.
9. *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, red. E. Tabakowska, Kraków 2001.
10. Lewicki R., *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin 2000.
11. *Myśl językoznawcza z myślą o przekładzie*, red. M. Heydel, P. de Bończa Bukowski, Kraków 2015.
12. Sienkiewicz B., „Obrazy języka w tłumaczeniu prozy powieściowej”, *Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 1979, nr 2 (44), s. 28–51.
13. Szczerbowski T., *Gry językowe w przekładach „Ulissesa” Jamesa Joyce’a*, Kraków 1998.
14. Tabakowska E., *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, Kraków 1993.
15. Walczak J., *Teoria i praktyka polskiej translatoryki na przykładzie nowopolskich tłumaczeń wybranych utworów Williama Shakespeare’a i Johna Milтона*, Warszawa 2013.
16. *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. M. Heydel, P. de Bończa Bukowski, Kraków 2009.
17. www.izrael.org [tillgängligt 9.05.2018].
18. www.saob.se, uppslagsorden: limpa, te, [tillgängligt 10.05.2018].

SONIA ŁAWNICZAK

ADAM MICKIEWICZ UNIVERSITY IN POZNAŃ
FACULTY OF MODERN LANGUAGES AND LITERATURES
DEPARTMENT OF SCANDINAVIAN STUDIES
E-MAIL: SONIA.LAWNICZAK@AMU.EDU.PL

From a Safe Distance – Swedish Portrayal of World War II. Astrid Lindgren: *Krigsdagböcker 1939–1945*

ABSTRACT

The article refers to the latest methodological reflections on the remembrance culture and presents one of the forms of Swedish collective memory thematization. The 1990s brought an increased interest of the Swedish people in the history of their own country and debates on the stance taken by Sweden during World War II. Diaries, memoirs, autobiographic and documentary novels about World War II and the Holocaust gained recognition among Swedish researchers and readers. Among the latest prose works, coming under this thematic heading, *Krigsdagböcker 1939–1945* (*War Diaries 1939–1945*) by Astrid Lindgren, published posthumously in 2015, merit attention. When analyzing the image of World War II presented in the diaries, the following issues were taken into account: the image of everyday life of the Swedes during World War II, the state of knowledge of the situation in Europe and the attitude towards the Swedish neutrality.

KEYWORDS

Astrid Lindgren, Swedish literature, World War II, Holocaust, collective memory, remembrance

Introduction

The 20th century was one of the most tragic periods in the history of mankind; it witnessed two world wars, attempts to implement the criminal ideologies of Nazism and communism and mass murders. Many of those tragic events, in particular the Holocaust, are reflected in literature. According to Pierre Nora, a classic of the remembrance literature, the last three decades

of the 20th century are called the *age of commemoration*, and the increased interest in historical issues should be named *the arrival of the time of remembrance*.¹

The 1990s was a time of heated debate on the role of Sweden during World War II. The transformation process of the collective memory of Swedish people began and there was a need to determine the position of Sweden in the Holocaust world heritage. The public discussion brought about an increased interest of readers and researchers in the literature concerning this period or being a direct account of the Holocaust eyewitnesses (e.g. diaries, memoirs). On the seventieth anniversary of the end of World War II, *Krigsdagböcker 1939–1945* written by Astrid Lindgren, one of the most recent prose works related to the discussed topic, was issued posthumously. The aim of the article is to analyze the image of World War II presented in this work. The following issues were taken into account: the image of everyday life of the Swedes during World War II, the state of knowledge of the situation in Europe and their attitude towards the Swedish neutrality.

Swedish literature shortly before and after the World War II – a historical outline

Sweden declared neutrality in 1914, which is why none of the actions directly related to the World War II affected it. Information, especially about the situation of neighbouring countries occupied by Nazi Germany (Denmark, Norway), reached Sweden. The Swedish government pursued a diplomatic policy of making political or material concessions to the Third Reich, allowing German soldiers to travel through their territory to Norway or introducing censorship of newspapers and literature that openly criticized the activities of the Nazis. However, many journalists, such as Torgny Segerstedt ("Göteborg Handels- och Sjöfarts-Tidning") or Ture Nerman ("Trots allt!") continued to write critical articles. Also many writers opposed fascism as soon as Hitler rose to power in 1933. The so-called *beredskapslitteratur* (literature of militant preparedness) played a very important role in the 1930s, and it was characterized by idealistic patriotism and humanistic pathos. Writers such as Hjalmar Gullberg, Pär Lagerkvist, Harry Martinson, Vilhelm Moberg and Eyvind Johnson engaged in the fight against fascist ideals, both in Sweden and abroad.² In 1945, Stig Dagerman (1923–1954), at the age of twenty-two, published

¹ P. Nora, "Czas pamięci", trans. W. Dłuski, *Res Publica Nowa*, 2001, nr 7, p. 37. My own translation of italicized fragments into English.

² S. G. Edqvist, I. Söderblom, *Svenska författare genom tiderna*, Stockholm 1998, p. 189.

his first novel *Ormen* (*The Snake*). He was one of the most prominent writers of that period and at the same time one of the most important Swedish prose writers of the 20th century. The novel *Ormen* and a collection of feature articles about Germany *Tysk höst*, ed. 1947 (*German Autumn*) refer directly to the events of World War II and the fear caused by the war.³

Shortly after the war, in the 1960s, the first direct accounts of witnesses of the Holocaust appeared. The Polish-Swedish writer and sculptor Zenia Larsson (1922–2007) made her debut with *Skuggorna vid träbron*, ed. 1960 (*The Shadows at the Wooden Bridge*). She was rescued from the Bergen-Belsen concentration camp thanks to the Vita bussarna (White buses) humanitarian action organized by the Swedish Red Cross and the Danish government under the leadership of the count Folke Bernadotte, and came to Sweden in 1945.⁴ Also the work of such writers as Cordelia Edvardson (1929–2012), Ebba Sörbom (1927–2001) and Hédi Fried (born in 1924),⁵ who shared their stories in the form of diaries, memoirs, autobiographic and documentary novels, can be called the literature of the Holocaust.

For a long time, the role of Sweden during World War II was not a topic of any debates. The turning point took place in the 1990s when Swedish people took a much greater interest than before in the history of their country and started to discuss it. A significant contribution to this change was made by Maria-Pia Boëthius, a Swedish writer and journalist, who in her historiographic study entitled *Heder och samvete*, ed. 1991 (*Honour and conscience*) took a critical view of the stance adopted by Sweden during World War II.⁶

The need to determine the position of Sweden in the Holocaust world heritage brought about numerous studies and projects of informative character. In 2000, an international conference devoted to education, commemoration and research on the Holocaust took place in Stockholm. The conference was hosted by the Swedish government and forty five countries were invited to participate. The aim of the conference was to create for the participating states an opportunity to express their will to fight racism, anti-Semitism, ethnic and other conflicts. During panel discussions and while working in groups, the participants could exchange their views and experiences. The conference

³ Ibidem, pp. 318–320.

⁴ A. Ohlsson, "Tal och tystnad i förintelselitteraturen: exemplet Zenia Larsson", *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 2000, No. 2, pp. 29–48.

⁵ Hédi Fried's website, [online] http://hedifried.se/hedi_publicerat.html [accessed: 13.06.2018].

⁶ K. G. Karlsson, "Med folkmord i fokus. Förintelsens plats i den europeiska historiekulturen", *Forum för levande historias skriftserie*, 2008, 6, p. 14.

was closed after a joint declaration was adopted.⁷ Among other things, activities aimed at disseminating knowledge and memory about the Holocaust in schools, universities and institutions were declared. Already in 2003, a governmental institution Forum för levande historia (The Living History Forum) was founded in Sweden. It plays an important role in preserving the Holocaust in the collective memory of Swedish people and supports actions for democracy, tolerance and equality, treating the Holocaust as a starting point for further discussions on such topics as the crimes of communism, racism and homophobia in the society.⁸

Regarding the research in the discussed field, the international research project conducted in 2001–2007, *Förintelsen och den europeiska historiekulturen* (The Holocaust and the European Historical Culture) under the leadership of Klas-Göran Karlsson must also be mentioned. The main objective of the project was to create a common theoretical base for research on the Holocaust and the discussed topics included awareness and historical culture as well as different ways of using history. The project also covered the position of Sweden in the Holocaust heritage.

All the activities discussed above made the little-known Swedish literature on World War II and the Holocaust gain a wide range of readers. On the publishing market new literary works related to the discussed topic appeared. Göran Rosenberg (*Ett kort uppehåll på vägen från Auschwitz*, ed. 2012; *A Brief Stop on the Road from Auschwitz*), a Swedish journalist and writer and Lena Einhorn (*Ninas resa*, ed. 2005; *Nina's journey*), a Swedish writer, screenwriter and film producer shared their experiences from the post-witnesses' perspective. In the latest literature, this thematic movement includes a documentary novel *De fattiga i Łódź*, ed. 2009 (*The Emperor of Lie*) written by a Swedish journalist and novelist Steve Sem-Sandberg, and two literary reportages *Och i Wienerwald står träden kvar*, ed. 2011 (*And in Wienerwald the trees are still standing*) and *1947*, ed. 2016 (*1947: When Now Begins*) written by Elisabeth Åsbrink, a Swedish journalist and writer.

In the field of literary studies, a pioneering monography by Anders Ohlsson from the University of Lund *„Men ändå måste jag berätta” Studier i skandinavisk förintelselitteratur*, ed. 2003 (*“But I still have to tell” The Holocaust in Scandinavian Literature*) draws special attention. It is the first study of the Holocaust in Scandinavian literature, the authors of which are direct wit-

⁷ Memorial and museum Auschwitz-Birkenau, [online] <http://auschwitz.org/muzeum/aktualnosci/konferencja-sztokholmska,251.html> [accessed: 13.06.2018].

⁸ Forum för levande historias website, [online] <https://www.levandehistoria.se/om-oss> [accessed: 13.06.2018].

nesses – the Survivors. However, it covers only a small fragment of the issue. The literary specialist notes that much research in Sweden is done on American, French or Hebrew, and recently on Polish literature about the Holocaust whereas there is no complex study of Swedish literature in this respect.⁹

I believe that the literature on the events of World War II, written by the Swedes belonging to the second generation of the Survivors, as well as those Swedish writers who are not direct witnesses, not having been explored so far, may become the subject of literary studies, in particular the works referring to the events and characters connected with Sweden (e.g. the literary reportages written by Elisabeth Åsbrink) as well as from other European countries (e.g. the documentary novel *De fattiga i Łódź* by Steve Sem-Sandberg).

Astrid Lindgren: *Krigsdagböcker 1939–1945*

Among the most recent prose works related to the discussed topic, *Krigsdagböcker 1939–1945* written by a Swedish writer Astrid Lindgren, deserves special attention. It was issued posthumously in 2015, that is seventy years after the end of World War II, with a foreword written by a Swedish writer Kerstin Ekman and the afterword by Astrid's daughter – Karin Nyman, who also transcribed her mother's notes. For sixty eight years, until 2013, seventeen leather-bound diaries lay in a wicker laundry basket at the well-known home address of Astrid Lindgren – Dalagatan 46 in Stockholm.¹⁰ Upon the outbreak of World War II, on 1 September 1939, unknown at the time to a wider group of readers, nearly 32-year-old Astrid Lindgren started to write her diary.¹¹ The day before, she was sitting with her friend Elsa Gullander in Vasaparken in Stockholm. They were talking, expressing their negative opinions of Hitler, but it did not occur to them that a war might break out. The next day, the war was a fact.¹² Writing a diary was a kind of response to the shock and terror, a form of therapy and an attempt to explain the causes and consequences of this incomprehensible conflict.

⁹ A. Ohlsson, "Men ändå måste jag berätta". *Studier i skandinavisk förintelslitteratur*, Nora 2002, p. 15.

¹⁰ A. Lindgren, *Krigsdagböcker 1939–1945*, ebook, editor's foreword, Lidingö 2015, p. 14.

¹¹ K. Ekman, the foreword, [in:] *Krigsdagböcker 1939–1945*, A. Lindgren, Lidingö 2015, pp. 6–7.

¹² A. Lindgren, op. cit., p. 18.

Everyday life during the war and the state of knowledge about the situation in Europe

Everyday life of a middle class family living in a Stockholm district Vasastan did not change in a significant way. Astrid Lindgren started to think about stocking larger amounts of soap, cocoa and butter because the shops sold only one-fourth of a soap bar at a time, besides it was difficult to buy white sewing thread, but as she admitted herself, these were just trivial worries.¹³ Life went its own way – the children completed, not without difficulties, the next stages of their education, the family and social life of the Lindgren family was flourishing, another Christmas or Easter were coming. The author willingly and in detail described the special occasions, wrote down the lists of presents for children or the special menus. In the following part of the text Astrid Lindgren referred to Christmas in 1940. She expressed gratitude that taking into account the situation in Europe, they live in such favourable conditions.

Här i Sverige har julen firats precis som vanligt, så vitt jag kan förstå. Vi har ätit oss fyrkantiga precis som vanligt. Vi är sannolikt det enda folk i Europa som har möjlighet till det, åtminstone i den utsträckningen. [...] Jag tror, att nästan alla här i Sverige känner precis detsamma som jag julen 1940, att det är en ren och oförtjänt och oerhörd nåd, att vi får fira jul i lugn och ro i våra hem.¹⁴

Astrid Lindgren was aware of the fact that the Swedes, as few in Europe, had the opportunity of peaceful celebration. Everyone was celebrating, as usual, there was no food shortage. Just being in the privacy of her home was an amazing happiness.

The author's aim was not only to take notes on the daily life in Stockholm and the life of her family, but first of all to write an account of life during World War II, as detailed and complete as possible, which includes articles, notes, maps and photos cut out from Swedish newspapers. The following fragment shows that the information in Swedish journals was accurate and enabled an average citizen to be perfectly aware of the situation in Europe.

Råkurret fortsätter. Flygkriget mellan England och Tyskland är totalt. Den 7:e september inledde tyskarna ett fruktansvärt massanfall mot London och sen dess kommer de tillbaka natt efter natt och häver mer bomber över stan i tonvis. Stora eldsvådor rasar och hjälper tyskarna att hitta vägen. Men engelsmännen gör så gott de kan för

¹³ Ibidem, p. 21.

¹⁴ Ibidem, pp. 59–60.

att ge igen, och har i natt bombat Berlin, varvid bland annat Riksdagshuset och konstakademien satts i brand.¹⁵

Astrid Lindgren's knowledge, in this case about the air war between England and Germany in 1940, is confirmed. She knew the details of the actions of both Germans and the English, specific dates and what kind of destruction the war activities had brought about.

Astrid Lindgren, in spite of all her daily duties and professional work, with journalistic obstinacy read many texts about the war, analyzed and pondered, studied the maps and followed the progress of the most important battles. And she did it solely and exclusively for herself, she wanted to know what was happening in Europe and all over the world. Lindgren was particularly interested in the situation in Norway, Denmark, however her greatest concern was focused on the difficult situation in Finland. The following excerpt describes the fights between the Finns and the Russians which took place in December 1939.

Du tid och värld! Finland håller Ryssland stängen på ett makalöst sätt. [...] Förbitterade strider rasar på Karelska näset och kring Petsamo. Flygbombardemangen har det inte blivit mycket av på grund av väderleken. Ryssarna är mycket illa utrustade och klarar sig dåligt i snöyran. De ha mist mycket folk och hela världen är full av beundran för det finska försvaret. Men civilbefolkningen uppe i norr, som flyr in över svenska gränsen, har det svårt. [...] Kläder och pengar samlas in i massvis och skickas dit. Själv var jag uppe på vinden i förrgård och rev ihop allt jag kunde, bland annat Stures "kuskrock" och mors [svärmors] makabra kofta. Ehuruval att finnarna är tillräckligt provade förut – utan mors kofta.¹⁶

Astrid Lindgren emphasizes the Finns' heroism and the poor preparation of the Russians. Many Swedish citizens, including the author, wanted to help their neighbors in a difficult situation by sending, for example, clothes. Astrid Lindgren additionally comments on her own actions with a certain amount of self-irony, expressing the certainty that the Finns will manage without the old jacket anyway.

A year after the war broke out, Lindgren got access to external sources of information as she was offered a job in secret censorship of correspondence where she was one of the persons who censored military and civilian mail from abroad. The letters were steam-opened and read. The point was to find and obliterate all information referring to places of military importance and other secrets related to defenses. As a result, Astrid had an extensive

¹⁵ Ibidem, p. 48.

¹⁶ Ibidem, pp. 23–24.

knowledge of the situation in occupied countries. Moreover, she had an opportunity to know the testimonies of the victims who directly experienced the war, in particular the Jews. In her diary, she cites short fragments of this shocking correspondence.¹⁷ Therefore, was Astrid Lindgren one of the few people who were knowledgeable about the situation in Europe of the time and the fate suffered by Jewish people during the Nazi era? That issue often comes up to be the topic of Swedish public debate as it happened in autumn 2014. Jan Guillou, a Swedish writer, upheld his view which he had voiced earlier in his literary work that Swedish people could not have known anything about concentration camps until they had been liberated by the Allies.¹⁸ His stand met with strong opposition and Astrid Lindgren's diaries gave the lie to this thesis; already in November 1940, she wrote about concentration camps in Oranienburg and Buchenwald.¹⁹ In 1942, Astrid read a refugee's diary *Liebe Deinen Nächsten*, ed. 1941 (*Flotsam*) by Erich Maria Remarque and wrote that she herself could confirm the truthfulness of the Jewish fugitive's story on the basis of her professional work.²⁰ Lindgren also knew a lot about the situation of the Jews in Denmark – she wrote about the deportations they were facing and mass escapes in small boats to Scania.²¹ In April 1944, she put in her diary Ivar Harries' review of *Den siste jøde fra Polen*, ed. 1944 (*The Last Jew from Poland*) written by Stefan Szende, which is another confirmation of the treatment of Polish Jews, about which she read earlier in *Landet utan Quisling*, ed. 1944 (*Land Without a Quisling*) by Stefan Tadeusz Norwid.²²

The attitude towards the declared neutrality

Apart from her hatred for Nazism, the author of the diaries expressed her fear, which pervades all her diaries, of the communist Soviets, always called Russia by Lindgren. Her fears grew even more when Astrid Lindgren found out in 1943 about the Katyń massacre committed by the Russians.

¹⁷ K. Nyman, the afterword, [in:] *Krigsdagböcker 1939–1945*, A. Lindgren, Lidingö 2015, pp. 239–240.

¹⁸ H. Arnstad, *Guillou sprider grov okunskap om Förintelsen*, "Dagstidningen ETC Göteborg" 2014, [online] <https://www.etc.se/kultur-noje/guillou-sprider-grov-okunskap-om-forintelsen> [accessed: 4.05.2018].

¹⁹ A. Lindgren, op. cit., p. 57.

²⁰ Ibidem, p. 104.

²¹ K. Ekman, op. cit., p. 11.

²² Ibidem.

[...] Emellertid har den polska regeringen begärt undersökning genom Röda Korset av några fasansfulla massgravar i Katyn (tror jag det hette) där ryssarna dräpt och grävt ner 10.000 polska officerare sedan de annekterat Polen. Ja gudbevare oss för ryssarna!²³

Astrid Lindgren had good knowledge of the situation in Poland – she knew the number of murdered officers and that the Germans and the Russians divided the country between them.

In spite of declared neutrality, the Swedish government agreed to a transit of German soldiers and ammunition by railway, of which she as well as a large part of the Swedish society, disapproved.²⁴ Starting with the first pages of the diary, doubts about the neutral attitude adopted by Sweden interweave with the excitement and amazement about the saved normality. At the beginning of 1940, the author herself did not know what was right, the opinions in society were divided.

"Jag vill vara neutral intill min död", sa Frida, och likadant säger Per Albin Hansson. Genom någon sorts indiskretion har det kommit ut i pressen (Folkets Dagblad) att finska regeringen begärt direkt militär hjälp från Sverige och fått nej. Per Albin blev tvingad till en förklaring – och den var mer än eländig. Slutsumman var att han hänvisade till sitt utlåtande i remissdebatten för någon månad sen, eller med andra ord att Sverige "vill vara neutralt intill sin död". Gud, att man skall behöva vändas så och att man inte vet vilken linje som är den riktiga. Finnarna och många svenskar anser, att det även ur Sveriges synpunkt vore klokast att genast gripa till vapen, därför att det är idioti att tro, att Ryssland, om dom väl en gång knäcker Finland, kommer att stoppa vid Torne älv. Men regeringen i Sverige, som väl bör sitta inne med alla informationer, vill inte ge sig in i öppet krig med Ryssland för att riskera att få Tyskland på Sverige och därmed stormaktskrigets krigsskådeplats i Sverige. Jäkla Tyskland, om vi bara kunde få vara ifred och hjälpa finnarna mot ryssen.²⁵

In the above fragment, Astrid Lindgren referred to the work of a Swedish writer Birger Sjöberg entitled *Fridas bok*, ed. 1922. Per Albin Hansson, the prime minister of Sweden at the time (1932–1946), also wanted to be neutral until his death, but there were some concrete consequences, such as the refusal to help neighbouring Finland. Some Finns and many Swedes believed that Swedish citizens should take up arms because having conquered Finland, the Russians would also move to Sweden. The Swedish government, however, did not want to engage in an open war with Germany and Russia.

²³ A. Lindgren, op. cit., p. 130.

²⁴ Ibidem, p. 124.

²⁵ Ibidem, p. 34.

The author was full of remorse when she did not have time for writing, even for a short time. However, sometimes she admitted that she was tired and worried, for instance about her daughter's illness and she did not have the strength anymore to worry about the war.²⁶ At the end of 1942, she wrote openly that the attitude of the society towards the war had changed.

Kriget har fyllt tre år och jag har inte firat födelsedagen. Allas vår inställning till kriget har så småningom undergått en förändring. Förr talade man så välsignat om det; nu betraktar man det som ett nödvändigt ont, som man tänker på och talar om så lite som möjligt [...] Och nu börjar den verkliga krigströttheten att göra sig gällande: man är så led på kriget, så man vet sig ingen levande råd, det är så dystert alltihop. Vintern kommer nog att bli rätt så besvärlig för oss i storstäderna åtminstone, men hur det ska bli i andra länder vågar man inte tänka på.²⁷

The author wrote metaphorically about the third birthday of the war, which she did not care about. Citizens' attitude to war had changed. In the beginning, everyone was discussing it. With time the war became unbearable and now everyone was looking forward to the end of the war. Everything seemed to indicate that a severe winter would come, which for the inhabitants of occupied countries could be deadly dangerous.

Conclusion

The diaries *Krigsdagböcker 1939–1945* are another important item in the Swedish public debate on the memory of World War II and the Holocaust. They were an inspiration for the exhibition "Hela världen brinner" ("The whole world is burning"), opened in May 2015, presented in various museums throughout Sweden and organized by the foundation Stiftelsen för bevarandet av Astrid Lindgrens gärning. The aim is to discuss contemporary fascist and Nazi sympathies with reference to past experience. Lindgren's concern of the 1940s is in a certain way reminiscent of current moods. Can history repeat itself? What can we do to prevent this?²⁸ *Krigsdagböcker 1939–1945* written by Astrid Lindgren show a new perspective and a way of presenting World War II in Swedish literature. The diaries are a document which, along with private notes, make a peculiar account of the period of World War II. Readers can acquaint themselves with the descriptions of everyday life of an average citizen of Sweden at the time. It is a peaceful and affluent

²⁶ Ibidem, p. 102.

²⁷ Ibidem, pp. 108–110.

²⁸ More information about the exhibition can be found on the website <http://helavarldenbrinner.se/utställningen> [accessed: 14.06.2018].

life compared to the situation of the inhabitants of the countries occupied by Nazi Germany. The author, however, is not mindless and does not keep silent. She knows a lot about the ongoing military operations and is aware of the atrocities that the Nazis commit, for example in Poland because she reads many articles about the war with journalistic obstinacy. The diaries are not only an account of the individual fate of the author, but they present a broader picture of the Swedish society and social moods at the time. It is therefore a kind of cultural memory document. It proves that not all Swedes were passive and unaware of the seriousness of the situation in Europe. Some of them followed the fate of the occupied countries, and they were not indifferent to the suffering of other nations. For the author of the diaries, writing is a duty to bear witness to the truth and to show historical reality which are encoded in, on the one hand emotional and on the other hand relevant records, displaying, among others, the doubts and considerations of the society regarding the neutral attitude of Sweden.

BIBLIOGRAPHY

1. Arnstad H., *Guillou sprider grov okunskap om Förintelsen*, "Dagstidningen ETC Göteborg", [online] <https://www.etc.se/kultur-noje/guillou-sprider-grov-okunskap-om-forintelsen> [accessed: 4.05.2018].
2. Edqvist S. G., Söderblom I., *Svenska författare genom tiderna*, Stockholm 1998.
3. Ekman K., the foreword, [in:] *Krigsdagböcker 1939–1945*, A. Lindgren, Lidingö 2015, pp. 6–13.
4. Forum för levande historias website, [online] <https://www.levandehistoria.se/om-oss> [accessed: 13.06.2018].
5. Hédi Fried's website, [online] http://hedifried.se/hedi_publicerat.html [accessed: 13.06.2018].
6. Karlsson K. G., "Med folk mord i fokus. Förintelsens plats i den europeiska historiekulturen", *Forum för levande historias skriftserie*, 2008, 6.
7. Lindgren A., *Krigsdagböcker 1939–1945*, Lidingö 2015.
8. Memorial and museum Auschwitz-Birkenau, [online] <http://auschwitz.org/muzeum/aktualnosci/konferencja-sztokholmska,251.html> [accessed: 14.06.2018].
9. Nora P., "Czas pamięci", tłum. W. Dłuski, *Res Publica Nowa*, 2001, nr 7, pp. 37–43.
10. Nyman K., the afterword, [in:] *Krigsdagböcker 1939–1945*, A. Lindgren, Lidingö 2015, pp. 239–240.
11. Ohlsson A., "Men ändå måste jag berätta". *Studier i skandinavisk förintelselitteratur*, Nora 2002.
12. Ohlsson A., "Tal och tystnad i förintelselitteraturen: exemplet Zenia Larsson", *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 2000, 2, pp. 29–48.
13. Svanberg I., Tydén M., *Sverige och Förintelsen. Debatt och dokument om Europas judar 1933–1945*, Stockholm 1997.
14. The "Hela världen brinner" exhibitions website, [online] <http://helavarldenbrinner.se/utställningen> [accessed: 14.06.2018].

AGNIESZKA MARIA PROSZEWSKA

JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW
DEPARTMENT OF PHILOLOGY
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY
E-MAIL: AGNIESZKA.PROSZEWSKA@GMAIL.COM

Axel Hägerström, Uppsala School, and the Rise of Swedish Analytical Philosophy

ABSTRACT

While in Norway or Finland the analytical tradition is usually regarded as having its roots in Vienna,¹ in Sweden it is generally associated with the choice of Axel Hägerström (1868–1939) for a professor of practical philosophy at the University of Uppsala. It was Hägerström who broke with Boström's idealism, which dominated Swedish philosophy since the mid-19th century, replacing it with a new school called *Uppsalafilesofin*, and adopting conceptual analysis as the central method of modern philosophy. Teaching from 1893 until his retirement in 1933, Hägerström attacked the philosophical idealism of the followers of Christopher Jacob Boström (1797–1866), going down in history as the founder of (quasi-)positivist school of philosophy in Uppsala – the Swedish equivalent of Anglo-American analytical philosophy and logical positivism of the Vienna Circle. Under the influence of neo-Kantianism, he called for the final rejection of metaphysics, assuming the motto: "Praeterea censeo metaphysicam esse delendam" (eng. "I also think that metaphysics should be destroyed.") The aim of this paper is to present the philosophical figure of Axel Hägerström and the Uppsala School created by him. Then, analyzing the assumptions and fundamental postulates, we will discuss their impact on the development and shape of analytical thought in modern Sweden.

KEYWORDS

Uppsala School, Axel Hägerström, logical positivism, analytical philosophy

¹ See: S. Nygård, J. Strang, *Mellan idealism och analytisk filosofi. Den moderna filosofin i Finland och Sverige 1880–1950*, Stockholm 2006.

Introduction

In the second half of the twentieth century, the split within the philosophy of the Western world became an undeniable fact. In Great Britain, George Edward Moore assumed the first attack on idealism, publishing *The Refutation of Idealism* in 1903. As a result of breaking with the British idealism, strongly influenced by the philosophy of G. W. F. Hegel ("There is no and cannot be any reality,") the Anglo-Saxon world was slowly taken over by the analytical tradition, and trends such as existentialism, phenomenology or hermeneutics were polarized and cumulatively united under the common name of continental philosophy. At the same time, initiated by scholars centered around Moritz Schlick at the University of Vienna, there emerged a new movement stemming from the positivist trend introduced by August Comte in the 19th century. The group bearing the name of the Vienna Circle subjected the entire idealistic philosophy to radical criticism, classifying it as metaphysics and depriving it of the "truth-bearing" status of science. Even Sweden has finally succumbed to the crude charm of Anglo-American analytical philosophy and the ideas of logical positivism. Many researchers emphasize the presence of native roots in the analytical tradition², most often in the person of the philosopher Axel Hägerström (1868–1939), who, thanks to his charisma and intellectual dynamics, managed to influence whole generations of Swedish intellectuals. A Swedish poet and writer studying in Uppsala, Karin Boye, will later write that "even his appearance inspired curiosity; he looked just like a philosopher should. Moreover he seemed to be present in a strange way, not only in the discussions in the student rooms, but in the very air."³

But the history of Hägerström and his legacy is not devoid of problematic moments. Terms such as "analytical" and "positivistic", classifying his philosophy in the eyes of the next generation, may today seem anachronistic and somewhat misleading. Philosophers are not living in an "academic vacuum" – the roots and history of analytical philosophy in Sweden are closely related to the movement which shifted the cultural center of the Western world from Germany towards Great Britain and the United States. While Hägerström lived and created within the German intellectual tradition inherited after Boström (1797–1866), his legacy was managed by philosophers whose plans

² Zob. G. Frost-Arnold, "The Rise of 'Analytic Philosophy': When and How Did People Begin Calling Themselves 'Analytical Philosophers'?", [in:] *Innovations in the History of Analytical Philosophy*, eds. S. Lapointe, Ch. Pincock, Palgrave Macmillan 2017; P. Mindus, *A Real Mind: The Life and Work of Axel Hägerström*, Springer 2009; S. Nordin, *Från Hägerström till Hedenius. Den moderna svenska filosofin*, Lund 1983.

³ P. Mindus, *A Real Mind: The Life and Work of Axel Hägerström*, Springer 2009, p. 2.

and ambitions guided them towards the Anglo-Saxon world. The purpose of this paper, however, is not to disprove Hägerström's position as the founder of the analytical tradition in Sweden, but rather to investigate how did he gain such reputation.

1. An outline of Axel Hägerström's philosophy

While in Norway or Finland the analytical tradition is usually regarded as having its roots in Vienna and logical positivism, in Sweden it is generally associated with the choice of Axel Hägerström (1868–1939) for a professor of practical philosophy at the University of Uppsala. It was Hägerström who broke with Boström's idealism, which dominated Swedish philosophy since the mid-19th century, replacing it with a new school called *Uppsalafilosofin*, and adopting conceptual analysis as its central method. Teaching from 1893 until his retirement in 1933, Hägerström attacked the philosophical idealism of Christopher Jacob Boström's followers, going down in history as the founder of (quasi-)positivist philosophical school in Uppsala. In recent years, the interest in his heritage has radically increased as a result of unearthing new – forgotten or suppressed – aspects of his philosophical development and influence. He broke with Boströmianism but the philosophy he defended had little to do with the post-war analytical philosophy in the Anglo-Saxon spirit that we know today. As in the case of Finland and Eino Kaila (1890–1958), it was only the generation after Hägerström, and people like Ingemar Hedenius and Ernst Cassirer, that created his image as the founder of the national analytical tradition.

Johan Strang, researcher of the history and heritage of the Uppsala School, notes that Hägerström was extremely autonomous when it came to shaping his philosophical path. "It seems," he wrote, "as if [Hägerström] consciously sought the reputation of a self-educated prophet."⁴ In 1929 he presented a study of his intellectual development in the German series *Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen* (eng. *The philosophy of the present in self-portrayals*), claiming that "he has never been particularly influenced by contemporary philosophy, due to [...] its lack of criticism at its very foundations."⁵ However, he managed to find inspiration among historical philosophers. Immanuel Kant's *The Critique of Pure Reason* opened a "new world" before him on first acquaintance with the work in 1887, but this "new world," symbolizing the final break with Swedish idealism and the transcendental

⁴ S. Nygård, J. Strang, op. cit., p. 257 [Author's translation].

⁵ Ibidem, p. 258 [Author's translation].

philosophical tradition inherited after Boström, was presented by Hägerström not before 1908, in *Das Prinzip der Wissenschaft* (eng. *The principle of science*). Hägerström's mission was to return to Kant and discover the sources of error for all subsequent transcendental philosophy.

Although Kant (1724–1804) succeeded to restore objective reality, he was unable to establish its epistemological accessibility in anything but the transcendental consciousness of a thinking and perceiving Self. This way, accepting the primacy of all-encompassing consciousness, he ultimately led to the disintegration of his own metaphysical system into the form of German philosophical idealism. In the 20th century, Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) and his supporters managed to overcome the limitations of kantianism, combining external (objective) reality with the productive activity of self-awareness, shifting the focus from the transcendental to the idealistic and metaphysical concept of the Self. Hägerström, however, was neither a continuator nor a commentator of the already existing ideas. He was an original thinker: he took up the problem of consciousness where Kant left it (after Descartes' dualistic division into *res cogitans* and *res extensa*, with his eyes on overcoming Hume's subjectivism and skeptical empiricism), seeking a solution in a monistic, realistic concept of reality.

Similarly to the positivists, the greatest affliction was for Hägerström the synthetic, transcendental metaphysics. The epigraph he chose to head his contribution to *Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen* was uncompromising: "Praeterea censeo metaphysicam esse delendam."⁶ Hägerström understood by metaphysics the idea of the absolute, "as truth in itself and the basis of all relative reality." His criticism of metaphysics was closely related to the criticism of subjectivism, the belief that there exists "a consciousness, directly accessible and thus constituting the ultimate basis of knowledge, as assumed by Descartes, Hume and Kant."⁷ In Hägerström's eyes, both idealism and realism (with which he associated empiricism) fell under the weight of subjectivism: the idealist wrongly assumes that knowledge is rooted in the mind of a cognitively active subject and not in material reality; the realist, on the other hand, assumes the difference between the subject's subjective perception and the object itself. Hägerström's solution was to abandon the view of perception and cognition as creating a certain image of the world. He claimed that our cognition and perception is always of some-

⁶ "Besides, I think that metaphysics should be destroyed" is an analogy to Kato Elder and his "Besides, I think that Carthage should be destroyed".

⁷ A. Hägerström, "Framställning av den egna filosofin", [in:] *Filosofi och vetenskap*, Stockholm 1957, pp. 111, 120 [Author's translation].

thing as real as the elements of space-time itself, thus overcoming Kant's transcendentalism.

The realistic philosophy of the early 20th century played a precursory role in the emergence of logical empiricism. Hägerström's realism did not have a direct impact on shaping the doctrine, but one could say some of the epistemological theses developed in Uppsala strictly correspond to the ideas that immediately precede the positivistic philosophy of Vienna and Berlin. Other theses coined and developed in Uppsala in the field of, for example, metaethics, turned out to be the nucleus of what will later be a crucial part of Anglo-Saxon analytical thought (represented by, among others, Georg Edward Moore).

Of great importance was also Hägerström's – later referred to as nihilistic – theory of morality, which played a crucial role in shaping the cultural and social debate in Sweden, as well as laid the foundation for Scandinavian legal realism.⁸ In his speech inaugurating the academic year in 1911, *Om moraliska föreställningars sanning* (eng. *On the Truth of Moral Ideas*), Hägerström presented the idea that moral sentences / judgments do not possess a logical value (they cannot be true nor false), because they do not contain any information or extend our knowledge. Therefore, they can only be understood as mere expressions of feelings or emotions; they are simply mental episodes with certain causal preconditions.⁹ Hägerström criticized not only ethical objectivism (assuming the existence of objective truth of moral judgments), but also ethical relativism (subjectivism), which at that time was strongly associated with the views of Finnish philosopher Edvard Westermarck and his work from 1906, *The Origin and Development of Moral Ideas*. According to Hägerström, the Westermarck's error originated from blurring of the difference between moral *value* and moral *valuation*. According to Hägerström, even if all intelligent beings have agreed on the valuation of a certain sentence about morality, it would not tell us anything about their objectivity or about the existence of somehow related moral values.¹⁰

Hägerström's supposed axiological nihilism was widely discussed in the cultural circles of interwar Sweden. Many feared that nihilism in the sphere of values could weaken the morale in the society. These fears were additionally fueled by Hägerström's well-known social-democratic sympathies – in his works he used to refer to Marx quite positively, even though he always kept

⁸ J. Oniszczyk, *Filozofia i teoria prawa*, C.H. Beck 2008; K. Eliaż, *Realistyczna koncepcja prawa Alfa Rossa*, Wolters Kluwer 2016.

⁹ E. Cassirer, *Axel Hägerström: Eine Studie zur Schwedischen Philosophie der Gegenwart*, Göteborgs Högskolas Årsskrift 45, Göteborg 1939.

¹⁰ S. Nygård, J. Strang, op. cit., pp. 258–260.

a healthy distance, criticizing the theological and metaphysical elements of his theory. Hägerström and his nihilistic value theory was later associated with a progressive political movement, often provoking very violent reactions from conservative circles.

2. The Game of the Uppsala Throne

In many respects, Hägerström and his school played a similar role in Sweden as the Vienna Circle played in Austria. The burning need of a philosophical equivalent for the modernist, cleansed from the avant-garde, intellectual movement, finally caused the philosophers to begin to exchange views with like-minded lawyers, economists and politicians. Also in the matter of their philosophical manifestos, both trends had much in common. They both criticized the objectivist theories of values and preached the superiority of philosophical conceptual analysis, which made up the “scientific” and “anti-metaphysical” part of their research practice. Both the adepts of the Uppsala School and the thinkers associated in the Vienna Circle were convinced that they were perpetrators and witnesses of the contemporary intellectual revolution.

However, these similarities turned out to be rather general and superficial in nature. Numerous hot spots in which the assumptions of both trends clashed with each other, were uncovered especially during debate between two philosophers of Uppsala (Gunnar Oxenstierna, Einar Tegen) and a logical empiricist, Philipp Frank. This lively discussion, exposed on the pages of the Swedish magazine *Theoria* in the late 1930s, was thoroughly reconstructed by Strang in his essays: *Theoria and Logical Empiricism On the tensions between the National and the International in Philosophy and Positivism in the Northern Peripheries*. Among the Uppsalists’ arguments he sharply distinguished the plea against subjectivism of methods used by the members of the Vienna Circle – in this respect, logical empiricism seemed to them no different from other, more classical, views of empiricism. On the other hand, according to Frank speaking on behalf of the Viennese, the strict formal and logical method used in conceptual analysis by the Uppsala philosophers seemed to be – due to the extreme nominalism inscribed in it – an idea too far from reality. Frank postulated that conceptual analysis should carry “true meaning” and reveal the proper sense of expressions.¹¹ Differences of opinions

¹¹ J. Strang, “Positivism in the Northern Peripheries: Generations of Positivist Philosophers in Sweden and Its Neighboring Countries”, [in:] *The Worlds of Positivism: A Global Intellectual History 1770–1930*, eds. J. Feichtinger, F. L. Fillafer, J. Surman, Cham 2018, pp. 295–320.

between schools could also be spotted in their attitude towards modern natural sciences. While logical empiricists wanted to modify the philosophical assumptions based on the latest achievements of empirical sciences, Hägerström and Uppsalians sought the necessary corrections within the natural sciences, starting from their own philosophical assumptions (criticizing therefore the emerging theory of relativity.)¹² Finally, the differences between the Vienna Circle and the Uppsala School concerned also their attitude to other philosophical trends, and thus – to each other. While Hägerström and his students seemed not to be too interested in making any international connections, the Vienna Circle functioned as a platform for understanding and exchanging views of scientists and thinkers of many nationalities and professions. Interestingly, the Vienna Circle itself treated the Uppsala School as an allied group.¹³

In the end, Uppsala School and logical positivism were – at least in the years of their prosperity – two different currents of thought. The vision of the Uppsala School as closely related to the positivist view was shaped only during the war period, when a large group of students, including Gunnar Oxenstierna, Einar Tegen, Ingemar Hedenius, Konrad Marc-Wogau and Anders Wedberg, began to promote, next to Hägerström, professor Adolph Phalén (1884–1931), whose activity has so far been suppressed by the “orthodox hägerströmist.” According to the author of the book *A Real Mind: The Life and Work of Axel Hägerström*, Patricia Mindus, the conflict concerned, above all, the origins of particular aspects of the Uppsala School’s philosophy, such as the use of conceptual analysis or criticism of subjectivism. The atmosphere around the academic circle deteriorated with each passing year and eventually evolved into a battle for the Uppsala School’s heritage – a battle that Phalén’s supporters managed to “win,” finally marrying the Uppsala tradition with the international trend of analytical philosophy and its logico-empirical roots.

¹² J. Strang, “Theoria and Logical Empiricism On the tensions between the National and the International in Philosophy”, [in:] *The Vienna Circle in the Nordic Countries: Networks and Transformations of Logical Empiricis*, eds. J. Manninen, F. Stadler, Vienna 2010, pp. 69–89.

¹³ The best-known example of a thinker who was regarded by the Vienna Circle as an ally, recognizing himself as their greatest critic and adversary, was Karl Popper. In regard to Scandinavia, one can point out in this context the person of Arne Næss, who was very surprised by the reaction to his published text *Wie fördert man heute die empirische Bewegung. Eine Auseinandersetzung mit Otto Neurath und Rudolph Carnap*. The article was thought to be a direct attack on the fundamental theses of the Vienna Circle but Otto Neurath accepted it very warmly as a suggestion for improvements to the positivist program.

3. Uppsala School and the analytical tradition – the final union

Józef Maria Bocheński, a representative of the Kraków branch of the analytical school, distinguished four elements defining this way of practicing philosophy: analysis, language, logic and subject. The basis of the analysis was to reject the “global” synthesis – the tendency to create complex, comprehensive metaphysical systems. “For us, analysts, philosophers who fabricate great, all-encompassing syntheses are superstitious philosophers, they want to do things that are impossible to do [...]. A normal analytical philosopher considers modern times, from Descartes to the mid-19th century, as dark centuries, in which philosophers instead of conducting analyzes mostly fabricated worldviews [...],”¹⁴ writes the representative of the Krakow Circle. The main field of the philosopher’s work became language and conceptual analysis, which constituted, as Bocheński used to say, “the basic condition of every decent philosophical work”¹⁵ – there is no other access to concepts than through words. In the reconstruction and analysis of philosophical problems, logical tools were to be helpful. Their value was strongly emphasized, among others, by Jerzy Perzanowski. “If the philosophical concept is actually deep, then after accurate formalization we see it clearly and fully. Formalization does not harm the deepness but the turbidity,”¹⁶ says Perzanowski in answer to the question “How to philosophize?” The analytical philosophy had to be, similarly to science, intersubjectively-oriented, criticizing the search for confirmation of its theses in the internal states of the subject (eg. feelings, intuition). “Analysts reject all subjectivisms and, at the same time, all gibberish. Gibberish is the perfect tool to express feelings, but not to communicate objective reality,”¹⁷ writes Bocheński in his essay *Analytical Philosophy*.

The first step towards the unification of these still separate currents of thought was made in 1937, on the pages of the volume *Adolf Phalén in memoriam. Philosophical Essays*, edited by Hedenius and Marc-Wogau in memory of their master. According to the researchers of the Uppsala School’s tradition,¹⁸ the memorial volume did not achieve the desired goal. Despite attempts to present Phalén as a central figure in the Uppsala School, in the eyes of the public Hägerström was still an undisputed leader and founder of the

¹⁴ J. M. Bocheński, “Filozofia analityczna”, [in:] idem, *Sens życia i inne eseje*, Kraków 1993, p. 139 [Author’s translation].

¹⁵ Ibidem, pp. 140–141 [Author’s translation].

¹⁶ J. Perzanowski, *Jak filozofować?*, Warszawa 1989, p. 7 [Author’s translation].

¹⁷ J. M. Bocheński, op. cit., p. 145 [Author’s translation].

¹⁸ See: P. Mindus, *A Real Mind: The Life and Work of Axel Hägerström*; S. Nordin, *Från Hägerström till Hedenius. Den moderna svenska filosofin*; S. Nygård, J. Strang, op. cit.

movement. In those circumstances, Hedenius' 1941 dissertation *Om rätt och moral* (eng. *About truth and morals*) turned out to be a brilliant strategic move. Defending Hägerström's widely discussed nihilistic theory of morality, Hedenius followed in the footsteps of the great Uppsala tradition... Yet, while Hägerström's "nihilistic" roots were to be found in Brentano and Meinong's "psychology of values" and the analysis of psychological, epistemological and ontological status of moral judgments, in Hedenius' approach the issue has been shifted to the philosophy (semantics) of language in Carnap and Ayer's spirit.¹⁹ He claimed that even if the statements about values can be neither true nor false, they can be translated into emotive expressions such as "oh" or "hurray." According to various researchers (i.a. Nordin, Strang), it was Hedenius who first introduced analytical philosophy to Sweden, anchoring it in national philosophy. He worked through the legacy left by Hägerström, presenting the Uppsala School as parallel to the Vienna Circle or the Cambridge School – as an expression of the general trend of building philosophical alliances.

When at the end of the 1940s Hedenius and Marc-Wogau received promotions for professorial positions in Uppsala, the struggle against the orthodox hägerströmism was over, and the transition from the "old" to "new" Uppsala School in the analytical, Anglo-Saxon spirit became a fact. It should not go unnoticed that they received a huge support from their logico-empirical colleagues from border countries, such as Kaila in Finland, who openly put forward Hedenius and Marc-Wogau over Hägerström's supporter Martin Fries, saying that they are representatives of the kind of Uppsala philosophy that "with good winds will soon become a part of a more developed logico-empirical platform."²⁰ The newly elected professors did not fail to mention the importance of the relationship with logical empiricism in their inaugural speeches. Both of them clearly indicated that their mission is to maintain the continuity of Uppsala thought, not to break with it. Marc-Wogau concluded his speech *Uppsalafilosofin och den logiska empirismen* (eng. *Uppsala School and the logical empirism*) with a thought that both schools created a "common front against a whole host of different currents in modern philosophy."²¹ The previous differences in attitudes towards the role of natural sciences and the use of formal logic, which until now have been points of contention between the old Uppsala School and logical empiricism, were to be blurred.

¹⁹ S. Nygård, J. Strang, op. cit., pp. 260–261 [Author's translation].

²⁰ Ibidem, p. 262 [Author's translation].

²¹ K. Marc-Wogau, *Uppsalafilosofin och den logiska empirismen, Studier till Axel Hägerströms filosofi*, Stockholm 1968, p. 49 [Author's translation].

Hedenius' speech only reinforced this vision, calling logic "the backbone of philosophy and its most promising tool."²²

Hedenius and Marc-Wogau managed to create and maintain the image of Hägerström and the Uppsala School that was widely accepted for a long time. It was only after their deaths when Swedish historians and philosophers took up the mission of re-interpreting Hägerström's image as the father of Swedish analytical thought. Jan Bengtsson emphasized the importance of Hägerström's and Phalén's inspiration in phenomenology, while Hans Ruin referred to Nietzsche's significance for Hägerström's nihilistic theory of values. The one-sided image of Uppsala philosophy as a movement parallel to the Vienna Circle or the Cambridge School gave way to a more complex picture, according to which Hägerström and the Uppsala School acted in a much more complicated philosophical context than the next generation wanted to see. However, this story is not unique in this respect. In fact, there are many similarities between the changes that the Uppsala philosophy underwent under the supervision of Hedenius and Marc-Wogau, and the development of logical positivism itself in connection to the migration to the Anglo-Saxon world. Like the philosophers of Uppsala, logical positivists have found many inspirations both in neo-Kantianism and in the phenomenological movement. The analytical philosophy itself, despite the fact that it was established around World War II, has sowed its seeds in philosophical minds long before then. In this context, Hägerström and the Uppsala School played the same role in Sweden as Kaila and logical positivism in Finland, and the Vienna Circle, the Cambridge School and pragmatism in the Anglo-Saxon world.

Final remarks

In many ways, the Vienna Circle and the Uppsala School were closely related. One can notice, however, that the Uppsals surpassed the Viennese in creating an intellectual movement that affected not only various fields of science (eg law, social sciences) but also cultural life and political debate. Hägerström is often considered as a representative of the intellectual "rebirth" in Sweden and a philosophical revolutionary. Although he himself probably would not feel comfortable with terms such as "analytical" or "positivistic", this is precisely the image of Hägerström as the founder of the national analytic tradition that was coined by his successors. One might be tempted to say that Hedenius and Marc-Wogau created a legend that suited their own vision of the school.

²² I. Hedenius, "Om praktisk filosofi", [in:] *Om människans moraliska villkor*, Stockholm 1972, p. 19 [Author's translation].

It is important to distinguish between those who create, describe and act within the analytical movement, from those who, as a result of these activities, were recognized as the tradition's historic fathers. Hägerström's history shows above all that philosophical tradition can be created in many ways, but also emphasizes the importance of chance in the history of philosophy. "It is not inconceivable that the history of [...] Hägerström's life and work would differ from the history of the emergence of the analytic tradition in Sweden", writes Strang...

"If only someone else wrote it"²³, he adds.

Acknowledgements

We thank Piotr de Bończa Bukowski for useful remarks on the earlier versions of the paper as well as the two anonymous Reviewers for their careful reading of our manuscript and their insightful comments and suggestions.

BIBLIOGRAPHY

1. Bocheński J. M., "Filozofia analityczna", [in:] idem, *Sens życia i inne eseje*, Kraków 1993.
2. Cassirer E., *Axel Hägerström: Eine Studie zur Schwedischen Philosophie der Gegenwart*, Göteborgs Högskolas Årsskrift 45, Göteborg 1939.
3. Frost-Arnold G., "The Rise of 'Analytic Philosophy': When and How Did People Begin Calling Themselves 'Analytical Philosophers'?", [in:] *Innovations in the History of Analytical Philosophy*, eds. S. Lapointe, Ch. Pincock, Palgrave Macmillan 2017.
4. Hägerström A., "Om moraliska föreställningars sanning", [in:] *Socialfilosofiska uppsatser*, Stockholm 1939.
5. Hägerström A., "Framställning av den egna filosofin", [in:] *Filosofi och vetenskap*, Stockholm 1957.
6. Hedenius I., *Om rätt och moral*, Stockholm 1963.
7. Hedenius, I., "Om praktisk filosofi", [in:] *Om människans moraliska villkor*, Stockholm 1972.
8. Hedenius I., Marc-Wogau K. et al, *Adolf Phalén in memoriam. Philosophical Essays*, Stockholm 1937.
9. *The Vienna Circle in the Nordic Countries: Networks and Transformations of Logical Empiricism*, eds. J. Manninen, F. Stadler, Vienna 2010.
10. Marc-Wogau K., *Uppsalafilosofin och den logiska empirismen, Studier till Axel Hägerströms filosofi*, Stockholm 1968.
11. Mindus P., *A Real Mind: The Life and Work of Axel Hägerström*, Springer 2009.
12. Nordin S., *Från Hägerström till Hedenius. Den moderna svenska filosofin*, Lund 1983.
13. Nygård S., Strang J., *Mellan idealism och analytisk filosofi. Den moderna filosofin i Finland och Sverige 1880–1950*, Stockholm 2006.

²³ S. Nygård, J. Strang, op. cit., p. 266 [Author's translation].

14. Pattaro E., "I Will Tell You about Axel Hägerström: His Ontology and Theory of Judgment", *Ratio Juris*, Vol. 23 (1), Blackwell Publishing, DOI: 10.1111/j.1467-9337.2009.00447.x.
15. Perzanowski J., *Jak filozofować?*, Warszawa 1989.
16. Piotrowska E., *Dzieje myśli szwedzkiej XX wieku: Od narodowego konserwatyzmu do globalizmu*, Poznań 2006.
17. Strang J., "Georg Henrik von Wright och Ingemar Hedenius: rollen som intellektuell och analytisk filosof i Finland och Sverige", [in:] *Tänkens utåtvändhet: Georg Henrik von Wright som intellektuell*, eds. J. Strang, T. Wallgren, Helsingfors 2016.
18. Strang J., "Positivism in the Northern Peripheries: Generations of Positivist Philosophers in Sweden and Its Neighboring Countries", [in:] *The Worlds of Positivism: A Global Intellectual History 1770–1930*, eds. J. Feichtinger, F. L. Fillafer, J. Surman, Cham 2018.

About the Contributors

Piotr Dyguś – absolwent filologii szwedzkiej oraz historii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Obecnie doktorant na Wydziale Filologicznym UJ. W trakcie studiów pełnił funkcje wiceprezesa oraz prezesa Skandynawistycznego Koła Naukowego UJ. Współorganizował konferencję *Między Szwecją a Polską. Język, przekład, kultura* (Kraków, 20 kwietnia 2018 roku). Jego zainteresowania naukowe obejmują szwedzki i polski język religijny, gramatykę kontrastywną szwedzko-polską oraz historię języka szwedzkiego.

Olga Dziedzic – ukończyła studia licencjackie i magisterskie na kierunkach filologia germańska oraz filologia szwedzka na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pełniła funkcję wiceprezesa Skandynawistycznego Koła Naukowego UJ. W 2018 roku wzięła udział w II Ogólnopolskiej Konferencji *Transgresja – Interdyscyplinarność – Dyskurs* zorganizowanej przez Koło Naukowe Doktorantów Wydziału Neofilologii UW, a także w konferencji *Między Szwecją a Polską. Język, przekład, kultura*, którą współorganizowała z ramienia Skandynawistycznego Koła Naukowego UJ. Główne zainteresowania naukowe: przekładoznawstwo, historia języka niemieckiego i szwedzkiego.

Damian Herda – magister anglistyki oraz filologii szwedzkiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, doktorant na Wydziale Filologicznym UJ. W ramach pracy doktorskiej zajmuje się badaniem zjawisk numeralizacji i uprząsłódkowania rzeczowników partytywnych w języku angielskim, szwedzkim i polskim. Jego zainteresowania naukowe obejmują między innymi teorię gramatykalizacji, gramatykę konstrukcji, semantykę historyczną, typologię języków, kontakty językowe i językoznawstwo kontrastywne.

Paweł Kaźmierczak – MA in Danish (2003) Adam Mickiewicz University in Poznań, and Polish as a Foreign Language (2012) Warsaw University, specialized in literature and language didactics. PhD student at the Faculty of Applied Linguistics at Warsaw University.

Sonia Ławniczak – absolwentka filologii szwedzkiej i skandynawistyki, doktorantka w Katedrze Skandynawistyki na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania naukowe:

literatura szwedzka w kontekście literatur skandynawskich i środkowo-europejskich, przekład artystyczny i komparatystyka. Publikacje: *Berättarglädje och trovärdighet. Om Peter Englunds sätt att skriva historia*, [w:] *Svenskan i Poznań. Studenttexter från Institutionen för skandinavistik*, red. D. Skrzypek, E. Niewiarowska-Rasmussen, P. Zborowski, M. Żmuda-Trzebiatowska, Poznań 2016, s. 83–89.

Agnieszka Maria Proszewska – PhD candidate at the Faculty of Philology and the Faculty of Philosophy at the Jagiellonian University in Kraków. She received a MA in Philosophy and a MA in Swedish Philology from Jagiellonian University and is currently working on her Master's thesis in computer science at the Faculty of Physics, Astronomy and Applied Computer Science. Her research interests focus on the philosophy of natural sciences, structural frameworks and Scandinavian philosophy and literature.

Maria Rola – w 2016 roku ukończyła studia licencjackie w Zakładzie Filologii Szwedzkiej Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 2018 roku uzyskała tytuł magistra filologii szwedzkiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jej zainteresowania badawcze obejmują m.in. przekładoznawstwo, zjawisko komunikacji międzykulturowej, przekład kulturemów oraz food translation.

Patrycja Zaborowska – absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego, magister filologii szwedzkiej, specjalność przekładoznawcza. Interesuje się historią Europy, muzyką ludową, kulturą Samów oraz poezją ks. Jana Twardowskiego.